

ISSN: 2181-4147

Scientific Journal

Scholar

Volume 1, Issue 13

2023/13

May

TOGETHER WE REACH THE GOAL

ISSN 2181-4147
VOLUME 1, ISSUE 13
MAY 2023

<https://researchedu.org/index.php/openscholar>

“SCHOLAR” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 13, MAY, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

*Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of
Information Technologies*

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

TO‘GARAK MASHG‘ULOTLARIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH

O‘ Sultonova.

Termiz muxandislik – texnologiya instituti p.f.d prof

B.Soqieva, katta o‘qituvchi

M.Qodirova, 2-kurs talabasi

***Annotatsiya.** Maqolada o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularni aqliy qobiliyatlarini o‘stirish, fizika fanining o‘qitishdagi eng muhim psixologik va pedagogik muammo. Buning uchun o‘qitishning faol metodlaridan, ta‘lim va tarbiyaning oan‘anaviy shakl va usullaridan keng miqyosida foydalanish, jism va hodisalarning ularning o‘zaro aloqadorligi, harakati va rivojlanib borishi asosida o‘rganish taqazo etiladi.*

***Kalit so‘zlar:** musobaqa, tafakkur, psixiologik, shakl, fizik olimlar, fizik kattaliklar, jarayonlar, samaradorlik, didaktik, topishmoqlar, chizmalar, asboblar.*

Kirish Bunda, ayniqsa, o‘quvchilarning o‘yin faolligini oshirish, yangi bilimlarni izlashtirishi, ularda o‘quv va ko‘nikmalarini shakllantirishi hamda rivojlantirishi, umuman fizikani o‘rganish jarayonining samaradorligini oshirishi katta ahamiyat kasb etadi. Didaktik o‘yinlar davomida o‘quvchilarda hosil bo‘ladigan ijobiy his-hayajon tuyg‘usi ularni charchashdan asraydi. Ularning intellektual qobiliyatini oshiradi [1].

Didaktik o‘yinlardan fizika o‘qitish jarayonida foydalanishning umumiy masalalari, ilmiy metodik adabiyotlarda ancha keng yoritilgan bo‘lsa ham, ularda asosiy e‘tibor masalalar yechish va qonunlarga qaratilgan. Vaholangki, fizika fanini o‘zlashtirish o‘quvchilarga ancha qiyinchilik tug‘dirishi va uning ba‘zi masalalarini

yechishda noan'anaviy yondashuvlar talab etilishi tabiiydir. Buning bir qator ilmiy-nazariy, metodik va didaktik sabablari bor, ulardan har qanday mahoratli fizika o'qituvchisi ko'z yuma olmaydi. Shuning uchun fizika fanini o'qitishda, yangi pedagogik texnologiyalar, noan'anaviy usul va shakllardan foydalanish talab etiladi. Ayniqsa, didaktik o'yinlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, topqirlik, izlanuvchanlik, hozirjavoblik, mantiqiy xulosalar chiqara olish, o'z ustida ishlash ma'lum va noma'lum jihatlarni solishtira olish, mavjud bilimlarga tayanib mushohada yuritish kabi imkoniyatlarini ishga solishda yordam beradi.

Fizika fanini o'rganish jarayonida, o'quvchilarning dars va to'garak mashg'ulotlarda didaktik o'yinlardan namunalari keltiramiz. Bu didaktik o'yinlarda yuqori ko'rsatkichga erishish uchun darslik va qo'shimcha adabiyotlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Fizik lug'at o'yini: O'qituvchi bitta harfni doskaga yozadi, o'quvchilar esa, o'sha harf bilan boshlanadigan fizik termin, fizik kattalik, fizik asboblar, o'lchov birliklar va hokazolarni daftarlariga o'zlaricha yozadilar. Keyin qaysi o'quvchi nechta ibora-termin yozganini aytadi. O'qituvchi aylanib tekshirib yuradi, kim ko'p yozgan bo'lsa, u o'quvchi birinchilikni oladi. Keyin o'sha o'quvchining topgan so'zlari, orqada qolgan o'quvchilarda bo'lmagan so'zlari doskaga yoziladi va hamma o'quvchilar doskadan o'zlari topa olmagan so'zlarni ko'chirib oladilar. Masalan, T harfi tezlik, tovush, tabiat, tormoz, tebranish, temperatura, termodinamika, Tomson, Tesla, termoyadro, tezlatgich, takomak, tortilish, tranzistor, transuran, turbulent, tutun, to'lqin, tekis tezlanuvchan, tekis sekinlanuvchan kabi so'zlardir..

Akselereometr, amorf, atom, Avogadro, akustika, alfa, antimodda, atmosfera, astrofizika, alyuminiy, adiabatik, abadiy, asosli, angstrom, aneroid, areometr, ampermetr, absolyut uzayish, amorf, anizotrop, aylana va h.k.

Fizik formulalar bo'yicha damino o'yini quyidagicha davom etadi:

$$v = \frac{s}{t} \rightarrow t = \frac{s}{v} \rightarrow v = v_0 + at \rightarrow t = \frac{v - v_0}{a} \rightarrow a = \frac{v^2 - v_0^2}{2s} \rightarrow s = v_0 t + \frac{at^2}{2} \rightarrow t = \frac{A}{N} \rightarrow N = \frac{A}{t}$$

$$t = \frac{A}{IU} \rightarrow U = IR \rightarrow R = \rho \frac{l}{s} \rightarrow S = \frac{F}{P} \rightarrow P = nkT \rightarrow T = \frac{2E_k}{3K} \rightarrow k = \frac{R}{N_A} \rightarrow N_A = \frac{N}{V} \rightarrow v = \frac{m}{\mu} \rightarrow \mu = m_0 N_A \rightarrow$$

$$\rightarrow N_A = \frac{NRT}{PV} \rightarrow T = \frac{P}{nK} \rightarrow k = \frac{2E_k}{3T} \rightarrow T = \frac{P}{nK}; n = \frac{N}{V} \rightarrow V = \frac{m}{\rho} \rightarrow \rho = \frac{m}{V} \rightarrow V = Sh$$

Fizik atamalardan tashkil topgan domino o'yini.

Tezlik → kuch → chastota → atom massa →
 angestrum → meteor → richag → gigrometr →
 reostat → tarozi → ish → shokul → litr →
 radiy → yo'ldosh → Sharl → Lomonosov → vaqt →
 Tomson → Nyuton → Nanometr → radius

sekund tartibda davom etdiriladi. Fizik so'zlardan tashkil topgan domino o'yinida o'qituvchi birinchi so'zni aytib doskaga yozadi, oxirgi harfidan fizik so'zlar bilan davom ettiriladi.

“Fizik lingvistika” Til qonunlari, nutq jozibalari bilan lingvistika shug'ullanadi. Fizika tili juda boy, uning imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish o'quvchilarning bilim darajasini oshirishga katta xizmat qilishi mumkin. Turli fizik kattaliklar, qonunlar, birliklar bilan bog'liq boshqotirmalar o'quvchilarni so'zamolikka, topqirlikka va hozirjavoblikka o'rgatadi. Bu tadbir ham, eng avvalo, ularni mustaqil ishlashga, qo'shimcha bilim olishga, fizika fanining yozma va og'zaki til imkoniyatlaridan foydalanishga undaydi. Quyidagi savollarga to'g'ri javoblar topib, ularning bosh harflarini keltirilgan bo'sh kataklarga joylashtirilsa, hikmatli so'zlardan biri kelib chiqadi va u o'quvchilarda fizika fanining qudratli tabiiy fanlardan biri ekanligini uzoq vaqt esda saqlab turadi. Biz dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda lingvistik didaktik o'yinlardan namunalar keltirdik, bunda ham ma'nosini, ham topishmoq javobini topish talab etiladi.

1- topshiriq: Quyidagi savollarga to‘g‘ri javoblar topib, ularning bosh harflarini keltirishgan bo‘sh kataklarga joylashtirilsa, hikmatli so‘zlardan biri kelib chiqadi va u oquvchilarga fizika fanining qudratli tabiiy fanlardan ekanligini uzoq vaqt eslatib turadi.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ф	И	З	И	К	А	Ф	А	Н	И

11	12		13	14	15	16	17	18	19
М	У	Ъ	Ж	И	З	А	Л	А	Р

20	21	22	23	24	25	26
М	А	Й	Д	О	Н	И

1. Turli moddalardan tashkil topgan jismlarga ..... deb aytiladi. 2. Jism shunday harakat qilishi mumkinki, uning ixtiyoriy ikki nuqtasini tutashtiruvchi to‘g‘ri chiziq jism ko‘chganda ham, o‘z-o‘ziga paralelligicha qolishiga..... harakat deyiladi. 3. Moddaning hajm birligiga to‘g‘ri keladigan massasiga .....deyiladi.4. Bir jismga boshqa jismning ta’siri to‘xtagandan so‘ng jism tezligining o‘zgarmasligi .....deyiladi. 5. Bir jismning ikkinchi jismga ko‘rsatadigan ta’siriga .....deyiladi.6. Tezlanishni o‘lchaydigan asbob...7. Hodisalarni xarakterlovchi kattaliklar orasidagi miqdoriy bog‘lanishdan iborat bo‘lgan ifodaga ..... deyiladi. 8. Suyuqlik ichiga botirilgan jism o‘zining hajmicha og‘irlikdagi suyuqlikni siqib chiqaradi va unga shu kattalikdagi .....kuch ta’sir qiladi9. Kuch birligi.....10. Issiqlik almashinish natijasida jismga beriladigan energiya miqdori.....deyiladi.11. Jismlarning inertligini xarakterlovchi fizik kattalik 12. Linza markazidan o‘tuvchi .....optik .....deyiladi.13. Rus aviatsiyasining otasi .....14. Jismni tashkil

qilgan molekulalarning xaotik harakati va molekulalarning o'zaro ta'sir energiyalarining yig'indisiga ..... aytiladi.

15. kg/m^3 qaysi fizik kattalikning birligi? 16. Zichlikni o'lchaydigan asbob..... 17. Hajm o'lchov birligi ..... 18. Suyuqlik yoki gaz ichiga botirilgan jismga ta'sir qiluvchi itarib chiqaruvchi kuch ..... 9. Ko'zg'almas tayanch atrofida aylana oladigan jism . 20. Optik asboblardan biri ... 21. Xususiyati jihatdan ham suyuq ham kattik jism ..... Trayektoriya uzunligiga teng bo'lgan kattalik 23. Kuch ta'sirida jismning shakli va hajmining o'zgarishi

.deyiladi. 24. Trayektoriyaning ma'lum paytdagi va ma'lum nuqtadagi tezligi ..... tezlik deyiladi. 25. 1kg massali jismga 1 m/s^2 tezlanish bera oladigan kuch birligi .....

26. Bir jismning ikkinchi jism sirtida sirpanganda hosil bo'ladigan va harakatga qarama-qarshi yo'nalgan kuchga .....deyiladi.

J a v o b l a r:

1. Fizik jism. 2. Ilgarilanma harakat. 3. Zichlik. 4. Inersiya. 5. Kuch. 6. Akselereometr. 7. Fizik qonuniyat. 8. Arximed kuchi. 9. Nyuton. 10. Issiqlik miqdori. 11. Massa. 12. O'q. 13. Jukovskiy. 14. Ichki energiya. 15. Zichlik. 16. Areometr. 17. Litr. 18. Arximed kuchi. 19. Richag. 20. Mikroskop. 21. Amorf. 22. Yo'l. 23. Deformatsiya. 24. Oniy tezlik. 25 Nyuton. 26. Ishqalanish kuchi.

Xulosa qilib aytganda, darsda va to'garaklarda foydalaniladigan didaktik o'yinli mashg'ulotlarning quyidagi afzalliklari mavjud [2]:- o'quvchilarning bilish faoliyati oshadi;- eng dolzarb muammolarni hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi;- mashg'ulot davomida o'quvchilar o'rtasida o'zaro yordam, do'stona munozara hosil bo'lishiga olib keladi;- o'quvchilar tayyorgarlik davomida darslik, qo'shimcha adabiyotlardan mustaqil foydalanadilar;- o'quvchilar o'yin mashg'ulotiga katta qiziqish bilan tayyorgarlik ko'radilar, natijada mustaqil ravishda yangi bilimlarni egallash samaradorligi ortadi;

13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

-o‘quvchilarning o‘z bilimini va iqtidorini sinab ko‘rishda, o‘z-o‘zini baholashda, kasb tanlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

-qonuni. 27. Impuls.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Султонова Ў.Н. Физикадан масалалар ечиш тўғарагини ташкил этиш. / Педагогик таълим. 2005. № 4. – Б. 24-26 Sultanova. O‘.N. “The Place of Competent Approach in Interdisciplinary Relations is a Guarantee of High Efficiency”. In IJICCE, Impact Factor -:7.488 Volume 9, Issue 5, May 2021.

<http://ijicce.com/admin/main/storage/app/pdf/Sx97XFNk9dc709DHPqRISxu4gNd3dfKKSZYTV5ug.pdf>

2. Sultanova O‘.N. “Based on students’ competency-based approach to physics solve experimental and graphical problems”. Impact Factor -7.472; In Volume 9, Issue 5, May, 2021. <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/51/51>

3. Sultanova O‘.N. Technology for solving problems using graphical methods in mathematics lessons and circle lessons . Impact Factor -7.492; Vol. 10, Issue 11, November-.:2020й,2265-2275.Б

<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=11&type=toc>

4. Ў.Н.Султонова “утройство для контроля физико-химических параметров питьевой воды”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани.-.: 2020 йил 22 сентябрь. -с. 393-395 б.

5. Ў.Н.Султонова ў.н. .“физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масала-лари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани. -:2020 йил 22 сентябрь. - 410-412. Б

6. Ў.Н.Султонова ў.н. Formation of basis competences for students bu solving problems in physics. Page-.:107-114 vol 7 no 11.2019.

7. Б.Тўраев, султонова ў.н. физикадан савол ва масалалар тўплами дарслик.- т.:2021. -365 бет.

8. Султонова ў.н., султонов с.н. автоматизация эксперимента в лабораторном комплексе по механике. //высшая школа.-.: 2018, 24 сон. 32-33.б

9. Султонова ў.н. кадилова н.т. султонов с.н. жиянова с.и. паянова с.к. “technology to improve the methods of teaching physics in higher education based on a competency approach (on the example of training technical engineers)” european journal of molekular & klinikal medicine issn 2515-8260 volume 7 issue -:2020 й, 365-374.б

Султонова ў.н. тўраев б.э. султонов с.н. “физика фанидан муаммоли масалалар ечишда компетенциявий ёндашув” выпуск 6 (50) f.a mamadaliev, egyptian triangle (books 1, 2,3) t/ “renessans press”-.: 2018 й, 144-149.б

<http://ijirce.com/admin/main/storage/app/pdf/Sx97XFNk9dc709DHPqRISxu4gNd3dfKKSZYTV5ug.pdf>

1. Sultanova O'.N. “Based on students’ competency-based approach to physics solve experimental and graphical problems”. Impact Factor -7.472; In Volume 9, Issue 5, May, 2021. <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/51/51>

2. Sultanova O'.N. Technology for solving problems using graphical methods in mathematics lessons and circle lessons . Impact Factor -7.492; Vol. 10, Issue 11, November-.:2020й, 2265-2275.Б

<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=11&type=toc>

3. Ў.Н.Султонова “утройство для контроля физико-химических параметров питьевой воды”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани.-.: 2020 йил 22 сентябрь. -с. 393-395 б.

4. Ў.Н.Султонова ў.н. .“физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масала-лари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани. -.:2020 йил 22 сентябрь. - 410-412. Б

5. Ў.Н.Султонова ў.н. Formation of basis competences for students bu solving problems in physics. Page-.:107-114 vol 7 no 11.2019.

6. Б.Тўраев, султонова ў.н. физикадан савол ва масалалар тўплами дарслик.- т.:2021. -365 бет.

7. Султонова ў.н., султонов с.н. автоматизация эксперимента в лабораторном комплексе по механике. //высшая школа.-.: 2018, 24 сон. 32-33.б

8. Султонова ў.н. кадилова н.т. султонов с.н. жиянова с.и. паянова с.к. “technology to improve the methods of teaching physics in higher education based on a competency approach (on the example of training technical engineers)” european journal of molekular & klinikal medicine issn 2515-8260 volume 7 issue -.:2020 й, 365-374.б

9.Султонова ў.н. тўраев б.э. султонов с.н. “физика фанидан муаммоли масалалар ечишда компетенциявий ёндашув” выпуск 6 (50) f.a mamadaliev, egyptian triangle (books 1, 2,3) t/ “renessans press”-.: 2018 й, 144-149.б

10..Султонова Ў.Н., Холмуродов М. Физика ўқитишда янги педагогик технологиянинг дидактик асослари. Услубий қўлланма. –Термиз, 2012. -64 б.

SHREDINGER OPERATORI DISKRET SPEKTRINING XOS QIYMATLARI HAQIDA

Norqo‘ziyev Jahongir Sherali o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti

[1] ishda $d = 1, 2, \dots$ - o‘lchamli $\mathbb{Z}^d$ $\mu > 0$ potentsialli ikkita bir xil zarrachali (bozon) sistema panjarada juft-jufti bilan kontakt ta’sirlashuvchi gamiltonianiga mos ikki zarrachali diskret Shredinger operatori $h_\mu(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$, $d = 1, 2$ qaralgan. Ushbu operator xos qiymati uchun muhim spektr tubidagi yoyilmalar olingan.

[2] ishda ixtiyoriy o‘lchamli panjarada qo‘shni tugunlarda ta’sirlashuvchi ikkita fermionli sistema gamiltonianiga mos $h_\mu(k)$, $k \in \mathbb{T}^d$ ikki zarrachali diskret Shredinger operatori qaralgan. $h_\mu(k)$ ning zarrachalar ta’sirlashuv energiyasi $\mu > 0$ va sistema kvaziimpul’si $k \in \mathbb{T}^1$ ga bog‘liq muhim spektrdan o‘ngda yoki yagona xos qiymatga ega yoki xos qiymatga ega emasligi isbotlangan.

Ushbu ishda ikki o‘lchamli panjarada qo‘shni tugunlarda ta’sirlashuvchi ikkita fermionli sistema gamiltonianiga mos $h_\mu(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$ ikki zarrachali diskret Shredinger operatori qaraladi. $h_\mu(k)$ operatorning muhim spektrdan chapda xos qiymatga ega yoki xos qiymatga ega bo‘lmaydigan qiymatlari ajratib ko‘rsatiladi. Sistema kvaziimpulsining ba’zi qiymatlarining aniq ko‘rinishi topilgan.

Faraz qilaylik $\mathbb{T}^2$ - ikki o‘lchamli tor, ya’ni qarama-qarshi tomonlari ayniy $(-\pi, \pi]^2$ kvadrat bo‘lsin. Uni qo‘shish va songa ko‘paytirish amallari $\mathbb{R}^2$ da $(2\pi\mathbb{Z})^2$ modul bo‘yicha qo‘shish va songa ko‘paytirish amallari kabi kiritilgan abel guruhi deb qarash mumkin.

$L_2(\mathbb{T}^2)$ -orqali $\mathbb{T}^2$ da aniqlangan kvadrati bilan integrallanuvchi funksiyalarning gilbert fazosini belgilaymiz.

$L_2^t(\mathbb{T}^2) = \{f \in L_2(\mathbb{T}^2) : f(-\mathbf{q}) = -f(\mathbf{q})\}$ – Hilbert fazosida quyidagicha aniqlangan $h_\mu(k)$, $k \in \mathbb{T}^2$, operatorni qaraymiz

$$h_\mu(k) = h_0(k) - \mu v.$$

Qo'zg'almas $h_0(k)$ operator $E_k(q)$ funksiyaga ko'paytirish operatoridir, ya'ni

$$(h_0(k)f)(\mathbf{q}) = E_k(\mathbf{q})f(\mathbf{q}), \quad f \in L_2^t(\mathbb{T}^2),$$

bunda

$$E_k(\mathbf{q}) = \varepsilon\left(\frac{k}{2} + \mathbf{q}\right) + \varepsilon\left(\frac{k}{2} - \mathbf{q}\right),$$

$$\varepsilon(\mathbf{q}) = \sum_{i=1}^2 (1 - \cos q^{(i)}).$$

Ta'sir operatori (qo'zg'alish operatori) $v - L_2^t(\mathbb{T}^2)$ Hilbert fazosida quyidagicha aniqlanadi:

$$(vf)(\mathbf{q}) = \frac{1}{(2\pi)^2} \sum_{i=1}^2 \sin q^{(i)} \int_{\mathbb{T}^2} \sin t^{(i)} f(\mathbf{t}) dt.$$

Ravshanki, v - integral operator bo'lib, rangi 2 - dan oshmaydi. Muhim spektr turg'unligi haqidagi Veyl teoremasiga ko'ra ([4] ga q.) $h_\mu(k)$ operatorning muhim spektri $\sigma_{ess}(h_\mu(k))$ berilgan $\mu \geq 0$ parametrdan bog'liq emas va h_0 operatorning spektri bilan ustma-ust tushadi. Shunday qilib

$$\sigma_{ess}(h_\mu(k)) = [\varepsilon_{min}(k), \varepsilon_{max}(k)]$$

tenglik o'rinli, bunda

$$\varepsilon_{min}(k) = \min_{\mathbf{q} \in \mathbb{T}^2} E_k(\mathbf{q}) = 2 \sum_{j=1}^2 \left(1 - \cos \frac{k^{(j)}}{2}\right) \geq 0,$$

$$\varepsilon_{\max}(k) = \max_{q \in \mathbb{T}^2} E_k(q) = 2 \sum_{j=1}^2 \left(1 + \cos \frac{k^{(j)}}{2} \right) \leq 8$$

Π – orqali $(-\pi, \pi]^2$ kubning chegarasini belgilaymiz. Aniqlanishiga ko‘ra

$$\Pi = \{k = (k^{(1)}, k^{(2)}) \in \mathbb{T}^2: \text{birorta } j = 1, 2 \text{ uchun } k^{(j)} = \pi\}$$

Har bir $k \in \mathbb{T}^2 \setminus \Pi$ uchun quyidagicha belgilashlarni kiritamiz:

$$v^{(i)}(k) = \frac{1}{(2\pi)^2} \int_{\mathbb{T}^2} \frac{\sin^2 q^{(i)} dq}{E_k(q) - \varepsilon_{\min}(k)}$$

va

$$\mu^{(i)}(k) = \frac{1}{v^{(i)}(k)} > 0.$$

Aytish joizki, har bir $k \in \mathbb{T}^2 \setminus \Pi$ uchun

$$E_k(q) = 2 \sum_{j=1}^2 \left(1 - \cos \frac{k^{(j)}}{2} \cos q^{(j)} \right)$$

funksiya $q = (0, 0)$ nuqtada aynimagan minimumga ega bo‘lganligi uchun yuqoridagi integral chekli.

Π_{k_1} – orqali quyidagi to‘plamni belgilaylik:

$$\Pi_{k_1} = \{k \in \mathbb{T}^2: k_2 = \pi\}$$

Teorema. $k_1 = (k, \pi)$ bo'lsin, ya'ni $k \in \Pi_{k_1}$. U holda $0 < \mu < 2 \cos \frac{k_1}{2}$ bo'lsa,

$h_\mu(k_1)$ operator muhim spektrdan chapda yagona xos qiymatga ega va $\mu > 2 \cos \frac{k_1}{2}$ bo'lsa, muhim spektrdan chapda ikkita xos qiymati mavjud hamda ushbu xos qiymatlar quyidagi ko'rinishga ega:

$$z = 4 - \sqrt{4 \cos^2 \frac{k^{(2)}}{2} + \frac{\mu^2}{4}},$$

$$z = 4 - \left(\frac{2 \cos \frac{k_1}{2}}{\mu} + \frac{\mu}{2} \right).$$

Endi ishimizni ikkinchi qismiga o'tamiz.

Har bir $k \in \mathbb{T}^2 \setminus \Pi$ uchun quyidagi to'plamni kiritamiz:

$$M_{>}(k) = \{\mu \in \mathbb{R}_+ : \mu > \mu_i(k), i = 1, 2\}$$

Teorema. $\mu \in M_{>}(k), i = 1, 2, k \in \mathbb{T}^2$ bo'lsin. U holda $h_\mu(k)$ operator muhim spektrdan chapda ikkita xos qiymatga ega.

Eslatma. $k_1 = (\pi; 0)$ bo'lsin, ya'ni $k_1 \in \Pi$. U holda $\mu_{(1)}(k_1) = 0$ va $\mu_{(2)}(k_1) = 2$ tenglik o'rinli.

Teorema. $k = k_1$ bo'lsin. U holda agar $0 < \mu < 2$ bo'lsa, $h_\mu(k_1)$ operator muhim spektrdan chapda yagona xos qiymatga ega va $\mu > 2$ bo'lsa ikkita xos qiymati mavjud hamda ushbu xos qiymatlar quyidagi ko'rinishga ega:

$$z^{(1)}(\mu, k_1) = 4 - \sqrt{4 + \frac{1}{4}\mu^2},$$

$$z^{(2)}(\mu, k_1) = 4 - \left(\frac{\mu}{2} + \frac{2}{\mu} \right).$$

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. С.Н. Лакаев, А. М. Халхужаев, Ш. С. Лакаев. Разложение для собственных значений двухчастичного оператора Шрёдингера. ТМPh (2012).
2. С.Н. Лакаев. Об эффекте Ефимова в системе трёх одинаковых частиц. Функ. анализ и его пр. Т. 27. Вып. 3. 15-28. (1993).
3. S.N. Lakaev, A.M. Khalkhuzhaev. The number of eigenvalues of the twoparticle discrete Schroedinger Operator, Theoret.and Math. Physics, 158 (2): 220-231 (2009).
4. M. Reed and B. Simon: Methods of modern mathematical physics. IV: Analysis of operators. Academic Press, N.Y., 1978.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Паянова Ф.К.

Термиз муҳандислик-технология институти ассистенти

***Аннотация.** Ҳозирги кунда таълим сифатини ошириши олий таълим тизимида энг муҳим вазифалардан бири бўлиб, касбий даражада таълим беришининг амалга оширилиши жаҳон талаблари даражасидаги рақобатбардош техник муҳандислар тайёрлашда талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини компетенциявий ёндашув асосида такомиллаштириши масаласи ҳозирда дунё олий таълимида қизгин муҳокама қилиниши мақолада ўз аксини топган.*

***Калит сўзлар.** Компетенция, фаолият, дидактика, метод, мустақил, тамойил, интерактив, ижодий фаолият.*

Кириш. Олий таълим муассасаларида умумий физика ва унинг бўлимларини ўрганиш жараёнида педагогиканинг муҳим тамойилларидан бири бўлган–изчиллик тамойилининг амалда қўлланилиши муҳим натижаларга олиб келишини назардан четда қолдирмаслик лозим.

Мавзу баёни. Компетенциявий ёндашув асосида талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ривожлантиришда изчиллик тамойилини тўғри ташкил этиш натижасида, маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук, мустақил дунёқарашга эга, ижодий фикрловчи, миллий кадриятларга садоқатли баркамол шахсни тарбиялаб, вояга етказишдек устувор вазифаларни адо этиш мумкин. Талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ташкил этишда билиш

қонуниятларидан қандай фойдаланиш мумкинлигини ўрганиш учун педагогик-психологик тамойилларга амал қилиш таълимнинг янги -интерактив методларидан фойдаланиш зарур. Демак, олий таълимдаги ўқитиш назариясининг қонуниятлари ўқув жараёнини самарали ташкил этиш ва режалаштириш, ривожлантириш таълимда туб бурилиш қилиш лозимлигини кўрсатади. Компетенциявий ёндашув асосида талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ривожлантиришда уларни жамият талаблари ва ривожланишига мувофиқ ўқитиш, таълим-тарбиянинг объектив қонуниятлари, ўқув жараёнидаги шароит муҳим аҳамиятга эгадир.

Педагогикада мустақил ижодий фаолиятини компетенциявий ёндашув асосида ўрганишда дидактика (юнонча «systema» – яхлит қисмлардан ташкил топган, бирлаштириш) – маълум мезонлари асосида таълим жараёнининг яхлит ҳолатини белгилаш, қисмларга ажратиб кўрсатиш демакдир. У таълимнинг мақсади, тамойиллари, мазмуни, шакли, метод ва воситаларининг бирлиги асосида ташкил этилган тузилмаларнинг ички яхлитлигини ифодалайди. Ўқитишнинг замонавий тамойилларини асослашда олий таълим муассасаларида дидактиканинг қуйидаги асосий тушунчаларни назарда тутати:

олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил ижодий фаолияти жараёнининг ташкил этилишини илмий ишларга яқинлаштириш;

мустақил ўқиш-билиш фаолиятида талабаларнинг юқори фаоллиги интилувчанлиги, изланувчанлиги, тадқиқотчиликни таъминлаш;

Компетенциявий ёндашув асосида талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятини ривожлантириш объектларига қуйидагилар киради:

1) таълим –тарбияга эътиборимизни қаратиб мустақил ижодий фаолиятини компетенциявий ёндашув асосида назарий билимларни пухта бериш асосида талабаларда амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш, уларнинг билиш қобилиятларини ўстириш муҳандисликка бўлган қизиқишларини

ривожлантириб, такомиллаштириш, дунёқарашларини ўстиришга йўналтирилган жараён;

2) Машғулот- мустақил ижодий фаолиятини компетенциявий ёндашув асосида шакллантириш вақтида ўқитувчи раҳбарлигида олиб бориладиган таълим жараёнининг асосий шакли;

3) кўникма–талабанинг фанни ўрганишга бўлган қизиқишлари, малака-муайян ҳаракат ёки фаолиятни бажаришдаги тезкорлиги шакли;

4) билим олиш–диққат билан мустақил ишлаш тинглаш, тушунишга ҳаракат қилиш фикрлаш идрок этиш, ўрганиш, машқ қилиш ва муайян тажриба асосида хулқ-атвор ҳамда фаолият кўникма, малакаларининг мустаҳкамланиб, мавжуд билимларни мустақил равишда такомиллаштириб, бойитиб бориш жараёнидир;

5) таълим жараёни – мустақил ижодий фаолиятини компетенциявий ёндашув асосида ўргатувчи ва талабалар ўртасида ташкил этилувчи ҳамда илмий билимларни ўзлаштиришга йўналтирилган педагогик жараён;

6) ўқув фани – таълим муассасаларида ўқитилиши йўлга қўйилган ҳамда ўзида муайян фан соҳаси бўйича умумий ёки мутахассислик билим асосларини жамлаган мустақил равишда ўрганиладиган китоблар тўплами;

7) таълим методлари - таълим ва мустақил таълим жараёнида қўлланилиб, унинг самарасини таъминловчи методлар мажмуи;

8) таълим воситалари–таълим самарадорлигини таъминловчи объектив дарслик, ўқув қўлланмалари, ўқув қуроллари, харита, диаграмма, плакат, расм, чизма, диапроектор, магнитофон, видеомагнитофон, телевизор, радио, компьютер ва бошқалар ва субъектив (ўқитувчининг нутқи, намунаси, муайян шахс ҳаёти ва фаолиятига оид мисоллар ва ҳоказолар) ва бошқа омиллар мужассамлаштирилади.

9) таълим мазмуни – давлат таълим стандартлари асосида белгилаб берилган ҳамда маълум шароитда ўргатиладиган фанлар бўйича ўзлаштирилиши назарда тутилган илмий билимлар манбайи;

10) таълим мақсади - ўқиш, билим олиш – таълимнинг аниқ йўналишини белгилаб берувчи етакчи ҳисобланади;

11) таълим натижаси- таълим самараси, маҳсули бўлиб – ўқув жараёнининг маҳсули; белгиланган мақсадни амалга ошириш даражаси;

12) таълимни бошқариш – таълим муассасаларининг фаолиятини йўлга қўйиш, бошқариш, назорат қилиш ҳамда истиқболларини белгилаш ва такомиллаштириш;

13) таълим маскани- талабаларга таълим-тарбия бериш йўлида давлат тамойиллари асосида фаолият юритаётган барча турдаги ўқув-тарбия муассасалари жамланмаси;

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг шахсий ривожланиши уларнинг ўз касбига бўлган қизиқишлари танлаган касбларини пухта ўрганишига йўналганлиги, мустақил фикрлашлари, фаол бўлишлари ҳамда дунёқарашлари шаклланганлиги ва ўзини ўзи тарбиялашга бўлган эҳтиёжларининг шаклланиши каби ҳолатлар билан тавсифланади. Талаба ижодий фаолиятини муваффақиятли амалга оширишда, бизнинг фикримизча касбий жиҳатдан аҳамиятли саналган сифат, билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, ривожлантириш ҳамда ўзини-ўзи такомиллаштириш ва энг муҳими мустақил ижодий фикрлашини оширишдир.

Хулоса. Сўнгги йилларда физиканинг инсоният жамияти ҳаётидаги аҳамияти ортиши баробарида юртимизда физика фанига бўлган эътибор ортиб бормокда. Физиканинг юқори даражада юксалиши, мустақил ижодий фаолиятни компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш бир қатор билим соҳаларининг юксалиши ва самарадорлигининг зарурий шартидир.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Усаров Ж.Э. Физика ўқитиш жараёнида ўқувчилар компетенция-ларини ривожлантиришнинг дидактик жиҳатлари. Монография. – Тошкент: «Mashhurpress», 2019. - 192 б.
2. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. -М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
3. Султонова Ў.Н., Холмуродов М. Физика ўқитишда янги педагогик технологиянинг дидактик асослари. Услубий қўлланма. –Термиз, 2012. -64 б.
4. Паянова Ф.К.”Физика дарсларида талабалар мустақиллигига эътибор юксак самарадорлик гарови”Scientific Journal Scholar 2023 january 172-бет.

INGLIZ TILIDA SO‘Z TURKUMLARI TASNIFI MASALALARI SHARHI

Aliyeva Navruza (PhD), FarDU o‘qituvchi

Shodiyeva Gulrux Nazir qizi

FarDU magistranti

Annotatsiya. So‘zlar, eng avvalo, anglatgan tushunchalariga ko‘ra ma’lum turkumlarga bo‘linadi. Tildagi so‘zlar bir-biridan nafaqat anglatgan aniq ma’nolari bilan, grammatik xususiyatlari bilan ham farqlanadi. Umumiy semantik va grammatik xususiyatlari bilan ajralib turadigan so‘zlarning eng katta guruhlari so‘z turkumlari deyiladi.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, so‘z turkumlari, ingliz tili, morfologiya.

KIRISH

So‘z turkumlari tilshunoslar tomonidan uzoq yillar davomida o‘rganib kelinayotgan bo‘lsa-da, ingliz tilida ham hamon aniq bir to‘xtamga kelinmagan. Bunday deyishimizga sabab leksemalarni ma’lum bir sinfini aniqlashda subyektiv usullar bo‘lib, biz bu borada turlicha tasniflarga duch kelishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tilshunoslar so‘zlarni turkumlarga ajratuvchi mezonlar, belgilar to‘g‘risida ham turli qarashlarni bayon etganlar. Olimlar orasida asosan quyidagi savollar o‘zaro tortishuvlarga sabab bo‘lmoqda: a) so‘zlarni turkumlarga ajratish kerakmi yoki kerak emasmi? b) so‘z turkumlarining soni nechta? v) so‘z turkumlarining qaysilari asosiy (mustaqil) va qaysilari yordamchi? g) so‘zlarni turkumlarga ajratishda qaysi tamoyillarga tayanish kerak? Bunday savollarning tug‘ilishiga sabab: a) muayyan so‘z turkumlariga kiritish qiyin bo‘lgan so‘zlarning mavjudligi, masalan, sifatdosh bir

vaqtning o'zida ham fe'llik ham sifatlik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirishi; b) so'zlarning bir turkumdan ikkinchi turkumga doimiy o'tib turishi; c) ayrim konstruksiya va iboralarda so'zlarning turkumiy belgilari qat'iy belgilanmasligi kabilardir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ingliz tilida so'z turkumlarining tasnifi uchta tamoyilga asoslanadi: ma'no, shakl va vazifa. *Ma'no deganda* har bir so'zning alohida ma'nosini emas, balki bir sinfga tegishli so'zlarning ma'nosini tushunamiz. Masalan, otning ma'nosi narsalik yoki predmetlik (thing - ness), shakl deganda esa biz so'z turning morfologik tasniflanishini tushunamiz. Masalan, otlar birlik va ko'plik kategoriyasi bilan tavsiflanadi, fe'llar esa zamon, nisbat, mayl kabilar orqali tavsiflanadi. Ba'zi so'z turkumlari (predloglar , bog'lovchilar) o'zgarmasligi bilan xarakterlanadi.

Vazifa deganda biz, so'zlarning sintaktik funksiyalarini tushunamiz. Masalan, boshqa so'zlar bilan birika olishi yoki uning gapdagi vazifasi. Tilshunoslar orasida so'z turkumlarining tasniflanishi turlichadir.

Ingliz tili ilmiy grammatikasining birinchi muallifi bo'lmish G.Suit so'z turkumlarini o'zgaradigan (declinable) va o'zgarmaydigan (indeclinable) 2 asosiy guruhga ajratadi. Bu tasnifida u morfologik xususiyatlarni asosiy deb hisoblaydi. B.Ilyish so'z turkumlarini 12 ta turga ajratadi (6 ta mustaqil va 6 ta yordamchi – prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections).

B.S.Xaymovich va B.I.Rogovskayalar so'z turkumlarini 14 taga bo'lib (6 ta mustaqil, 8 ta yordamchi-prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections, response words, state words) leksemalarning quyidagi 5 xususiyatiga ko'ra turkumlarga ajratadi:

- 1) leksik-grammatik ma'nosiga ko'ra;
- 2) leksik-grammatik morfemalarga ko'ra;
- 3) grammatik kategoriyalariga ko'ra;
- 4) boshqa so'zlar bilan birikishiga ko'ra;

5) gapdagi vazifasiga ko'ra¹.

Akademik A.A.Shaxmatovning fikricha, so'z turkumlari sintaksisda o'rganilishi kerak². Tilshunos olim B.Ilyish so'z turkumlari nazariyasini ba'zi sintaktik jihatlarini ham o'z ichiga olgan holda morfologiyaning asosiy qismi deb qaraydi³. Tilshunos olim E.M.Gordon so'z turkumlariga quyidagicha to'xtalib o'tadi⁴: "Har bir tildagi mavjud so'zlar ma'lum so'z turkumlariga mansub bo'lib, har bir so'z turkumi o'z xususiyatiga ega. So'z turkumlari bir-biridan ma'nosi, shakli va gapdagi vazifasiga ko'ra farq qiladi". J.Bo'ronov, M.Bo'ronova⁵, M.Toshboyevalar tomonidan yozilgan "Ingliz tili grammatikasi" kitobida so'z turkumlari 14 da deb ko'rsatiladi:

1. Ot (Noun). 2. Sifat (The Adjective) 3. Olmosh (The Pronoun). 4. Son (The Numeral). 5. Fe'l (the Verb). 6. Ravish (The Adverb). 7. Holat kategoriyasi (The category of State). 8. Modal so'zlar (The Modal words). 9. Predlog (The Preposition). 10. Yuklama (The Particle). 11. Bog'lovchi (The Conjunction). 12. Undov so'zlar (The Interjection). 13. Artikl (The Article). 14. Javob so'zlar (The Response Words)⁶.

V.L.Kaushanskayaning "A Grammar of English language" asarida so'z turkumlari quyidagilarga ajratiladi: *ot, sifat, olmosh, son, fe'l, ravish, holat kategoriyasi, modal so'zlar, undov so'zlar*; yordamchi so'z turkumlari: *predlog, bog'lovchi, yuklama, artikl*.

Tilshunos olimlar K.N.Kachalova, E.E.Izrailevichlar 7 so'zlarni quyidagi belgilariga ko'ra turkumlarga ajratadilar:

---

1 O'.U. Usmonov, Sh.S. Ashurov "Ingliz tili nazariy grammatikasi", Samarqand, 2007, b.-20

2 A.A.Шахматов "Синтаксис русского языка" М., 1941.

3 B.Ilyish The structure of Modern English. Leningrad, 1971

4 E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" М., 1974

5 Bo'ronov J.B., M.Bo'ronova, M.Toshboyaev. "Ingliz tili Grammatikasi" T.1978, 5-bet.

6 Ganshina M.A. va Voselevskaya, "English Grammar", Higher School Publish House, M.,1964.

7 К.Н.Качалова, Е.Е.Израилевич "Практическая грамматика английского языка" М., 1996.

- 1) ma'nosiga ko'ra;
- 2) gapdagi vazifasiga ko'ra;
- 3) so'z yasash shakliga ko'ra;
- 4) so'z o'zgarish shakliga ko'ra.

Ingliz tilida so'z yasash shakli va so'z o'zgarishi bir so'z turkumini boshqa so'z turkumidan ajratishda unchalik ahamiyat kasb etmaydi. Tilshunos olim K.N.Kachalova⁸ so'z turkumlarini quyidagi so'z turkumlariga ajratadi: ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, predlog, bog'lovchi, undalma. Olim ot, sifat, son, olmosh, fe'l va ravishni ularning gapdagi predmetni, belgini, ish-harakatni va gapda ma'lum bir sintaktik vazifani bajarganligi uchun mustaqil so'z turkumlariga, predlog, bog'lovchi va artiklni yordamchi so'z turkumlariga ajratadi. Undalmani mustaqil so'z turkumiga ham, yordamchi so'z turkumiga ham kiritmaydi, chunki ular gapda hech qanday sintaktik vazifa bajarmaydi.

Bundan tashqari tilshunos olim E.M.Gordon⁹ so'zlarni 3 asosiy guruhga bo'ladi: 1) mustaqil so'zlar 2) yordamchi so'zlar 3) mustaqil elementlar.

Mustaqil so'zlarning aniq leksik ma'nosi bo'lib, ular gapda mustaqil vazifa bajaradi. Ular gapda gapning bosh bo'laklari bo'lib kelishi mumkin. Mustaqil so'zlarga fe'l, ot, sifat, son, olmosh va ravish so'z turkumlariga kiruvchi so'zlar kiradi.

Yordamchi so'zlar mustaqil so'zlardan semantik jihatdan farq qiladi. Yordamchi so'zlar gapda biror bir funksiyani bajarmaydi. Lekin ular gapda so'zning ma'nosini aniqlaydi. Masalan, "the" yoki "a" artikllarini olib qaraydigan bo'lsak, A table- stol (noma'lum). Ingliz tilida artikl, yuklama, predlog va bog'lovchilar yordamchi so'z turkumlariga kiradi. Mustaqil elementlar turli ma'nolari bilan xarakterlanadi.

---

⁹ E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" M., 1974

Mustaqil elementlar gapda hech qanday sintaktik vazifani bajarmaydi. Masalan, He **certainly** knows all about it. (U, **albatta**, buni biladi.)

Mustaqil elementlar ba'zan bitta gapni tashkil qilishi ham mumkin. Masalan, Yes. No. Alas.

Mustaqil elementlarga E.M.Gordon¹⁰ quyidagilarni kiritadi:

1. Modal so'zlar (Modal words).
2. His-hayajon so'zlar (Exclamatory words).
3. Tasdiq va inkor so'zlar (Tag questions).

XULOSA VA MUNOZARA

- Ingliz tilidagi so'z ko'pincha morfologik jihatdan belgilanmaydi va so'zlarning bir sinfdan ikkinchisiga o'tishi oson (ot, sifat, fe'l, predlog sifatida). Bunday so'zlar yo leksik-grammatik omonimlar yoki bir sinfga mansub so'zlar sifatida qaraladi.

- Ingliz tilshunosligida ham so'zlarni turkumlarga ajratishda affikslarning ham ahamiyati birmuncha muhim. Biroq, ingliz tilida bu mezon har doim ham e'tiborga olinmaydi, chunki ingliz tilidagi ko'p so'zlar o'zgarmasdir, shu bois anchagina so'zlarda hosila affikslari yo'q.

- Hozirgi ingliz tilida ichki fleksiya juda keng qo'llanmasa-da, hamon o'z ifodasini yo'qotgani yo'q. Bu xususiyat biz obyekt sifatida o'rganayotgan o'zbek tiliga xos emas.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'.U. Usmonov, Sh.S. Ashurov “ Ingliz tili nazariy grammatikasi ”, Samarqand, 2007, b.-20

2. Usmanova, M. (2016). SOME NOTE OF SIMPLIFICATION OF MORPHEMIC STRUCTURE OF THE UZBEK LANGUAGE. *Theoretical & Applied Science*, (11), 27-31.

---

¹⁰ E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” M., 1974

3. Mohira, U. (2016). Units Completely Simplified on Morphemic Structure. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 3(3), 20-25.
4. Usmanova, M. (2023). SIMPLIFICATION COMPOUND WORDS IN UZBEK LANGUAGE. *Science and innovation*, 2(B2), 581-584.
5. qizi Barnoyeva, S. U. (2023). RUS VA O‘ZBEK POLISEMANTIK FITONIMLARINI LINGVOKULTUROLOGIK YO‘NALISHDA O‘RGANISH. “*TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE*”, 1(3), 74-78.
6. Saidova, N. (2023). DIFFERENT APPROACHES TO DETERMINE THE ESSENCE OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS. *Science and innovation*, 2(B2), 503-506.
7. Saidova, N. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ АХБОРОТ–КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШ КОМПОНЕНТЛАРИ. *Science and innovation*, 1(B6), 865-868.
8. qizi Xalilova, Z. M. (2022). ТОПОНИМЛАРНИ О‘RGANISH JARAYONIDAGI LINGVODIDAKTIK MUAMMOLAR VA ULARNING MUQOBIL YECHIMI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 545-547.
9. Abdusattorovich AV. EXPRESSION OF THE CONCEPT OF FAMILY IN PROVERBS AND SAYINGS IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *IJODKOR O‘QITUVCHI*. 2022 Dec 2;2(24):286-9.
10. Xalilova, Z. (2023). OILA KONSEPTINING SEMANTIK-FRAMIK STRUKTURASI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(21).
11. Xalilova, Z. M. Q. (2022). Semantic-framic structure of family concept. *Science and Education*, 3(11), 1349-1352.

ADABIY HIKOYALARDA SATIRANING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Rasulova Soxiba Ulug'bekovna

SamDCHTI o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada satira va uning matnda qo'llanishi ma'no jihatdan o'rganiladi va misollar asosida tahlil qilinadi. Satira ijtimoiy kurashning eng muhim vositasi bo'lib, unga tarixiy sharoit, milliy va ijtimoiy taraqqiyotga faol ta'sir ko'rsatishi keng muhokama qilinadi. Muallif bu borada olib borgan izlanishlari asosida mavzuga chuquroq yondashadi.

Kalit so'zlar: Satira, mubolag'a, bo'rttirish, badiiy matn, yumor, kesatiq kulgi.

Adabiyotdagi satira - bu qoida tariqasida, grotesk yoki giperbolaga tayanadigan, tasvirlangan narsaning xususiyatlarini ataylab buzib ko'rsatadigan, bo'rttiradigan tasvir. Lekin u yoki bu kamchilikni masxara qilib, inkor etib, muallif estetik ideal nima ekanligini hamisha ochiq ko'rsatib beradi. Satira (lot. satira — qurama, har xil narsa) — komiklik turi bo'lib, tasvir ob'yektini ayovsiz kulgi vositasi orqali anglash. Voqelikni badiiy aks ettirishning o'ziga xos usuli bo'lib, unda jamiyatdagi bema'ni, asossiz, noto'g'ri hodisalar, illatlar fosh qilinadi. Voqealarning real ko'rinishini o'zgartirib, oshirib, borttirib, mubolag'a qilish, keskinlashtirish va shartlilikning boshqa ko'pgina turlari yordamida yaratilgan obraz orqali Satira. Ob'yektiga "ishlov" beriladi. Satira muallifi komiklikning boshqa turlaridan (*yumor, hikoyava* boshqalar) ham foydalanishi mumkin, biroq Satira uchun salbiy tuyg'u berib, keskin ifodalangan estetik obyekt xarakterli hisoblanadi. Satira *Qadimgi Rimda* lirikaning fosh qiluvchi janri sifatida tan olingan. Keyinchalik o'zining janriy xususiyatlarini yo'qota borib, ko'pgina janrlar (*masal, epigrama, burleska, pamflet, felyeton, komediya va satirik roman*)ning o'ziga xos xususiyatini belgilovchi adabiy jinsga o'xshab qoladi. Satira

ijtimoiy kurashning eng muhim vositasi bo'lib, unga tarixiy sharoit, milliy va ijtimoiy taraqqiyot faol ta'sir ko'rsatadi. Satiraning ma'naviy ta'sir kuchining o'tkirligi unda inkor qiluvchi kulgu orqali yaratilgan idealning umumxalq va universal bo'lishi bilan belgilanadi. Satiraning estetik vazifasi tubanlik, nodonlik va boshqa ijtimoiy illatlarga qarama-qarshi tarzda kishilarda yuksak insoniy tuyg'ularni uyg'otish va qayta tiklashdan iborat. Satirada muallifning individualligi kulgu ostiga olingan ob'yekt haqida murosasiz fikr aytish, unga aniq g'oyaviy munosabat bildirish orqali namoyon bo'ladi. Satirik an'analar *Sharq* xalqlari ijodida qadimdan mavjud. Jahon madaniyatiga hissa qo'shgan bo'lib qo'shilgan va *Sarq adabiyoti* shuhratini keng yoygan asarlar dastlab folklorda "*Ming bir kecha*" zaminida, sanskritcha "*Panchatantra*", forsha xalq qissalari, turkumi, Nasriddin haqidagi turk va o'zbek *latifalari* asosida yaratilgan. Kitobiy (yozma adabiyotdagi) Satiralar ham Sharqda ko'pdan mashhur. Uning g'oyalari *xitoy novellalari, fors adabiyoti ruboiylari* va *hind qissalari* motivlari bilan sug'orilgan. Rus adabiyotida N.V.Gogol, M.Ye. Saltikov-Shedrin va boshqalar Satirani yuksak bosqichga ko'tardilar. O'zbek adabiyotida Satiraning ilk namunalari dastlab xalq ijodida (terma va aytishuvlar, *Nasriddin Afandi*, Aldar ko'sa obrazlarida) yaratilgan, keyinchalik yozma adabiyotda taraqqiy etgan. *Navoiy*, Turdi, Maxmur, *Gulxaniy*, Hoziq, *Muqimiy, Zavqiylar* Satira janrida ijod qildilar. Satiraning keyingi taraqqiyoti Hamza, Qodiriy, G'ozzi Yunus, So'fizoda, *G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Said Ahmad*, N.Aminov, S. Siyoyev va boshqa nomi bilan bog'liq. Satira tasviriy san'atda ham qadimdan ma'lum. *Qadimgi Rim, Xitoyda* satirik terrakota haykallar, vazalarga satirik tasvirlar va boshqa ishlangan. Rassomlik san'ati (jumladan, *grafika*) da rivojlangan. F. Goyya, O. Domye, X. Bidstrup va boshqa rassomlar ijodi Satira rivojida muhim rol o'ynagan. O'zbekistonda Satira taraqqiyotiga "*Mushtum*" jurnali, "Jangovar qalam", "O'zTAG oynasi" katta hissa qo'shgan. Falsafiy va estetik toifa sifatida komik janr zamonaviy olimlar tomonidan deyarli har tomonlama o'rganib chiqilgan. Masalan YU. Borevning fikricha: «komik shakl real hayotdagi nomuvofiqlikning shunday shakli, u estetik ideallar nuqtai –

nazaridan alohida e'tiborga molik bo'lgan haqiqatning ob'ektiv rivojlanishi qarama-qarshiligidir (maqsadning - vositalarga, shaklning – mazmunga va hokazo)». San'atda komik janr - haqiqat qarama-qarshiligining tanqid estetik formasidir». Olimning fikricha, komik janr oliy kulguni keltirib chiqarib, u ijtimoiy jihatdan inson odatlarining bir – xillarini tanqid etib, boshqalarini estetik oliy toifa darajasiga ko'taradi. San'atning boshqa turlaridagi kabi, adabiyotda komik janr nozik kulgudan, satira, kinoya, sarkazm darajasigacha namoyon bo'lishi mumkin. Ilmiy dunyoda komik janr mavjudligi borasida olimlar tomonidan hanuz diskussiyalar olib borilmoqda. Satira esa ba'zi olimlar tomonidan alohida janr sifatida qabul qilinadi. Bizning fikrimizcha esa satira va yumor bir toifadagi tushunchalar bo'lib, demakki kulgu turlari va darajasi ham turlicha bo'lishi tabiiy. A. Makaryan fikricha, - agarda satira hayotdagi barcha holatlar ustidan kuladigan bo'lsa, demak u ijtimoiy –siyosiy, estetik va ma'naviy ideallarga mos kelmaydi, ya'ni kamchiliklarga nisbatan kulgu munosabatda bo'lish, haqiqatda insonlar kamchiliklarini bartaraf eta olmaydi. Satira va yumor yonma yon turishadi, demak yumor ham, satira kabi huquqlarga ega bo'ladi, demakki u janr sifatida qabul qilinishi mumkin. Yu. Borev aytganidek, «Yumor kulgili, kinoyali munosabat aksi bo'lsada, u qattiq chaqib olishga qodir emas». Yumor mavjud holatngi bartaraf etishga emas, kamchiliklarni bartaraf etish, holatlarni rivojlantirishi mumkin. Masalan Yu. Borev, satira va yumor orasidagi farqlarni quyidagicha belgilaydi: yumor ob'ekt ustidan faqatgina kulish emas, balki yumshoq tanqid hamdir. Ammo satira va yumor orasidagi keskin farq adabiyotshunoslar tomonidan qo'yilmaydi. V. Belinskiy ta'kidlaganidek, satira asosida oddiy kinoya yoki hazil emas, balki chuqur mazmun yotishi kerak, demakki yumor ham tarkibida satira ham yotishi kerak, - deb aytgan edi M. Kolsov ham. Hozirgi kunda ham, bu fikrlarga qarshiliklar keltirilmagan. Shunday qilib, bu tushunchalarga aniqlik kiritib shuni aytish mumkinki, satira va yumor asosida kulgu yotib, kulgu hodisalar emotsional tanqididir. Yumor va satira orasida hech qanaqa farq yo'q. Kulgu odatda ijtimoiy ahamiyatga ega. Kulgi ob'ekti ijtimoiy ahamiyati

darajasi kulgi turini belgilab beradi – satira, yumor, kinoya, sarkazm va hokazo. Aynan shu darajalar asosida, biz komik fikrlash darajasini belgilashga harakat qilgan edik. Shu bilan birgalikda, biz uning alohida asarlarini baholashga aynan shu darajalar vositasida harakat qildik. Shuni ta’kidlash joizki, komik asarlar tahlili ko‘plab olimlar e’tiborini jalb etgan. Turli davrlarda yashagan olimlar komik janr darajasi va chegaralarini aniqlashga harakat qilishgan. Platon davrlaridan beri, mazkur janr ko‘plab estetikaga bag‘ishlangan asarlar diqqat markazida turib, chunki komik janrlar doimiy ravishda ijtimoiy hayot ma’naviy qadriyatlari salbiy va ijobiy baholash darajasi sifatida qabul qilingan. Bizning tez rivojlanayotgan zamonamizda, komik janr tadqiq etilishi o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, ko‘plab adabiyotshunoslik doirasidagi estetik va teoretik olimlar tadqiqoti ob’ektiga aylanib ulgurgan. Ma’lumki, estetikaning bu sohasi A. Loseva, Yu. Boreva, M. Baxtin kabi yirik olimlar asarlarida 1970 yillardan beri chuqur o‘rganilgan. [84, 31, 32, 25, 26]. Masalan, M. Baxtin, fanda ilk marotaba komik janrni kulgi xalq madaniyati turi sifatida ko‘rib chiqqan. Alohida e’tiborga uning kulgining dialektik tabiati haqidagi qarashlari molik, zero kulgi madaniyatning aksil va ijobiy taraflarini ko‘rib chiqishga qodir. Bu qonuniyat bugungi zamonaviy tez rivojlanish sharoitlarida dolzarb bo‘lib, aynan shu holat bizning ilmiy tadqiqotimiz ob’ektidir. Bu holat keyinchalik B. Dzemizokning «O komicheskom», G. Starikovning «Poetika buryatskoy satiry» , YU. Paxratdinovning «satira v karakalpaskoy proze» (1982) [104], A. Bergson «Smex», T. Kuznetsovaning «Komicheskoe v komicheskoy literature», N. Xanzafarovning «tatarskaya komediya», V. Dyominning «Mnogotsvetie smexa», P. Metinning «Komicheskoe v chuvashskoy literature» asarlarida ham namoyon bo‘ldi. 1990 yillarga kelib, mazkur muammo nafaqat umumiy nazariy asarlarda, balki milliy nuotai – nazarlardan ham ko‘rib chiqila boshlandi. Alohida ahamiyatga, alohida xalqlar adabiyotlari bazasi asosida yaratilgan ilmiy asarlar ega bo‘lib, bu holat uzoq yillar davomida sovet adabiyotshunoslik maktabi doirasidan tashqarida qolib ketgan. Tahlilimiz ko‘rsatishicha, har-bir muallif, milliy adabiyotlarda komik

janrni tadqiq etar ekan, asosan o'z millati adabiyoti materiallariga yondashgan. Kulgusiz yumor va satira rivojlanishi mumkin emas. Demakki, umuman olganda komik janrni kulgusiz tasavvur etish juda mushkul. Kulgu fikrlash formasi sifatida ko'plab janrlarni belgilab berishi mumkin. Shu sababli, biz, satira va yumor haqidagi ko'plab diskussiyalarni chetlab o'tgan holda, asarlarini yuqorida tilga olingan holatlar va kulgu adabiy – badiiy funksiyalari doirasida tahlil etishga harakat qildik. XX asrning boshida, ko'plab komik janrlar rivojlana boshladi. Jamiyat barcha sohalari yangilanish sarhadi bo'lgan inqilob va fuqarolar urushi, ijtimoiy – siyosiy kulgu rivojlanishi asosiga aylandi. Satira tig'i eski barcha ijtimoiy hodisalarga qaratildi, bunday o'zgarishlar tarafdori edi. Shunday qilib, tarixning o'zi tez rivojlanayotgan, kompromisslarga ega bo'lmagan satirik – yozuvchi ijodiyoti xususiyatlarini belgilab berdi. Tabiiyki mazkur tadqiqot asosiy yo'nalishlar ham, aynan shu xususiyatlardan kelib chiqqan. Dissertatsiya maqsadi va vazifalari. Mazkur asarimiz maqsadi satirik ijodiyoti butun va kompleks tadqiqotidan iborat bo'lib, satirik ijodiyoti badiiy tahlili asosida, qaxramonlar va davr konsepsiyasi doirasida oktyabr inqilobi va komizm mohiyati orasidagi ahamiyatni aniqlashdan iborat. Maqsadning qo'yilishi esa, quyidagi vazifalarni ko'zda tutadi: Sheridan g'oyaviy estetik qarashlarini shakllantiruvchi asosiy omillar manbalarini aniqlash; Sheridan ijodiyotida namoyon bo'layotgan estetik ideallarini ochib berish va yozuvchi estetik ideallari evolyusiyasini aniqlash; Yozuvchi qaxramonlarining oktyabr inqilobidan oldingi va keyingi o'zgarishi o'ziga xosligini aniqlash, Sheridan siyosiy satirasi ma'naviy motivlari ijtimoiy asosini belgilash; Yozuvchining ta'lim, din, til, adabiyot, teatrga nisbatan qarashlarini uning satirik ijodiyoti, publitshtikasi materiallari asosida ochib berish. Sheridan nosatirik asarlari materiallarida komik motivlarni tahlil etish; Progressiv tatar harakati tizimida Sheridan satira o'rnini va rolini aniqlash; Sheridan satira g'oyaviy – estetik aloqalarining boshqa adabiyot va san'at namoyandalari, shu jumladan rus ijodkorlari bilan umumiy aloqalarini aniqlash. Mazkur tadqiqotning aynan shu jihatlari aniq o'rganilmagan. Shu muammo echilishi

bilan tadqiqot dolzarbligi belgilanadi. Yozuvchining dav rva qaxramon aspektidagi satirik ijodiyoti monografik tadqiqoti tatar adabiyoti mumtoz namoyandasi ijodiyotining yangi qirralarini nafaqat ochib berishi, balki uning ijodiy potensialini toʻlaligicha ochib berishi mumkin.

FOYDALANAGAN ADAQBIYOTLAR ROʻYXATI

1. Расулова С. *Вашингтон Ирвинг ижодида сатира ва юмор*. Сўз санъати халқаро журнали 4 (5), 97-106.
2. Rasulova Soxiba. Вашингтон Ирвинг ижодида шарқ мавзуси талқини. Сўз санъати халқаро журнали 4 (3-сон), 53-60
3. U Dusmuradova, F Abduolimjonova, S Rasulova. *The way of expressing conflicts in Mark Twain's writing*. Chet tillarni oʻqitishda dolzarb muammolar, innovatsiyalar, anʼanalar, yechimlar va badiiy adabiyotlar tahlili.
4. Келтуяла В. В. О переводе интернациональных слов // Тетради переводчика. - Вып.- 4. - М.: Международные отношения, 1973. - С. 47-55
5. Rasulova Soxiba. Новеллистическое мастерство Вашингтона. Сўз санъати халқаро журнали 3 (3 -махсус сон), 684-689 бетлар.
6. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. М, 1973. – 148с.
7. Латышев Л. К. Технология перевода. М.: НВИ - Тезаурус, 2000. - 280 с.
8. Rasulova Soxiba. Вашингтон Ирвингнинг ҳикоянавислик маҳорати. Сўз санъати халқаро журнали 2 (2-махсус сон), 247-258 бетлар.
9. Bobonazarova Gulxayo. Jek London hayotining "Martin Iden" asarifagi aksi. scientific journal "Golden brain" ISSN 2181-4120. Volume 1, Issue 10. 2023 april. pages 280-284.

TA'LIMDA KREATIVLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Babayeva Maxfuza Abduvaitovna, Samatova Muyassar Nabiyevna

Termiz muhandislik texnologiya instituti

“Aniq va tabiiy fanlar” kafedrası assistentlari, Termiz (O‘zbekiston)

E-mail: maxfuzabobyeva7961@gmail.com

***Annotasiya.** Zamonaviy maktab uchun o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o‘quvchilarda kreativlikni tarbiyalash muhim vazifa sanaladi. Shu munosabat bilan faol, tashabbuskor, ijodiy fikrlaydigan, kreativ insonlarni tarbiyalashda maktabning o‘rni ortib bormoqda. Jamiyatning barcha qatlamlarining ijodiy faolligi oshgan, zamonaviy davrda o‘quvchilarni o‘qitishda kreativ fikrlashni kuchaytirish muammosi ayniqsa dolzarbdir. Bu shaxsning jamiyatdagi kelajagi ko‘p jihatdan maktabda kreativlik qobiliyatlarining qanday shakllanishiga bog‘liq.*

***Kalit so‘zlar.** Kreativlik, qobiliyat, layoqat, tadqiqotchilik, tahlil, intellektual, ravonlik, moslashuvchanlik, o‘ziga xoslik, yaratuvchanlik, yondashuv, metodlar, kreativ fikirlash.*

***Аннотация.** Проблема развития творческого мышления учащихся имеет особое значение для современной школы. Сегодня воспитание творческих и креативных способностей учащихся считается важной задачей. В связи с этим возрастает роль школы в воспитании активных, инициативных, творчески мыслящих, творческих людей. Проблема укрепления творческого мышления в воспитании школьников особенно актуальна в современную эпоху, когда возросла творческая активность всех слоев общества. Будущее этого*

человека в обществе во многом зависит от того, как в школе формируются креативные способности.

Ключевые слова. Креативность, способность, исследование, анализ, интеллектуальный, быстро мыслитель, гибкость, оригинальность, подход, методы, творческое мышление.

Annotation. The problem of developing students' creative thinking is of particular importance for a modern school. Today, the education of creative and creative abilities of students is considered an important task. In this regard, the role of the school in the education of active, initiative, creatively thinking, creative people is increasing. The problem of strengthening creative thinking in the education of schoolchildren is especially relevant in the modern era, when the creative activity of all strata of society has increased. The future of this person in society largely depends on how creative abilities are formed at school.

Keywords. Creativity, ability, research, analysis, intelligent, quick thinker, flexibility, originality, approach, methods, creative thinking.

Bugungi kun ta'lim tizimining maqsadi intellektual shaxsni tarbiyalashdan iborat bo'lib, bunda ta'lim mazmunini, o'qitish uslub va vositalarini yangilash ustida ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ta'lim tizimi dunyo manzarasiga yaxlit nuqtai nazarga ega bo'lgan, bu manzarani ifodalovchi chuqur bog'liq hodisa va jarayonlarni tushunadigan yuksak rivojlangan, intellektual shaxslarni shakllantirishga qaratilgan. Bunda endigina fanga kirib kelayotgan kreativlik muhim ahamiyat kasb etadi. Kreativlik tushunchasini keng ma'noda ko'rib chiqiladigan bo'lsa uning ijodkorlikdan farqli ekanligini anglash mumkin. Ijodkorlik eng yuqori kognitiv jarayon bo'lsa, kreativlik (lot, ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tvasiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi, ta'lim oluvchilar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi. Shaxsning individual, ijodiy qobiliyatlari masalasi L.Vigotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel, E.P.Torrance, N. Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno, A.X. Maslou, P. Drepeau kabi olimlar izlanishlarida o'z aksini topgan. Kreativlik atamasi Angliya-Amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

J. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olish;
- o'ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish (fantaziya)

Pol Torrants to'rtta kreativlik konikmasini aniqlagan.

1. Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.

2. Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.

3. O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G'oyalarni kengaytirish ko'nikmasi qo'shish degan so'zga asoslanadi.

Psixologiyada P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi test ishlab chiqilgan. P.Torrensning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoèn qiladi:

1) savollar, kamchiliklarga èki bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tiborsiz bo'lmaslik;

2) muammolarni aniqlash uchun harakat qilish, ilgari surilgan taxminlar asosida ularning yechimini topishga intilish

A.X. Maslou kreativlikni 2 turga bo'ladi: iste'dodning kreativligi va shaxsning o'z- o'zini aktuallashtirish kreativligi. haxsning o'z-o'zini aktuallashtirish kreativligi shaxs bilan uzviy bog'langanligi sababli biz unga kundalik hayotda va kasbiy faoliyatning ko'p sohalarida duch kelishimiz mumkin.

Patti Drepeau tomonidan ham shaxsda kreativlik sifatlari ni muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

1. Kreativ fikirlash ko'nikmasini shakllantirish;
2. Amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish;
3. Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;
4. Kreativ mahsulot (ishlanma) lardan foydalanish.

Har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirilib boriladi. Ta'lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish quyidagilar muhimdir

1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;

2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;

3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;

- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo‘pollikka yo‘l qo‘yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo‘lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o‘ylash

Ta’lim jarayoyinida qatnashuvchilarda kreativlikni rivojlantirib borish quyidagi sifatlar bilan amlga oshiriladi:

-ijodiy yo‘nalganlik- mantiqiy fikrlash;

-erudisiya(bilag‘onlik)- boy tasavvur;

-Ijodiy ta’sirchanlik va tashabbuskorlik- o‘z ijodkorligini to‘la to‘kis namoyon qilish;

-refleksiya qobiliyati- hissiyotga boylik va natijada mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi hosil bo‘ladi.

Xulosa. Ta’lim tizimida qatnashuvchilarga sifatli, muhim, zarur va amaliy ahamiyatga ega ma’lumotlarni tizimli ravishda yetkazib berish orqali - kreativ, ya’ni axborotlarni tezkor qabul qila oladigan, qayta ishlab, turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan, har tomonlama etuk shaxsni tarbiyalashga erishish mumkin Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. N.Muslimov, M. Usmonboeva, D. Sayfurov, A. To‘raev. Pedagogik ompetentlik va kreativlik asoslari. O‘quv-metodik qo‘llanma A-1-141. Toshkent – 2015 yil

2. N. M. Zakirova. O‘quvchilarda kreativlikni shakllantirish mazmuni va usullari. Academic research in educational sciences volume 1 | issue 3 | 2020 ISSN: 2181-1385

3.С.Гин. Как развивать креативность у детейю Методическое пособие.Вита пресс-2017.

TALABALARNI KOMPYUTER GRAFIKASIDAN FOYDALANIB GRAFIK ISHLARNI BAJARISHGA OID TAVSIYALAR VA USLUBIY KO'RSATMALAR

M.N.Samatova

Termiz muxandislik-texnologiya instituti assistenti

***Annotatsiya:** Hozirgi davrda "Kompyuter grafikasi" fanidan talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini shakllantirish va rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. "Muhandislik va kompyuter grafikasi" fanidan o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatini shakllantirish va rivojlantirish o'qitishning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aytib o'tilgan.*

***Tayanch so'zlar:** Avto CAD, grafik axborotlar, kompyuter grafikasi, diagramma, guruh va sxemalar chizma, aylana.*

***Abstract:** Currently, special attention is paid to the formation and development of independent educational activities of students in the subject of "Computer graphics". It was mentioned that the formation and development of independent educational activities of students in the subject "Engineering and computer graphics" is important in increasing the effectiveness of teaching.*

***Key words:** Auto CAD, graphic information, computer graphics, diagram, group and scheme drawing, circle.*

***Аннотация:** В настоящее время особое внимание уделяется формированию и развитию самостоятельной учебной деятельности студентов по предмету «Компьютерная графика». Отмечено, что формирование и развитие самостоятельной учебной деятельности студентов*

по предмету «Инженерная и компьютерная графика» имеет важное значение в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: AutoCAD, графическая информация, компьютерная графика, схема, групповой и схематический рисунок, окружность.

Mavzuni dolzarbligi: Talabalarning mustaqil faoliyatini shakllantirish, amaliy chizma topshiriqlarini bajarish va rivojlantirishga qaratilgan mustaqil ishlarning turlari va shakllarini aniqlab olish muammosini hal etish dolzarbligi ko'rsatilgan.

Maqsadi: Talabalarga muhandislik va mutaxassislik fanlaridan bajariladigan barcha turdagi grafik axborotlarni- chizma, diagramma, guruh va sxemalar kabi tasvirlarni ikki o'lchamda yoki uch o'lchamda kompyuter yordamida bajarish tartibi va qoidalarini o'rgatishdan iborat.

Talabalarning mustaqil faoliyatini shakllantirish, amaliy chizma topshiriqlarini bajarish va rivojlantirishga qaratilgan mustaqil ishlarning turlari va shakllarini aniqlab olishda toliqib qolishini oldini olish, o'qishga bo'lgan qiziqishini qo'llab quvvatlash masalasi professor o'qituvchilar oldiga qo'yilgan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Shubhasiz, maktab va oliy o'quv yurtlarida zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash, o'quv jarayonini jadallashtirishga, sifat-samaradorligini oshirishga, taxsil oluvchilarning mantiqiy va nazariy fikr yuritishlarini rivojlanishiga olib keladi. Ayniqsa bu muxandislik- texnologiya o'quv yurtlari uchun juda muhimdir. Chunki bo'lajak muhandislarining bilim, ko'nikma va malaka tizimiga ko'pgina mutaxassislik fanlaridan tashqari oddiygina kompyuter savodxonligi emas, balki kompyuterni erkin boshqarish, muhandis oldiga qo'yilgan muammoni yechish uchun mos dasturiy ta'minotdan, zamonaviy grafik dasturlar va ularning imkoniyatlaridan foydalanish, elektron axborot resurslaridan oqilona foydalanish ham kiritilishi maqsadga muvofiq. Bugungi kunda muhandislardan nafaqat o'z sohasi bo'yicha, balki zamonaviy axborot texnologiyalaridan ham bilimlarni chuqur

egallashlari talab qilinadi. Shuning uchun talabalarga zamonaviy grafik dasturlardan foydalanib grafik tasvirlarni kompyuterda bajarishga o'rgatish vazifasini yuklaydi. Hozirgi kunning talabidan kelib chiqadigan bo'lsak, zamonaviy grafik dasturlar, ya'ni PhotoSHOP, CorelDRAW, AutoCAD dasturlardan foydalanib chizmaning primitive-elementlarini kompyuterda loihalashni bilishlari lozim.

Bo'lajak muhandislar AutoCAD dasturida barcha turdagi grafik tasvirlarni kompyuter ekranida chizish, ularni qayta o'zgartirib boshqa variantlarini yaratish va xotiraga saqlash, hamda qog'ozga chiqarish kabi vazifalarni bajarishni bilib oladilar. Bu dasturning imkoniyatlari talabalar amaliy dasturlar tuzmagan holda, grafik ishlarni tabiiy chizgandek bevosita ekranda amalga oshiradilar. Bu dasturda grafik ishlarni bajarish yuqori darajada mukammallashgan bo'lib, u loihalash ishlari avtomatlashtirilgan xalqaro standart dastur hisoblanadi. Shu bois undan 60 mil dan ortiq foydalanuvchilar, yani barcha soha muhandislari, izlanuvchi –tadqiqotchilar, talabalar va o'quvchilar 80 dan ortiq mamlakatda 18 tilda foydalanib kelishadi.

Talabalar amaliy va operatsion dasturlar hamda tayyor buyruqlar paketidan foydalanib, loihalash va texnologik jarayonlarning modellarini yaratish ishlarini kompyuterda erkin bajarishlari mumkin. Auto CAD dasturi asosida "Kompyuter grafikasi" fanidan mashg'ulotlar Oliy o'quv yurtlarida muhandislar tayyorlash uchun Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan namunaviy dastur asosida amaliy grafik mashg'ulotlari ko'rinishida o'tkaziladi. Har bir amaliy mashg'ulotda 25-30 min davomida talabalarga grafik axborot primitivlarining tarkibiy qisimlarini kompyuter ekranida chizish, ularni qayta o'zgartirib maqbul bo'lgan variantlarini yaratish va ekranda bajarilgan tasvirlarni xotiraga saqlash, hamda qog'ozga chiqarib olish kabi vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlar bosqichma-bosqich berib boriladi. Mashg'ulotning qolgan qismida esa mutaxassislikka oid chizma chizish, ularni taxrir qilish, o'lchamlar qo'yish va obektlarni bog'lash kabi amaliy buyruqlardan foydalanib ko'nikmalar va malakalar oshiriladi. Talabalar mashg'ulotlarda olgan bilimlari va ko'nikmalarini geometrik,

proeksion, mashinasozlik chizmachiliklari va mutaxassislik bo'yicha berilgan grafik vazifalarini bajarish jarayonida mustahkamlab nazariy bilim va ko'nikma va amaliy malakalarini mustahkamlaydilar.

Ma'lumki, har qanday grafik axborotlar chizma primitivlari-tarkibiy qismlaridan, ya'ni nuqta, kesma, uchburchak, to'rtburchak, ko'pburchak, aylana, aylana yoyi, elleps va egri chiziqlar kabi oddiy geometrik figuralar to'plamidan iborat.

Chizmalarning asosiy primitivlari-qismlarini "Черчение" panelidagi buyruqlardan foydalanib modellash algoritmlarini ko'rib chiqamiz.

Misol tariqasida quyidagini ko'ramiz

1-misol: Radiusi 45mm bo'lgan va berilgan ikki aylanaga urinib o'tuvchi aylana chizilsin:

1. Tushuvchi menyular qatoridan **Черчение/Круг/2 точки касания/радиус** buyruqlari yuklanadi.

2. Muloqot qatoridagi "Urinish nuqtalarini ko'rsating" so'roviga, taxminiy urinish nuqtalari birinchi va ikkinchi aylanalarda ko'rsatiladi. Muloqotlar darchasida paydo bo'lgan navbatdagi so'rovga "Tutashtirish radiusini kiriting" so'roviga aylana radiusi 45 mm bo'lgan aylana chizilib qoladi. 1-rasm.

Agar chizmada bu aylananing urinish nuqtalarioralig'ini olib qolib, qilgan qismini o'chirib yuborilsa, ikki aylananing tashqi tutashmasi hosil bo'ladi. 2-rasm.

2-misol: Berilgan uchta aylanaga urinma bo'lgan aylana o'tkazilsin.

Buning uchun, quyidagi amallar bajariladi.

1. **Рисование/Круг/3 точки касания** buyruqlari ketma ket yuklandi
2. Muloqotlar qatorida "taxminiy urinish nuqtasini kiriting" so'rovi paydo bo'ladi.
3. Aylanalarni taxminiy urinish nuqtasi ketma-ket "sichqoncha" bilan qayd etib chiqiladi va aylanalarga urinma bo'lgan aylana chiziladi.

Vazifalar:

1. AutoCAD dasturida mustaqil ravishda turli geometric figuralar chizib, ularni bir joydan ikkinchi joyga ko‘chirib, aylantirib hamda masshtabini o‘zgartirishni mashq qilinsin.

2. Tomonlari 120mm va pastki chap burchagining koordinatasi 120,60 bo‘lgan kvadrat yasalsin.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, auditoriya mashg‘ulotlari va talabalarning mustaqil ishlarini bajarishlarida zamonaviy grafik dasturlardan foydalanib o‘zlarining kreativ qobiliyatlarini shakllantirish, chizma chizishda malakalarni ,bilimlarini rivojlantirish va o‘z oldiga qoygan muammolarni faolroq va ildamroq bajarishga kirishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. T.Rixsiboyev , X.Rixsiboyeva “Kompyuter grafikasi” Darslik. T. 2018-303 bet.
2. Axmedbekov A, Voronich A, A.Mirzayev M. “Компьютерная графика в системы Py” учебное пособие. TITLP. Tashkent-2004 -133 str. T.Rixsiboyev “Kompyuter grafikasi” O‘quv qo‘llanma. T. 2006-162 bet.
3. T.Rixsiboyev “Kompyuter grafikasi” O‘quv qo‘llanma. T. 2006-162 bet.
4. L. Xeyfets «Injenernaya qompyuternaya grafika» SpB: BXB. - Peterburg.: 2005.
5. Alimova D.Q. Nachertatel'naya geometriya i injenernaya grafika. -T.: Izd-vo “Fan va texnologiya”, 2016.

AHOLI TURMUSH DARAJASINI OSHIRISHDA AHOLINING MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING O'RNI

To'xtaev Og'abek Foziljon o'g'li

TURON ZARMED universiteti

1-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Biz bilamizki moliyaviy savodxonlik - fuqaroni moliyaviy mahsulotlar va xizmatlar bozorida aktiv pozitsiyani egallash, jamiyatda o'zini va oila a'zolarini moliyaviy farovonligini oshirish uchun zarur bo'lgan bilimlar va ko'nikmalar yig'indisidir.*

***Kalit so'z:** Moliyaviy savodxonlik, daromad, iqtisodiy erkinlik, kelajak uchun qadam, inovatsiya, tejamkorlik, inson yetukligi.*

РОЛЬ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

Тўхтаев Оғабек Фозилжон ўғли

Университет ЗАРМЕД

студента 1 ступени

***Аннотация:** Мы знаем, что финансовая грамотность – это совокупность знаний и умений, необходимых гражданину для занятия активной позиции на рынке финансовых продуктов и услуг, для повышения финансового благополучия себя и членов своей семьи в обществе.*

***Ключевые слова:** Финансовая грамотность, доход, экономическая свобода, шаг в будущее, инновации, бережливость, человеческая зрелость.*

THE ROLE OF INCREASING THE FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION IN INCREASING THE LIVING STANDARDS OF THE POPULATION

Tukhtaev Ogabek Fozilzhon oqli

ZARMED University

1st stage student

***Annotation:** We know that financial literacy is a set of knowledge and skills necessary for a citizen to take an active position in the market of financial products and services, to increase the financial well-being of himself and his family members in society.*

***Key words:** Financial literacy, income, economic freedom, step into the future, innovation, frugality, human maturity.*

Ushbu ta'rif asosida moliyaviy savodxonlik insonlar uchun nimaga kerak degan savolga javob olishimiz mumkin. Xo'sh o'z o'rnida ikkinchi savol tug'iladi: moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun nima qilish mumkin. Bilamizki, barcha davlatlarda aholining moliyaviy savodxonlik darajasi taxlil qilinadi va baholanadi. Moliyaviy savodxon bo'lish bu kelajakga inevstitsiya bor ekanligi va kelajakni yorqin ko'ra olish yoki shu kelajakni qurishimizga imkon beradi. Bir o'ylab ko'raylik moliyaviy savodxon inson aslida qanday bo'ladi va uning qanday sifatlari mavjud. Bunday shaxs: shaxsiy daromad maoshlarini to'la hisoblab boradigan, kelajakda kutilayotgan o'zgarishlarga e'tibor beradigan ya'ni hisobga olinmagan harajatlar uchun depozit yoki omonot puli jamg'arib bora oladigan, keraksiz va ortiqcha moliyaviy xizmatlardan foydalanmaydigan zarur qachon foydalanish kerak ekanligini biladigan insonni olsak bo'ladi. Biz qaysidir insonni moliyaviy savodxon deya olishimiz uchun bu inson quyidagilarni bilmog'i ya'ni, iqtisodiy qonunlar, davlatdagi

o'ziga kerak yo'nalishdagi iqtisodiy holatni o'rganishi va doimiy ravishda kuzatib borishi lozim. Lekin bu qoidalarni hamma ham bilmaydi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish borasida chet el tajribalariga nazar soladigan bo'lsak, quyidagilarni ko'rishimiz mumkin. Masalan bugungi kunda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturlari AQShda, Yevropa ittifoqi mamlakatlarida, Avstraliyada, Hindistonda, Indoneziyada, Malayziyada, Rossiyada, Chexiyada va boshqa mamlakatlarda amal qilmoqda. Aholi xizmatlari taklifiga moliya bozori parametridagi o'zgarishlar ta'sir ko'rsatsa, aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabiga esa ijtimoiy-iqtisodiy va demografik omillar jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Hozirgi kecha kunduzda iqtisodiyotda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha milliy dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirishning milliy dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda obektivlik va mustaqillik tamoyillariga rioya etilishi zarur.

Rossiyadagi aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturi — fuqarolarga ularni qiziqtirayotgan moliyaviy masalalarga to'liq va malakali javob olishga asoslangan aholi savodxonligini oshirishni innovatsion dasturi hisoblanadi. Ushbu dastur innovatsiya, ommaboplik va soddalilik tamoyillariga asoslab ishlab chiqilganligini misol sifatida keltirishimiz mumkin.

Iqtisodiyotning samarali rivojlanishi tabiiy va moliyaviy resurslardan optimal foydalanishni talab qiladi. Shu sababli moliyaviy savodxonlikni oshirishga yo'naltirilgan har qanday dasturning asosini tejamkorlikni oshirish va investitsion faoliyatni rivojlantirish tashkil qiladi. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturining iqtisodiyotga ko'rsatadigan bilvosita ta'siriga aholi xarid qobiliyatini o'sishi kiradi. Shunday qilib, aholining moliyaviy madaniyatini ortishi quyidagi omillar orqali mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga turtki bo'ladi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bularga:

- mehnat unumdorligini oshishi hisobiga yalpi ichki mahsulotni o'sishi;

- moliya bozorini rivojlanishi, aholi daromadini investitsiyalarga yo'naltirilishi, tovar va xizmatlarning sifatini yaxshilanishi, amaldagi qonunchilikning takomillashtirilishi;
- tadbirkorlar va ishchilarning moliyaviy madaniyati ortishi hisobiga kichik biznes va mehnat bozorini rivojlanishi;
- resurslardan, shu jumladan byudjet resurslaridan maqsadga muvofiq va ratsional foydalanishi;
- aholini moliyaviy innovatsiyalarni tez o'zlashtirilishi hisobiga fan-texnika taraqqiyotining jadallashuvi;
- milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ortishi, inflyatsiya ustidan nazoratni kuchayishi, real iqtisodiyotga asoslanishi, aholini moliyaviy savodxonligini oshirish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlashi.

Moliyaviy savodxonlik quyidagi omillar orqali aholining turmush farovonligini o'sishiga olib keladi:

- iqtisodiy islohotlarni me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashuvi;
- korrupsiyaga qarshi kurashni kuchayishi va jinoyatchilikni kamayishi;
- aholining moliya tizimiga bo'lgan ishonchini va ijtimoiy faolligini oshishi;
- demokratiyani rivojlanishi.

Moliyaviy savodxonlik dasturlari samarali bo'lishi uchun davlat iqtisodiy siyosatining quyidagi dastaklari bilan birgalikda qo'llanilishi lozim:

- iste'molchilar huquqini himoya qilish;
- moliyaviy institutlarning faoliyatini tartibga solish;
- moliya bozoriga kirish imkoniyatlarini kengaytirish;
- moliya bozori bo'yicha ma'lum otlarni aholiga keng tarqatilishi.¹¹

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz joizki, Hozirda yurtimizda bu sohaga qaratilgan e'tibor juda kata va biz buning isboti sifatida bir necha loyihalarni ko'rib chiqishimiz

---

11 Nazarova S. : "Moliyaviy savodxonlikning asoslari " 17-22 bet.

mumkin. Misol uchun : "Finlit.uz" axborot-ta'lim resursi - bu moliya va iqtisodiyot sohasidagi asosiy bilimlarni o'qitish uchun mo'ljallangan veb-sayt. Resursning asosiy maqsadi moliyaviy savodxonlikni oshirish va fuqarolarning moliyaviy xulq-atvorlarini shakllantirishdir. Loyiha O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining moliyaviy savodxonlikni oshirish va bank mutaxassislarini qayta tayyorlash departamenti tomonidan amalga oshirilmoqda. 12 Markaziy bank tomonidan "Uzreport" telekanalining "Fayzli tong" dasturida yangi "Moliyaviy savodxonlik" teleloyihasi ishga tushirildi. "Moliyaviy savodxonlik" ta'lim loyihasi Ipak yo'li bank, Turon bank, O'zsanoatqurilishbank, Xalk banki hamda "Humo" to'lov tizimi hamkorligida haftasiga 3 marotaba – har dushanba, chorshanba va juma kunlari efirga uzatiladi.

Loyihada quyidagi dolzarb mavzular yoritiladi:

- raqamli moliyaviy savodxonlik va xavfsizlik;
- jamg'arish madaniyatini oshirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish;
- tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlik.¹³

Mamlakatimiz aholisining moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan loyihalarga ko'pgina misollar keltirishimiz mumkin va bu loyihalar hozirda o'z samarasini berib kelmoqda. Birgina misol sifatida yaqin kunlargaacha raqamli iqtisodiyot haqida tasavvurga ega bo'lmagan insonlarimiz hozirgi kunda Davlatimizda yaratilgan imkoniyatlardan foydalanib raqamli iqtisodiyotning bevosita ishtirokchisi sifatida faoliyat ko'rsatib kelmoqdalar. Albatta biz yoshlar ham bu borada o'z hissamizni qo'shib borishimiz kerak hisoblanadi. Ya'ni aholining hozirgi kunda huquqiy savodxonligi bilan birga ularning moliyaviy, iqtisodiy savodxonlik darajasini oshirishda bizlar ham hissamizni qo'shishimiz lozim. Buni esa yaqin kelajakda uddalaymiz.

---

¹² <https://finlit.uz/uz/about/>

¹³ <https://finlit.uz/uz/news/714406/>

YASHIL IQTISODIYOTNING MAMLAKATIMIZ IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI TUTGAN O‘RNI

Erkinov Davronbek Yusupovich

Toshkent kimyo-texnologiyasi instituti, Menejment va kasb ta’limi fakulteti, Sanoat
iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası, 57-20 guruh talabasi

erkinovdavron02@gmail.com

Kadirov Ulug‘bek Ravshanovich

Toshkent kimyo-texnologiyasi instituti, Menejment va kasb ta’limi fakulteti, Sanoat
iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası

ulugbekkadirov1@gmail.com

ANNOTATSIYA

Yashil iqtisodiyot har qanday davlatning barqaror rivojlanishini ta’minlashning muhim vositalaridan biridir. Yashil iqtisodiyot deganda aholining hayot sifati yuqori bo‘lgan, tabiiy resurslardan hozirgi va kelajak avlodlar manfaatlarini yo‘lida hamda mamlakatning xalqaro ekologik majburiyatlariga muvofiq ravishda oqilona foydalaniladigan iqtisodiyot tushuniladi. Rivojlanayotgan bozorlarda iqtisodiy o‘shishning ishonchli harakatlantiruvchi kuchi bo‘lgan, iqtisodiy inqirozdan chiqishning yangi imkoniyatlarini taqdim etuvchi yashil iqtisodiyotni joriy etish masalasi xalqaro hamjamiyatning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Kalit so‘zlar: *yashil iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy o‘shish modellari, resurslar, iqtisodiy taraqqiyot, yalpi ichki mahsulotning o‘shishi.*

KIRISH

Globalashuv jarayoni sanoati rivojlangan mamlakatlarning texnologik

bazasining sifat jihatidan yangilanishini, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish bilan birga hayot sifatini va yashash muhitini yaxshilashni ta'minlaydigan yangi texnologik tuzilmaga modernizatsiya qilingan iqtisodiyotga o'tishni talab qilmoqda. Xorijda bu o'tishni amalga oshiruvchi "yashil o'sish" iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti tomonidan barcha a'zolarining uzoq muddatli (2030-yilgacha) rivojlanishi uchun strategik yo'nalish sifatida qabul qilingan.

Jamiyat taraqqiyoti, aholi sonining tez sur'atlar bilan o'sishi, ishlab chiqarish va chiqindilarning ko'payishi, ekologik muammolar kengayib, to'planib bormoqda. Eng dolzarb muammolar: jamiyat hayoti uchun qulay shart-sharoitlarni saqlab qolish, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik xavfsizlik.

Zamonamizning global muammolari va birinchi navbatda, global ekologik inqiroz insoniyatni faoliyatning barcha sohalarini ko'kalamzorlashtirishga undab, jahon iqtisodiyoti o'sishining muqobil modellarini zudlik bilan izlash zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Shu munosabat bilan dunyoning ko'plab davlatlari iqtisodiyotni yashillashtirish, odamlarning turmush tarzini qayta ko'rib chiqish zarurligini anglab yetdi va mavjud rivojlanish modellarini cheklangan resurslarni yanada samaraliroq boshqarish, ya'ni barqaror rivojlanish foydasiga o'zgartirishga kirishdi.

Hozirgi bosqichda iqtisodiy hayotning ekologik jihati tobora dolzarb bo'lib, davlatlararo hamkorlikning ustuvor yo'nalishiga aylanib bormoqda. Shu munosabat bilan ekologik va iqtisodiy hamkorlik sohasida xalqaro davlat va nodavlat tashkilotlari tuzilmoqda, global ekologik muammolarni birgalikda hal etish, iqtisodiyotni ommaviy ekologiyalashtirishga qaratilgan qonunchilik takomillashtirilmoqda.

Yashil iqtisodiyot tushunchasining keng tarqalgan, nisbatan to'liq ta'rifi BMTning Atrof-muhitni muhofaza qilish dasturi (UNEP) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, Yashil iqtisodiyot - bu odamlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchillikni sezilarli darajada

kamaytirishga olib keluvchi iqtisodiyotdir. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy maqsadi barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va investitsiyalarni oshirish bilan bir vaqtda atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi. Yashil iqtisodiyotning maqsadi tabiiy resurslardan oqilona foydalangan va salbiy ekologik ta'sirlarni nisbatan kamaytirgan holda barqaror iqtisodiy o'sishga erishishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Barqaror rivojlanish nafaqat qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish va "yashil" energiya tushunchasi bilan birlashtirilgan energiya samaradorligini o'z ichiga oladi, balki ancha kengroq - iqlimga antropogen ta'sirni sekinlashtiradigan "yashil" iqtisodiyotga o'tish sifatida qaraladi. "Yashil" iqtisodiyotni huquqiy qo'llab-quvvatlashda xalqaro huquq hujjatlari, ilg'or jahon tajribasi va iqlimga oid nizolarni hal etishda alohida o'rin tutadi. Yashil iqtisodiyotga o'tishda hozirgi global tendensiyalarni aniqlash, shuningdek, ularning mamlakatimizdagi ta'sirini ko'rsatishga imkon beradi.

Yashil iqtisodiyot - bu XX asr oxirida paydo bo'lgan iqtisodiyotda inson iqtisodiy faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish zarurligini ta'kidlaydigan va har qanday holatda ham iqtisodiy o'sishga emas, balki barqaror rivojlanishga e'tibor qaratadigan tendentsiyadir. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi salomatlik va ijtimoiy tenglikni yaxshilashga, shuningdek, atrof-muhitga xavfli ta'sirlar va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytirishga olib keladigan modeldir. Yashil iqtisodiyot - bu odamlar va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni va ikkalasining ehtiyojlarini bir vaqtning o'zida qondirishga urinishlarni qo'llab-quvvatlaydigan iqtisodiyot metodologiyasi. Yashil iqtisodiy nazariyalar odamlar va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bilan bog'liq bo'lgan ko'plab g'oyalarni qamrab oladi.

O'zbekistonda 2030-yilgacha bo'lgan davrda yashil iqtisodiyotni

rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari elektr transporti va shahar mobilligi, energiya, shu jumladan qayta tiklanadigan energiya manbalari, barqaror isteʼmol va ishlab chiqarish, barqaror turizm, innovatsion yashil va raqamli texnologiyalar boʻladi. Oʻzbekiston Respublikasining barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishdagi borishida 2030-yilgacha mamlakatning barqaror rivojlanish milliy strategiyasi, 2019-2030-yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturini tayyorlashni amalga oshirish boʻyicha chora-tadbirlar koʻrib chiqilmoqda. Bunda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi iqlim oʻzgarishi sharoitida yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish konsepsiyasini ilgari surish boʻyicha yondashuvlar alohida masala sifatida koʻrib chiqilmoqda.

2019-2030-yillarga moʻljallangan Oʻzbekiston Respublikasining “Yashil iqtisodiyotga oʻtish strategiyasi” iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlar rejasi va kelgusi yillarga moʻljallangan ustuvor yoʻnalishlariga qaratilgan. Yashil iqtisodiyotga oʻtish strategiyasi mexanizmi global va milliy darajada barqaror rivojlanishga oʻtishning samarali vositasi boʻlib, ekologik samaradorlik, resurslarni tejash, tarmoqlararoq tamoyillariga asoslanadi.

Mamlakatda tarkibiy oʻzgartirishlarni chuqurlashtirish, iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash hamda hududlarni bir maromda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2019-yilning 8-9-iyul kunlari Toshkent shahrida “yashil” iqtisodiyot boʻyicha normativ-huquqiy bazani va siyosatni takomillashtirish, davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi sheriklik munosabatlari orqali innovatsion “yashil” investitsiyalarni qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan Yevropa va MDH davlatlarining “yashil” iqtisodiyot boʻyicha mintaqaviy vazirliklar konferensiyasi oʻtkazildi. Shu bilan birga, oʻtkazilgan tahlil iqlimning oʻzgarishi sharoitida samarali, resurs tejamon va ekologik xavfsiz iqtisodiyotni taʼminlashda oʻzaro bogʻliq muammolar va ehtiyojlar mavjudligini koʻrsatdi.

Mamlakatimizda ham hozirda koʻplab mamlakatlar singari, u ham ekologik va

iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lib, ular faoliyatida faol ishtirok etmoqda. Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda, turli davlat dasturlari amalga oshirilmoqda, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilik takomillashtirilmoqda, atrof-muhitni muhofaza qilish choralari ko'rilmoqda. Bundan tashqari, so'nggi paytlarda "yashil" iqtisodiyot ko'rsatkichlarini hisobga olish va tahlil qilishga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Jadallashayotgan sanoatlashtirish va aholi sonining ortishi iqtisodiyotning resurslarga bo'lgan ehtiyojini sezilarli darajada oshirmoqda, shuningdek, atrof muhitga salbiy antropogen ta'sirni kuchaytirmoqda va issiqxona gazlari ajratmalarining ortishiga olib kelmoqda. Iqtisodiyot energiya samaradorligining past darajasi, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish, texnologiyalar yangilanishining sustligi, "yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlarni joriy etishda kichik biznes ishtirokining yetarli emasligi mamlakatni barqaror rivojlantirish sohasidagi ustuvor milliy maqsadlar va vazifalarga erishishga to'sqinlik qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilandi :

- texnologik modernizatsiyalash va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;

- davlat investitsiyalari va xarajatlarining ustuvor yo'nalishlariga ilg'or xalqaro standartlarga asoslangan "yashil" mezonlarni kiritish;

-davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlarini, davlat-xususiy sherikchilikni rivojlantirish hamda xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni faollashtirish orqali "yashil" iqtisodiyotga o'tish yo'nalishlari bo'yicha tajriba-sinov loyihalarini amalga oshirishga ko'maklashish;

-ta'limga investitsiyalar kiritishni rag'batlantirish, yetakchi xorijiy ta'lim

muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari bilan hamkorlikni rivojlantirish hisobiga “yashil” iqtisodiyotdagi mehnat bozori bilan bog‘liq kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish;

- Orolbo‘yidagi ekologik inqirozning salbiy ta‘sirini yumshatish choralari ko‘rish;

-“yashil” iqtisodiyot sohasida, shu jumladan ikki tomonlama va ko‘p tomonlama shartnomalar tuzish orqali xalqaro hamkorlikni mustahkamlash.

2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi ko‘ra quyidagilar uni amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilandi :

- iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish;

- energiya resurslari iste‘molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish;

- iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash;

- “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish.

2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasining asosiy maqsadi mamlakatda amalga oshirilayotgan tuzilmaviy islohotlarga “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini integratsiya qilish orqali ijtimoiy rivojlanishga, issiqxona gazlarining ajratmalari darajasini pasaytirishga, iqlim va ekologiya barqarorligiga imkon beruvchi mustahkam iqtisodiy taraqqiyotga erishishdan iborat.

Strategiyani amalga oshirish natijasida 2030-yilga borib quyidagilarga erishish kutiladi :

- issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;

- qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga

oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko‘prog‘iga yetkazish;

- sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

- yalpi ichki mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foizga kamaytirish;

- iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejoychi sug‘orish texnologiyasini joriy etish;

- yiliga 200 million ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

- respublika o‘rmon fondi zaxiralari ko‘rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish;

hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yashil iqtisodiyot mamlakatning iqtisodiy o‘shish va rivojlanishini rag‘batlantirishda, shu bilan birga tabiiy boyliklar saqlanib qolishi va farovonligimizga bog‘liq bo‘lgan resurslar va ekotizim xizmatlarini taqdim etishda davom etishini ta‘minlaydi. Yashil iqtisodiyot mintaqaviy rivojlanishni, ijtimoiy barqarorlikka erishishni, iqtisodiyot tarmoqlarida yangi ish o‘rinlari yaratilishi orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishni rag‘batlantiradi. Yashil iqtisodiyot, asosan, iqtisodiy taraqqiyotga yordam beradi va yalpi ichki mahsulotning o‘shishini, mamlakat daromadlarini oshirishni, aholini ish bilan ta‘minlash, mamlakatda ishsizlik darajasini pasaytirishni ta‘minlaydi. Shu bilan birga, yashil iqtisodiyotga o‘tish iqlim o‘zgarishi, foydali qazilma minerallarning yo‘qolishi va suv resurslarining tanqisligi kabi global tahdidlar xavfini kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vaxobov A. V., Xajibakiev Sh. X. : “Yashil iqtisodiyot” darslik
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi qarori
<https://lex.uz/docs/-4539502#-4542614>
3. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi axborotlari
<https://cityeconomy.uz/uz>
4. www.unep.org - Birlashgan Millatlar Atrof-muhit dasturining rasmiy sayti
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining Yashil iqtisodiyotga o‘tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi qarori
<https://lex.uz/ru/docs/-6303230>

ITLARDA QULOQ VA DUMLARNI KESISHNING AHAMIYATI

Babashev Alixan Irgashevich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali

Muhammadjonov Samandar Yorqinjon o'g'li

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali

To'xtabayeva Gullola Shuxrat qizi

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali

Annotatsiya:

Ushbu maqolada itlar dum va quloqlarini kesish ular hayoti uchun qanchalik muhurligi hamda tashqi ko'inishi bilan uning harakterini qay darajada uyg'unlashtirishi, bu operatsiyani qachon, qay tarzda o'kazish haqida ma'lumotlar yoritilgan. Itlar hozirgi kunda hayotimizda ko'p jihatdan bizga ko'makchi hisoblansa. Shunday ekan insonlarga azaldan vafodor do'st bo'lib kelgan jonzotlar jozibasiga ham etiborli bo'lish kerak.

Annatation:

This article describes how important it is for dogs to cut their ears and tails, how to harmonize their appearance with their character, when and how to perform this operation. Today, dogs help us in many ways in our lives. Therefore, it is necessary to pay attention to the charm of creatures that have been loyal friends to people since time immemorial.

It (lotincha: *Canis familiaris*) — boʻrisimonlar oilasiga mansub **uy hayvoni**. Hamma mamlakatlarda tarqalgan. Yovvoyi ajdodi boʻri. Mezolit davrida (miloddan avvalgi 15— 10 ming yil) xonakilashtirilgan. Itlarning hid bilish, eshitish va koʻrish organlari, shuningdek, miyasi yaxshi rivojlangan.

Yangi tugʻilgan kuchuk bolalari koʻzlari yumuq, quloqlari kar va tishsiz tugʻiladi. Koʻzlari 10-14 kundan keyin ochiladi, 5-8 kundan keyin quloqlari eshita boshlaydi, sut tishlari esa 20-30kundan keyin chiqadi. Itlarning boʻyi 16-18 sm dan 100 sm gacha, vazni 600 gm dan 90kg gacha boradi.

Itlarni biz faqat uy hayvoni koʻrinishida tasavvur qilamiz, ammo, itlarning yovvoyi vakillari ham mavjud. Ularni yovvoyi holda yashaydigan yagona turi bu dingo itlari hisoblanib, asosan Avstiraliyada keng tarqalgan. Dunyo boʻyicha itlarning 4000 dan ortiq zoti maʼlum.

Itlar 3ta asosiy guruhga boʻlinadi:

Xizmat itlari; qoʻriqchilik va maxsus xizmatlar (harbiy, qidiruv, qorovullik, yuk tashish)ni bajaradi. Ular boyloq, boʻsh yoki alohida kataklarda (xonalarda) boqiladi. Ularning zotlari juda koʻp. Masalan; ovcharkalar, doberman, boksyor, erdelyer, kora teryer, dog, senbernar, nyufaunlend. Bu turdagi Itlar boʻychan, sharoitlarga bardoshli, odam buyruqlariga va mashqlarga tez oʻrganadi. Ular jang maydonlarida yaradorlarni qidirib topish va olib chiqish, aloqa ishlari, minalarni, narkotik moddalarni topish kabi noyob ishlarni bajarishga qodir. Oʻzbekistonda xizmat itlaridan Sharqiy Yevropa ovcharkalari keng tarqalgan. Inson uchun eng yaqin yordamchi itlar choʻpon itlari hisoblanadi. Bunday itlardan boʻribosar, kavkaz, moʻgul, shotland ovcharkalari chorva podalarini boʻrilardan qoʻriqlash, podaning tarqalib ketishiga yoʻl qoʻymaydi yani "podachilik" vazifalarini bajaradi. Itlar chekka Shimolda chanaga qoʻshib, transport vositasi sifatida ishlatiladi (10—12 ta it qoʻshilgan chanada 400– 500 kg gacha boʻlgan yukni bir sutkada 80–100 km masofaga yetkazishi mumkin).

Ovchi itlar; bu guruhiga mansub 100 dan ortiq zot mavjud, tozi, laycha, setter, poynter, layka, iskovuch va boshqalar. Bular yovvoyi hayvon va parrandalarni topib, ovchilarga yordamlashadi. Ovchi itlar bilan sport musobaqalari ham o‘tkaziladi.

Dekorativ itlar; uyda asraladigan dekorativ zotlardan uzun junli baroq, jingalak junli baroq, balonka, pakana zotli teryer, pudel, shpits, pekin va yapon itlari, mopelar keng tarqalgan. Ular deyarli xo‘jalik ahamiyatiga ega emas va ularni faqat it ishqibozlari urchitadi va boqadi.

Tabiatan itlarni tashqi tomondan kuzatkanimizda, beixtiyor nazarimiz eng avvalo ularni dum va quloqlariga tushadi. U organlar itlarning hayotida sezilarli ahamiyatga egadir. Jumladan quloqlar eshitish, tovush qay tarafdin kelayotganini aniqlash va mo‘ljal olish vazifasini bajarsa, dum esa hayvon harakatlanishda muozanatni saqlashga yordam beradi va bundan tashqari hissiyot hamda signal funksiyasini ham bor, ammo, dum va quloqlar qirqilsa yuqoridagi funksiyalar yo‘qoladi degani emas.

Kuchukchalarda quloqlar bir yarim oylik va undan katta yoshda maxsus asboblarni yordamida kesiladi. Bunday operatsiya juda ko‘p tajriba va hatto san’atni talab qiladi va quloqlarni shunchaki kesib tashlanmasdan, balki ularga ma’lum bir shakl berilishi kerak. Agar operatsiya malakali veterinariya vrachi tomonidan ehtiyotkorlik bilan va to‘g‘ri bajarilgan bo‘lsa, unda odatda operatsiyadan keyingi asoratlar (choklarning ochilib ketishi, quloqlarning yiringlashi aseptik hodisalar) sodir bo‘lmaydi.

Qadimdan itlar egasiga vafodorligi va chiroyli tashqi ko‘rinish hamda o‘ziga xos fel-atvori bilan insonlarni mamnun qilib kelgan, lekin, shunday zotlar borki ularning tashqi ko‘rinishi (quloqlari va dumlarining hajmi) asl harakterini ifodalamaydi. Shunday vakillardan biri Doberman bo‘lib, uzun, yoqimsiz dumi va keng quloqlari uning asl nafisligini yo‘qqa chiqaradi. Pitbul va stend zotlarining quloqlari va dumi ularni daxshatli ko‘rinishini butunlay yo‘qotadi. Jangari itlarni quloqlarini qirqish bilan jang paytidagi va undan keying salbiy oqibatlarni oldini olishga ershiladi.

Kuchuklarning dum va quloqlarini necha yoshida kesgan maqul?

Ko'pgina it egalari kuchukcha hayotining 7-kunidayoq quloqlaridan halos qilgan maqul deb bilishadi, ammo bunday erta yoshda itning tanasi va tumshug'ining kelajakdagi nisbatlarini oldindan aytish juda qiyin, sevimli jonzoti ko'ziga yanada chiroyli ko'rinishi istagan odam bu jarrohlikni 7 haftalikdan 13 haftalik bo'lgan davir oralig'ida amalga oshirgani maqul.

Itlarning dumini kesing uchun optimal yosh kuchukcha hayotining 3-10 kunlik davri hisoblanadi. Bu vaqtda kuchukning dum sohasidagi qon tomirlar juda mayda va suyaklari esa tez tiklanuvchan bo'ladi, shu sababli qirqilgan joydagi to'qimalar tez tiklanadi va salbiy oqibatlariga olib kelmaydi. Bundan tashqari bu davirlar oralig'ida hayvonda sezgi juda yaxshi rivojlanmagan bo'ladi shu sababli operatsiya paytidagi va undan keying og'riq kuchukchaga deyarli bilinmaydi.

Agar siz o'z kuchugingizni quloqlari yoki dumini kestirmoqchi bo'lsangiz bu ishni veterinariya klinikasida, yuqori malakali mutaxassisga ishonish o'ingiz va kuchuk uchun ham yaxshi bo'ladi.

Ushbu rasmda Staffordsher zotli itlarning quloq suprasini kesish ko'rsatib berilgan.

NATURE OF GENDER OF JURIDICAL RHETORIC IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abdurasulova Diyoraxon Nurmukhammad kizi

Master's student,

Uzbekistan state world languages university

ABSTRACT

This article discusses the nature of gender in contemporary linguistics and rhetorical law. The biological and social differences between men and women are generally referred to as gender. The fact that words in languages can be both masculine and feminine may also be known to people. At first look, it can seem as though linguistic gender naturally mirrors gender in nature.

Keywords: *gender, linguistic phenomena, stereotypical ideas, socio-sexual relations, masculine and feminine, sex, male and female;*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik va ritorik huquqda jinsning tabiati muhokama qilinadi. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi biologik va ijtimoiy farqlar odatda gender deb ataladi. Tillardagi so'zlarning ham erkak, ham ayol bo'lishi mumkinligi ham odamlarga ma'lum bo'lishi mumkin. Bir qarashda, lingvistik jins tabiatda jinsni aks ettiradigandek tuyulishi mumkin.

Kalit so'zlar: *gender, lingvistik hodisalar, stereotipik g'oyalar, ijtimoiy-jinsiy munosabatlar, erkak va ayol, jins, erkak va ayol;*

АБСТРАКТ

В данной статье рассматривается природа гендера в современной лингвистике и риторическом праве. Биологические и социальные различия между мужчинами и женщинами обычно называют гендерными. То, что слова в языках могут быть как мужского, так и женского рода, тоже может быть известно людям. На первый взгляд может показаться, что языковой пол естественным образом отражает пол в природе.

Ключевые слова: *гендер, языковые явления, стереотипные представления, социально-половые отношения, мужское и женское начало, пол, мужское и женское;*

The study of language phenomena has seen significant anthropocentric progress in recent decades. In such linguistic subjects, gender studies, which are presently generating a great deal of attention in our country, have a particular position. Gender studies' central thesis is that it refers to a certain set of cultural characteristics that have an impact on how men and women interact in society. Studies on gender have concentrated on cultural and social aspects that influence how society perceives men and women, how people act when they identify as one sex or the other, and stereotypical notions about characteristics – everything that moves the gender issue from the domain of biology to the domain of social life and culture.

The system of socio-sexual relations represents the internally contradictory and concurrently dynamic ratio of male and female substrates, gender relations as a sociocultural superstructure over biological truth, and these concepts are all deeply established in culture and language[6, 43]. Data from several sciences must be incorporated into the essay when examining gender from this perspective. Psycholinguistics, ethno-linguistics, cognitive linguistics, intercultural communication, pragmalinguistics, sociolinguistics, and other fields all contribute to the linguistic analysis of gender. In linguistics, gender is viewed as a cognitive

phenomenon that shows itself in the different speech patterns and linguistic cliches of communicators.

The analysis of the expansion of meaning of the concept *gender* in English shows that it is a polysemic term with at least three different meanings in juridical discourse[1, 54]:

- (1) *gender* = *sex* or *woman/women*. In Uzbek – *jins* yoki *ayol/ayollar*
- (2) *gender* as in the biological theory. In Uzbek – *ijtimoiy jins*
- (3) *gender* as in the social theory

Even within a single juridical culture, the same juridical term may express several concepts depending on the context in which it is used. The frequency of polysemy can be explained by the fact that juridical systems are in a constant state of change, and they also influence each other. Therefore, even from the juridical point of view, polysemic juridical terms make difficulties for the interpretation of juridical norms. There are at least three ways how the legislator can avoid or solve the problem of polysemy:

1) The legislature defines the polysemic term in a normative legal document, giving it just one interpretation. This technique can make the term's meaning more or less obvious and unambiguous [5, 78]. A legal word is allegedly supposed to have the same meaning each and every time it is used once it has been defined [3, 45];

2) the legislator respects only one style of juridical writing, that is, he uses the term only in one precise sense throughout the juridical act [2, 21]. In this situation, a juridical definition of the term is not necessary. Butt and Castle point out that a definition of the term is unnecessary 'if the meaning of the word or phrase is clear or can be readily ascertained from the context' [1, 23];

3) the legislator uses a neologism, that is, invents a new juridical term/word. It can be a completely new one (for example, it could be a new word *jins* in Uzbek), or it can also be created as a composed word, for example, it could be *ijtimoiy jinsiy aloqa*, *ijtimoiy oila* in Uzbek.

The necessity to thoroughly examine how gender studies in linguistics have developed as a new field of Uzbek humanitarian knowledge determines the significance of this study. The purpose of this paper is to evaluate language gender studies in our country. Scientific articles have paid particular attention to the history of the creation and evolution of gender linguistics, the distinction between the concepts of "gender" and "sex," the definitional possibilities for gender, and the practicality of using gender as a text-formation parameter.

By assessing the areas of gender mainstreaming, we found that the three widely accepted methods to gender studies had a big impact on the development of Uzbek linguistics. The first method's objective is to identify linguistic variations that could be explained by characteristics of the redistribution of social power in society. This strategy is restricted to the interpretation of solely social aspects of language used by men and women. The term "masculine" or "feminine" language refers to a functional derivative of the primary language used in situations where speaking partners are at different social levels. According to science [6, 33], "Feminine" and "Masculine" language may be boiled down to linguistic quirks that the socio-psycholinguistic method has identified. Researchers in this discipline must consider statistical indicators or average parameter definitions because they offer a foundation for creating psycholinguistic hypotheses about the distinctions between male and female speech behavior. The proponents of the third option frequently emphasize the cognitive aspect of gender differences in language behavior. They find that, in addition to determining the frequency of differences and using its indicators, it is more crucial to develop thorough linguistic models of the cognitive foundations of language categories. It is also important to note that all three techniques are seen as complimentary in the current scientific paradigm and that their joint use is necessary for explanatory power to exist. It's also important to keep in mind that the researchers' major areas of interest ended up being the speaker's personality and

speech behavior. Female and male audiences, respectively, present the speaker and the text with the "speaker's macro factor" and "text macro factor" [3, 21] criteria.

Several interpretations of gender's essence in arguments in support of bio- and socio-deterministic methods have led to a variety of methodological orientations in modern domestic science. Research into the mechanisms and characteristics of how the author's gender identity manifests itself in texts, as well as discussion of gender differences, which are the focus of numerous recent linguistic studies, can both be built upon the theoretical material examined for the preparation of this article.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. Cambridge: Cambridge University Press. Cameron, D. (2005) Language, gender and sexuality: current issues and new directions. *Applied Linguistics*, 26: 482–
2. Charlesworth, H. (2005) Not waving but drowning: gender mainstreaming and human rights in the United Nations. *Harvard Human Rights Journal*, 18: 1–18.
3. Charlesworth, H. (2013) Le sexe de l'Etat en droit international. In S. HenetteVauchez (prés.) *Sexe, genre et droit international*. Paris: Pedone.
4. Charruau, J. (2015) L'introduction de la notion de genre en droit français. *Revue française de droit administrative, RFDA*, No 1, Janvier-Février: 127–136.
5. Cook, G. (2003) *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
6. Cook, G. (2011) British applied linguistics: impacts of and impacts on. In *The Impact of Applied Linguistics. Proceedings of the 44th Annual Meeting of the British Association for Applied Linguistics* (pp. 35–58). University of the West of England.

ХАЛҚАРО ВАЛЮТА БОЗОРИ ВА ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Юлдашева Умида Асаналиевна

ТМИ, “Халқаро молия-кредит” кафедраси доценти, PhD

Наимов Шаҳоббидин Озодмурод ўғли

ТМИ, 2-босқич магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада халқаро валюта операциялари, унинг амалга ошириш механизми, турлари, миллий иқтисодиёт учун зарурияти, ўрганилган,. Шунингдек, сўнги йилларда мамлакатимизда валюта бозорига оид статистик кўрсаткичлар таҳлил қилинган.

***Калит сўзлар:** валюта, валюта бозори, валюта курси, валюта риски, валюта операциялари, валюта биржаси, Марказий банк, тижорат банклари.*

ANNOTATION

In this article, international currency transactions, their implementation mechanism, types, necessity for the national economy are studied. Also, in recent years, statistical indicators of the currency market in our country have been analyzed.

***Key words:** currency, foreign exchange market, exchange rate, currency risk, currency operations, currency exchange, Central Bank, commercial banks.*

КИРИШ

Мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциясини кучайтириш ва ўз мавқеини янада яхшилаш мақсадида долзарб масалалардан бири бу валюта бозорини ислоҳ қилиш, ушбу соҳада жаҳон амалиётидан фойдаланган ҳолда мамлакатимиз иқтисодиётига хос тизимларни жорий қилиш ва уларни ривожлантириш ҳисобланади. Мамлакатимизда ижтимоий ва иқтисодий ислоҳатлар янада чуқурлашаётган даврда, ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида бўлгани каби молия бозори соҳасида ҳам чуқур ўзгаришларни амалга ошириш ҳозирги куннинг асосий талабидир. Молия бозори соҳасида олиб борилаётган ислоҳотларнинг марказий бўғинида валюта бозорини эркинлаштириш, хорижий валюта операцияларини ривожлантириш, пул-кредит сиёсати ва банк секторини барқарорлигини ошириш туради. Ушбу масалаларни амалга оширишда халқаро валюта бозори ва валюта операцияларини ривожлантириш йўллари ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 23 март куни иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш чора-тадбирлари муҳокамаси юзасидан йиғилиш ўтказди. Ушбу йиғилишда у Марказий банкка ташқи валюта бозоридаги ноаниқ вазиятни инобатга олган ҳолда, ички валюта бозори барқарорлиги ва алмашув курси мослашувчанлигини таъминлашда эҳтиёткорона ёндашувни қўллаб бориш муҳимлигини, бунда ички валюта бозоридаги ҳолатни кунлик кузатиб, тадбиркорларни, умуман, халқимизни жорий вазият, кутилаётган ўзгаришлар ва кўрилаётган чоралар ҳақида хабардор қилиш кераклигини таъкидлади [1].

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Т.И.Бобакулов фикрича, валюта бозори иштирокчилари Марказий банкнинг миллий валютанинг номинал алмашув курси барқарорлигини таъминлашига ишонмайдиган шароитда, интенсив валюта интервенцияси

кутилган самарани бермайди. Чунки, валюта интервенциясининг самараси валюта бозори иштирокчиларининг Марказий банкка бўлган ишончи билан белгиланади [2].

Н.Х.Жумаев ўз тадқиқотларида Ўзбекистон Республикасида хорижий валюталарга нисбатан талабнинг барқарор эмаслиги, ташқи савдонинг ижобий сальдосини миллий валютанинг алмашув курси барқарорлигига ижобий таъсирининг мавжудлиги каби валютани тартибга солиш амалиётига хос бўлган тенденцияларни аниқлаган [3].

Э.Алимардонов ўз тадқиқотларида мамлакатда валюта молиявий ҳолатнинг мустаҳкамлиги, хорижий инвесторлар ишончини оқлайдиган барқарор валюта билан таъминланганлик халқаро молиявий марказ статусини таъминлашнинг мажбурий шарти сифатида таъкидлаган [4].

Ж.Атаниязов ва Э.Алимардонов “Халқаро молия муносабатлари” дарслигида миллий валюта бозорлари муайян давлат ҳудудида резидентлар ва хорижий юридик ва жисмоний шахслар ўртасидаги валюта муносабатларини ўз ичига олади. Бу бозорлар, миллий валюта конвертация қилинмайдиган ва қаттиқ валюта чегаралинишлари мавжуд бўлган пайтда давлат томонидан миллий пул ва валюта тизимини шакллантириш босқичида шаклланади деб таърифлашади [5].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Халқаро валюта бозори - бу расмий марказлар бўлиб, уларда валюта олди-сотдиси уюштирилган ва маълум курс бўйича амалга оширилади. Халқаро валюта бозори жаҳон валюта тизимининг ажралмас қисми ҳисобланади. Ушбу бозордаги вазиятни таҳлил қилиб, бутун жаҳон валюта тизимининг ҳолати ҳақида хулоса чиқариш мумкин.

Айтишимиз мумкинки, халқаро валюта бозори жаҳон валюта тизимининг ривожланиши, эволюцияси натижасида шаклланиб, у ташкил топганидан буён бир қатор ўзгаришларни бошдан кечирган.

Ўзбекистонда валюта операцияларини амалга оширишда асосий иштирокчи ва тартибга соловчи ташкилот “Ўзбекистон Республика валюта биржаси” АЖ ҳисобланади. Биржа Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 22 ноябрдаги 297-сонли “Ўзбекистон Республикасида чет эл валютасини эркин сотиб олиш ва сотишни ташкил этиш ҳамда эркин алмаштириладиган валюта билан савдо қилишни кенгайтириш чоралари ҳақида”ги қарори ва Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 29 февралдаги 66-ф-сонли фармойишига мувофиқ, республиканинг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш, ички ва ташқи валюта бозори конъюнктураси ўзгаришига тезкор жавоб қайтариш мақсадида 1992 йил 12 майда ташкил этилган.

Ўзбекистон республика валюта биржасида ундириладиган воситачилик мукофоти (йиғимлар) миқдори Кузатув кенгаши томонидан тасдиқланган “Ўзбекистон республика валюта биржасида воситачилик мукофоти (йиғимлар)ни ундириш тартиби”га мувофиқ белгиланган (1-жадвал).

1-жадвал.

Чет ел валютаси операциялари бўйича воситачилик мукофоти [6]

Инструмент номи	Тариф режаси	Воситачилик мукофотининг доимий қисми (белгиланган аниқ тўлов)	Воситачилик мукофотининг айланма қисми (битим ҳажмидан ундирилади)
USD/SUM_TOD, USD/SUM_TOM	USD_SP_0	0,00	0,04 %
	USD_SP_40	40 БҲМ*	0,03 %
	USD_SP_120	120 БҲМ*	0,02 %
EUR/SUM_TOD, EUR/SUM_TOM	EUR_SP_0	0,00	0,025 %
RUB/SUM_TOD, RUB/SUM_TOM	RUB_SP_0	0,00	0,025 %
CNY/SUM_TOD, CNY/SUM_TOM	CNY_SP_0	0,00	0,025 %

Валюта операциялари бўйича воситачилик мукофоти дилерлар томонидан танланган қуйидаги тариф режаларидан бирига мувофиқ ундирилади:

Марказий банкнинг валюта аукционларида тузилган битимлар бўйича воситачилик мукофоти ҳар бир Дилердан ҳар бир тузилган битим суммасининг 0,01% миқдорида олинади.

Валютавий своп операцияларини амалга оширишда ҳар бир дилерлардан своп битими тузилаётганда битим суммасидан 0,01% миқдорида воситачилик мукофоти ундирилади.

Ўзбекистон Республикаси валюта биржаси АЖнинг 1 млн. 69 минг 600 дона жами акциялари мавжуд бўлиб унинг тенг ярми ва асосий улуши Ўзбекистон Республикаси Марказий банкка тегишли бўлиб, 50,13 фоиз (536200 дона)ни ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки ва “Ўзбекистон саноат-қурилиш банки” акциядорлик тижорат банкларига 119 мингдан акция тегишли бўлиб, бу жамият улушининг 11,13 фоизни ташкил этади. “Агробанк” ва “Ипак Йўли” акциядорлик тижорат банкларига 95200 донадан акция тегишли ва жамият умумий улушининг 8,9 фоизини ташкил этади. “Orient Finance” хусусий акциядорлик тижорат банкка 5,76 ва Халқ банкка 4,05 фоиз акциялар тегишли.

МУҲОКАМА

Мамлакатимиз бозор иқтисодиётига асосланган демократик ҳуқуқий давлат қуришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган экан, бунда молия бозорлари муҳим ўрин тутди. Валюта бозорларининг иқтисодиётда тутган ўрнини ошириш бевосита уларнинг фаолиятини эркинлаштиришни, унда бозор қонуниятларининг амал қилишини ва унга таъсир этувчи омилларни

мукаммал ўрганишни талаб қилади. Шу сабабли, танланган мавзу биринчидан, сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатдан мураккаблиги бўлса, иккинчидан, республикада амалга оширилаётган чора-тадбирлар мавжуд муаммоларни тўлиқ бартараф эта олмаётгани, учинчидан хилма-хил статистик маълумотларни таҳлил қилиб илмий хулосалар чиқаришни талаб қилишидир.

Валюта маблағлари мамлакатга фоиз ставкаси ёки айирбошлаш курсининг ошишини кутиш натижасида оқиб келиши мумкин. Валютанинг чиқиб кетиши унинг оқиб келиши каби шиддатли бўлиши мумкин, бу эса спекулятив аҳамиятнинг ортиши ва миллий валюта қадрининг тушишига олиб келиши мумкин.

Марказий банк курсида сезиларли тебранишлар кузатилмасда, ундаги ўзгариш миллий валютанинг девальвацияланиб бораётганини кўрсатади. Девальвация – миллий пул бирлигининг қадрсизланиши назарий жиҳатдан экспортни рағбатлантиришга хизмат қилсада, у инфляция суръатининг ошишига импорт нархларининг кўтарилиши орқали таъсир этади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, жорий валюта бозорининг ликвидлигини таъминлаш валютани тартибга солишнинг концептуал асосларини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларқдан бири бўлгани ҳолда, валюта сиёсатининг самарадорлигини ошириш, хўжалик субъектларининг валюта операцияларини тартибга солишнинг зарурий шарти ҳисобланади. Биржадан ташқари валюта бозорини ривожлантириш муддатли валюта операцияларини ривожлантиришнинг бирламчи зарурий шарти ҳисобланади ва ўз навбатида, Ўзбекистон Республикасида муддатли валюта операцияларини ривожлантириш, биринчи навбатда, мавжуд валютавий чеклашларга барҳам беришни тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 23 мартдаги иқтисодийёт барқарорлигини таъминлаш чора-тадбирларига бағишланган йиғилиши*
2. *Бобакулов Т.И. Коронавирус пандемияси шароитида пул-кредит сиёсати// «Молия ва банк иши» электрон илмий журнали, II сон. март-апрель, 2020.*
3. *Жумаев Н.Х. Ўзбекистонда валюта муносабатларини тартибга солиш методологиясини такомиллаштириш. – Т.: «Fan va texnologiya», 2007 й. – 232 б.*
4. *Алимардонов Э. Д. “Ўзбекистонда халқаро молиявий марказни шакллантириш имкониятлари”. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 5, October 2022. ISSN: 2181-1016*
5. *Атаниязов, Ж. Х., & Алимардонов, Э. Д. Халқаро молия муносабатлари» Тошкент-2014. УФМЖ., Дарслик, 279, 280.*
6. *<https://uzrvb.uz> - Ўзбекистон Республикаси валюта биржаси расмий сайти.*

УЎК 635.657.632.4.934

НЎХАТДА УЧРАЙДИГАН АСОСИЙ КАСАЛЛИКЛАРНИ ҚЎЗҒАТУВЧИ ЗАМБУРУҒЛАР ЗАМБУРУҒСИМОН ОРГАНИЗМНИНГ ТАКСОНОМИЯСИ ҲАМДА КАСАЛЛИКЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ТАРҚАЛИШИ

Ф.М.Бойжигитов

Жанубий деҳқончилик илмий тадқиқот институти

қ.х.ф.н., к.и.х;

С. Бегимқулова таянч докторант;

Аннотация: Мақолада нўхатнинг зарарланган аъзоларидан (барг, поя) касалликларни қўзғатувчи *Fusarium oxysporum* ва *Fsolani* замбуруғлари лаборатория шароитида тоза муҳитга ажратиб олиниб, *F. oxysporum* замбуруғининг тур таркиби ҳамда касалликни қўзғатувчи *F.oxysporum* (20-25°C) замбуруғлари спораларининг ўсиши ва ривожланиши учун қулай ҳароратларда аниқлаш, кузатув олиб борилган ҳудудларда Қамаши ва Деҳқонобод туманларига нисбатан Яккабоғ ва Китоб туманларида нўхатнинг илдиз чириш ва фузариоз касалликлари кенгрок майдонларга тарқалганлиги қайд этилган.

Калит сўзлар: Нўхат, дуккак, замбуруғ, лаборатория, таксономия, қўзғатувчи, фузариоз, илдиз чириш, сўлиш, спора, ҳарорат, аскохитоз.

Резюме: В статье выделены болезнетворные грибы *Fusarium oxysporum* и *Fsolani* из зараженных частей гороха (лист, стебель) на чистой среде в

лабораторных условиях, изучен видовой состав гриба *F. oxysporum* и особенности роста и развития. спор болезнетворного гриба *F.oxysporum* (20-25°C).В районах, где выявление и наблюдение велось при благоприятных температурах, по сравнению с Камашинским и Дехханабадским районами, отмечено, что корневые гнили и фузариоз гороха распространился на более широкую территорию в Яккабогском и Китабском районах.

Ключевые слова: горох, бобовые, гриб, лаборатория, таксономия, возбудитель, фузариоз, корневая гниль, увядание, спорообразование, температура, аскохитоз.

Abstract: In the article, the disease-causing fungi *Fusarium oxysporum* and *Fsolani* were isolated from infected parts of peas (leaf, stem) in a clean environment in laboratory conditions, and the species composition of the fungus *F. oxysporum* and the growth and development of the spores of the disease-causing fungus *F.oxysporum* (20-25°C) were determined. In the areas where detection and observation were carried out at favorable temperatures, compared to Qamashi and Dehkhanabad districts, it was noted that root rot and fusarium diseases of peas spread over a wider area in Yakkabog and Kitab districts.

Key words: Pea, legume, fungus, laboratory, taxonomy, pathogen, fusarium, root rot, wilt, spore, temperature, ascochytois.

Кириш.Сўнгги йилларда аксарият ўсимликлар қатори нўхат ўсимлигига ҳам кўпгина касалликлар жиддий зарар етказмоқда. Бу эса ўсимликларни химоя қилиш чора-тадбирларини янада такомиллаштириш, касаллик қўзғатувчи замбуруғ турларини тўғри аниқлаш, уларнинг тарқалиши, ривожланиши ва биоэкологиясини ўрганиш орқали илмий асосланган кураш чораларини ишлаб чиқишни талаб этмоқда.

Ўзбекистонда 1990 йилларда нўхат асосан, лалмикор ерларда экилиб, майдони 10 минг гектарга яқинни ташкил этган. Лалмикор ерларда ўртача ҳосилдорлик гектаридан 5-6 ц га етади. Нўхатни сувли ерларда экилса ҳосилдорлик 20-30 ц га етади. Ўзбекистоннинг суғориладиган ерларида кам экилади, сабаби у замбуруғ касаллиги аскохитоз билан кучли касалланади[1].

Покистонда дуккакли экинларнинг 70% майдонида нўхат етиштирилишини ҳамда асосий зарар келтирадиган касалликлар аскохитоз, фузариоз сўлиш, илдиз чириш турлари эканлиги ўрганилган. Нўхатда ўтказилган 1985-88 йилларда 31 та турга кирувчи замбуруғ илдизлар қинида, поя, барг, дуккак ва уруғларда топилган. Уруғда 20 та, баргда 14 та, илдиз қини ва пояда 4 та тури топилган [2].

Осиё, Европа ва Африка давлатларида нўхат ўсимлиги майдони йилдан-йилга кенгайиб бориши билан бир қаторда антракноз, фузариоз, аскохитоз, илдиз чириш ва занг касалликлари билан зарарланмоқда [3].

Нўхатда учрайдиган касалликларни тур-таркибини аниқлаш мақсадида 2022 йилда Яккабоғ, Китоб, Қамаш ва Дехқонобод туманларининг айрим ҳудудларида нўхат экилган далаларда йўналишли кузатувлар олиб борилди.

Олиб борилган кузатувларда нўхатнинг касалликлар билан зарарланган аъзоларидан намуналар лабораторияга олиб келинди ва лаборатория шароитида нам камерага экилиб, термостатга қўйилди.

Нўхатнинг касалланган аъзоларидан (барг, поя) илдиз чириш ва фузариоз касалликларини қўзғатувчи замбуруғлар лаборатория шароитида картошка-декстрозали агар озуқа муҳитида ажратиб олиниб, уларнинг тур-таркибини аниқлаш бўйича илмий-изланишлар олиб борилди.

Илмий изланишларга кўра, нўхат ўсимлигида касаллик қўзғатувчи 1 филум, 1 та синф, 1 та оила, 1 та туркумга оид, 2 та замбуруғ турлари микроскоп ёрдамида аниқланди (3.1-жадвалга қаранг).

Нўхатнинг илдиз чириш ва фузариоз касалликларини *Nectriaceae* оиласи, *Fusarium* туркумига мансуб *F. solani* ва *F. oxysporum* (1-расм) замбуруғ турлари ажратиб олинди.

Ушбу касаллик қўзғатувчи замбуруғ штаммлари ажратиб олиниб, академик М.Мирзаев номидаги БУВИТИ лабораториясида касаллик қўзғатувчи замбуруғларнинг айрим биоэкологик хусусиятлари ўрганилмоқда.

Нўхат ўсимлигида учрайдиган касаллик турлари ва тарқалишини аниқлаш мақсадида Китоб, Яккабоғ, Қамаш ва Дехқонобод туманларида йўналишли кузатув ишлари олиб борилди (2-жадвалга қаранг).

Кузатув натижаларига кўра, жорий йил нўхат ўсимлигида касалликлар кам учраганлиги кузатилди. Чунки апрель ойида ёғингарчилик бўлмаганлиги сабабли ҳаво ҳарорати юқори бўлди.

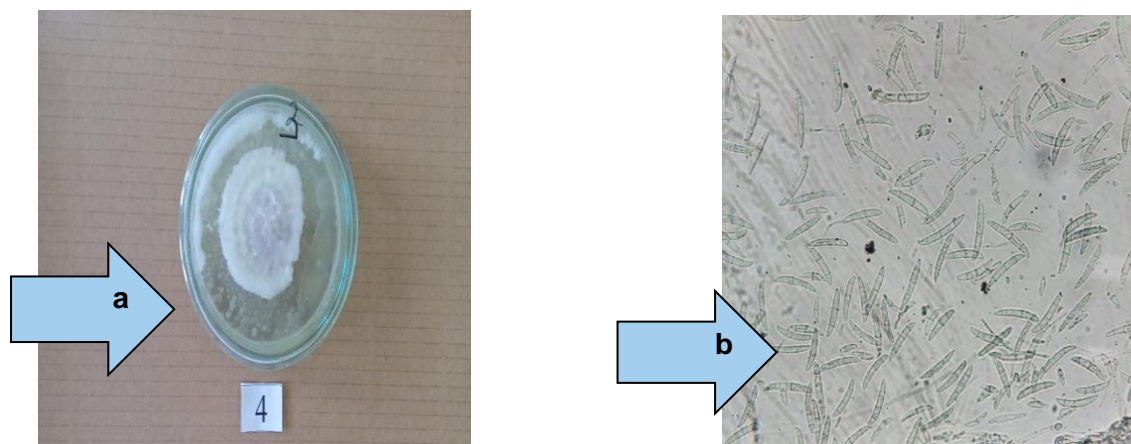
Натижада, касаллик қўзғатувчи замбуруғларнинг ривожланишига салбий таъсир этди. Кузатув олиб борилган ҳудудларда ун шудринг ва аскохитоз касалликлари қайд этилмади.

1-жадвал

Нўхатданинг фузариоз (илдиз чириши, сўлиш) касаллигини қўзғатувчи замбуруғлар ва замбуруғсимон организмнинг таксономик ўрни.

(Лаборатория тажрибалари, Академик М.Мирзаев номидаги БУВИТИ лабораторияси) 2022 йил

Олам (дунё)	Филум	Синф	Оила	Туркум	Тур
Фузариоз (илдиз чириши, сўлиш)					
Fungi (=Mycota)	Ascomycota	Sordariomycetes	<i>Nectriaceae</i>	Fusarium	<i>Fusarium oxysporum</i> <i>Fusarium solani</i>

1-расм. Нўхатда фузариоз касаллигини келтириб чиқарувчи

F. oxysporum замбуруғининг КДА озуқа мухитидаги культураси (а) ва макроконидиялари (b)

2-жадвал

Нўхат ўсимлигида учрайдиган касалликларнинг турлари ва тарқалиши 2022 йил.

Кузатув ўтказилган жой	Кузатилган майдон		Касаллик тарқалиши, %			
	гектар	нави	илдиз чири ш	фузари оз	ун шудр инг	аскохи тоз
Яккабоғ тумани						
Пахтакор МФЙ, “Фарангиз- Маржона мевалари” МЧЖ	10	Юлдуз	7,5	12,0	-	-
Ҳисор МФЙ, “Мухаммадиев Ғофур бобо” ф/х	10	Истиқлол	5,0	15,2	-	-
Ҳисор МФЙ, “Бегимкул Шер” МЧЖ	12	Истиқлол	5,5	12,6	-	-
Китоб тумани						
Ж.Турдиев МФЙ, “Камол Жалолиддин” ф/х	8	Юлдуз	6,3	14,5	-	-
Ж.Турдиев МФЙ, “Акмал Адхам	13	Юлдуз	7,8	12,7	-	-

Ўғли” ф/х						
Қамаши тумани						
Ғаллакор МФЙ, “Олмонд Аграр” ф/х	10	Юлдуз	2,5	7,0	-	-
Ғаллакор МФЙ, “Агро Ковер” МЧЖ	10	Юлдуз	2,7	6,3	-	-
Дехқонобод тумани						
Чучикудук МФЙ, “Севинч Ойгул” ф/х	7	Жахонгир	3,2	5,6	-	-
Чучикудук МФЙ, “Бердибек барака” ф/х	8	Жахонгир	3,5	5,0	-	-

Аммо, Яккабоғ тумани, Пахтакор МФЙ даги “Фарангиз-Маржона мевалари” МЧЖ га қарашли 10 гектар майдонда нўхатнинг Юлдуз навида илдиз чириш касаллиги 7,5% ва фузариоз 2,0% гача тарқалганлиги кузатилди.

Ушбу туманнинг Ҳисор МФЙ да “Мухаммадиев Ғофур бобо” ф/х (10 га) ва “Бегимқул Шер” МЧЖ да (12 га) эса нўхатнинг Истиклол навида илдиз чириш касаллиги 5,5% ва фузариоз 15,2% гача тарқалганлиги қайд этилди.

Шунингдек, Китоб тумани, Ж.Турдиев МФЙ да жойлашган “Камол Жалолиддин” ф/х(8 га) ҳамда “Акмал Адхам ўғли” ф/х (13 га) майдонларида нўхатнинг Юлдуз навида илдиз чириш касаллиги 6,3% дан 7,8% гача тарқалганлиги кузатилди, фузариоз эса 14,5% гачани ташкил этди.

Қамаши тумани, Ғаллакор МФЙ даги “Олмонд Аграр” ф/х (10 га) ва “Агро Ковер” МЧЖ га (10 га) қарашли майдонларда нўхатнинг Юлдуз навида ун шудринг касаллиги 2,7% гача қайд этилган бўлса, фузариоз касаллиги 6,3% дан 7,0% гачани намоён этди.

Хулоса. Нўхат ўсимлигида учрайдиган касалликларни тарқалиши бўйича Дехқонобод тумани, Чучикудук МФЙ да жами 15 гектар майдонда Жахонгир

навида кузатувлар олиб борилди. Кузатувлар давомида “Севинч Ойгул” ф/х (7 га) ва “Бердибек барака” ф/х (8 га) қарашли нўхат экилган майдонларда 3,5% гача ун шудринг ва 5,6% гача фузариоз касалликлари тарқалганлиги аниқланди. Кузатув олиб борилган ҳудудларда Қамаш ва Деҳқонобод туманларига нисбатан Яккабоғ ва Китоб туманларида нўхатнинг илдиз чириш ва фузариоз касалликлари кенгроқ майдонларга тарқалганлиги қайд этилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Қурбонов Ғ., Ҳайдаров Ҳ. Нўхат етиштириш агротехникаси қандай. Ғаллакорнинг ён дафтари. - Тошкент. - 1991. - Б.150-154.
2. Simay Endre Istvan. A csicsriborson (Cicer arietinum L.) 1985 es 1988 evek kozott megfigyelt gombak. Novenytermeles. -1989.38.- №5. - P. 435-442.
3. Reddy M.V., Gridley H. E., Kaack Hans J. Major disease problems of chickpea in north Africa. “Int. Chickpea Newslett”.-1980, Dec. 13-14.

ЧОЛҒУ ЖЎРЛИГИНИНГ ВОКАЛ АСАРЛАРДАГИ ЎРНИ

Махмудова Сайёра Миралиевна

Ўзбекистон давлат консерваторияси “Муסיқа назарияси”

кафедраси катта ўқитувчиси

***Аннотация:** Ушбу мақолада вокал асарлар таҳлилида чолғу жўрлигининг ўрни хақида сўз кетади. Чолғу жўрлигининг вокал асардаги ўрни, фактура турлари, киритиладиган қўшимча чолғу парчалари хақида маълумот берилади. Маълумотлар муסיқий мисоллар орқали хам кўрсатилади.*

***Калит сўзлар:** вокал санъати, нутқ оҳанги, вокол куй, чолғу партияси, фактура турлари, чолғу парчалари, кириш, ритурнель, интерлюдия.*

Вокал муסיқаси санъатнинг муштарак тури сифатида ўрганилиши лозим. Унинг барча унсурлари ўзаро боғланиб, бир-бирини бойитиб мураккаб тизимни ташкил қилади.

Вокал асарни тўғри тушиниш ва таҳлил қилиш учун албатта муסיқий декламацияни хаққонийлиги, бадийлиги, ҳис-туйғу ва турли психологик ҳолатларни тўғри ифодаланганлиги масалаларини ўрганиш ва идрок этиш зарурдир. Вокал куйга нутқ оҳангини қатор хислатлари (тембр, куй, артикуляция) хамда лад, гармония, ритм, иборани ички тузилиши катта таъсир кўрсатади. Лекин куйни хусусиятларини, унинг характерини аниқлайдиган яна бир муҳим омил мавжуд. Бу вокал асарлардаги чолғу жўрлигидир.

Чолғу жўрлиги-якка қўшиқларда овозни қўллаб қўвватловчи сифатида вужудга келган. Кейинчалик вокал ансамбллар ва хорларда чолғу жўрлигида намоён бўлади. Чолғу жўрлиги ўрни жуда камтарин бўлиши мумкин масалан, фон ва тоналликни ушлаб турувчи, лекин аҳамиятли ўринни хам эгаллаши

мумкин. Кўпинча асосий мусиқий воқеа-ходисалар, мазмун айнан чолғу жўрлигида-оркестр партиясида, фортепиано ёки бошқа чолғу жўрлигида намоён бўлади.

Инсон овозига нисбатан чолғулар катта техник имкониятларга эгадир. Шунинг учун чолғу жўрлиги бир вақтда турли ролларни бажариши мумкин: умумлаштириш ва деталлаштириш, воқеа-ходисаларни ва матн ости маъносини ифодаловчи.

Чолғу партияси вокал партия томонидан охиригача ифодаланмаган мазмунни очиб бериш, вокал куйни олдиндан айтиб бериш, у билан диалогга (ёки тортишувга) киришиши, характерлар, мимика, пейзаж деталларини очиб бериши мумкин.

Жўрликдаги тасвирловчи мусиқа фақат фон сифатида эмас балки матнни ички мазмунини ифодалайди.

Баъзи вокал асарларда чолғу жўрлиги қатъий шартли таркибий қисми ҳисобланмайди. Фольклорда кўпгина жанрлар чолғу жўрлигисиз ижро этилади. Профессионал мусиқада, айниқса хор мусиқаси чолғу жўрлигига эга эмас. Буларга, ўрта аср ва уйғониш даври мусиқаси хос жанрлар-мессалар, мадригаллар, канцоналар, вокал ансамбллар, а capella киради.

Чолғу жўрлигида фактурани ҳам ўзига хос аҳамияти мавжуд. Фактура – бу мусиқий материалнинг тузилиши ёкида мусиқий матнни баён этиш услубидир. Кенг маънода фактурани икки тури мавжуд: бир овозли ва кўп овозли. Бир овозли фактурага яқка овоз ёки яқка овозни октава жуфтланган кўринишини киритамиз. Кўп овозли фактура – тенг овозлар координациясига асосланган бўлади. Фактурани турли планда умумлаштирувчи бу- гармония ҳисобланади.

Вокал асарларда кўпинча гармоник жўрлик аккордли фактура орқали баён этилади. Бу фактура тури вокал куй тоналлигини ушлаб туриш, матнда содир бўладиган ўзгаришларни янада бўрттириб таъсирчанглигини ошириш учун

хизмат қилади. Масалан кейинги мисолда ҳам аккордли фактура асосан вокал нотани таъсирчанглигини ошириш учун қўлланилган¹⁴.

al tempo ♩ = 60

ff

Кўпгина вокал асарларда чолғу жўрлиги гармоник фигурация орқали ифодаланади. Албатта аккордли фактурага нисбатан бир қарашда гармоник фигурация бироз соддароқ , ўзига у қадар эътиборни жалб қилмайдиган жўрликдек. Лекин матндан келиб чиқган ҳолда гармоник фигурация вокал

¹⁴ Фактурага мисоллар композитор М.Бафоевнинг вокал асарларидан олинган.

куйни ифодавийлигини бойитишга, безашга бўлган интилиши орқали асар мазмунини эшитувчига етказиб беришда асосий вазифани бажаради. Масалан, кейинги мисолда вокал куй у даражада кенг ривожловга эга эмас, асосий оҳангни бойитишда гармоний фигурациянинг аҳамияти катта.

The image displays three systems of musical notation for piano. Each system consists of three staves: a bass staff at the top, a grand staff (treble and bass) in the middle, and a right-hand staff at the bottom. The notation is dense, featuring numerous accidentals (sharps, flats, naturals) and slurs, indicating a complex harmonic and melodic structure. The first system shows a series of chords and moving lines. The second system continues with similar patterns, and the third system concludes with a final chord and a fermata over the right-hand staff.

Албатта вокал асарлар фақатгина битта фактурага асосланмаслиги бу табиий. Матндаги ҳиссиётларни ўзгариши, қаҳрамонларнинг ўзаро тўқнашуви ваҳоказолар ўз-ўзидан вокал куй ўзгариши кетидан фактура жихатидан ўзгаришларга учрайди. Мисолда фактурани ўзгариши мусиқада характер, кайфиятни ўзгарганлигидан далолат беради.

Замонавий мусиқада шундай асарлар учрайдики уларда гомофон ёки аралаш фактура ҳеч қандай гармоник асосга эга эмас. Лекин асосий белгиси-асосий овоз ва фонни қарама-қарши қўйилиши сақланиб қолинади.

Чолғу партияси қачон биринчи планга чиқади, қачонки овоз орқали етказиб бериш етарли бўлмай қолган жойларда. Матн ости мазмунни очиб бериш фақат чолғу ижроси орқали амалга оширилади.

Баъзи вокал асарларда *чолғу парчалари* киритилади. Камер ва вокал-симфоник мусиқада (опера, оратория, кантата) шундай бўлимлар бўладики, улар чолғу мусиқаси учун мўлжалланган бўлади. Булар кириш, увертюралар, интродукциялар, прелюдиялар, яқунлаш. Чолғу бўлимлар вокал бўлимлар орасига киритилади. Чолғу бўлимларнинг роли аниқ бадиий ғояга ёки уларни шаклдаги ўрнига боғлиқдир.

Вокал асарларда баъзан *кириш* бўлимлари мавжуд. Кириш бўлимлари ижрочи томонидан биринчи сўзлар талаффуз қилинишидан аввал,

тингловчиларни керакли тимсолга, умумий тон, хиссиётли атмосферага созлайди. Кўпинча киришга қараб сўз у ёки бу маънога эга бўлади.

Кенг тарқалган кириш турларини келтириб ўтамиз:

➤ **фон вазифасини бажарувчи кириш.** Гоҳида бу бир неча аккорд бўлиб фақат белгиланган бир фактура тури сақланади. Лекин бундай турдаги киришда ҳам керакли хиссиётли тон ҳамда ёрқин тасвирий характерни ифодалайди. Шу бир неча аккордли кириш ҳам биринчи вокал ибораларни психологик жиҳатдан ишончли бўлишига хизмат қилади. Кириш бутун романс ёки кўшиққа хос бўлган фактура турини белгилаб беради.

➤ **мавзуга асосланган кириш қисм.** Бундай турдаги кириш кейинчалик вокал партия мавзусига айланади ва бутун кўшиқ ёки романснинг асосий мавзусини таърифлаб беради. Мавзу кенг ҳамда аҳамиятли даражада ривожланган бўлиши мумкин.

➤ **мустақил чолғу мавзуси ҳам кириш сифатида кўпинча учраб туради.** Бундай турдаги киришнинг вазифаси фақатгина керакли кайфиятни ифодалашдан иборат бўлмай, кейинги вокал партия куйи билан қарама-қаршилиқни вужудга келтиради.

Кўшимча киритилган чолғу қисм ҳам бадиий асарни ажралмас бўлагидир. Уларни *ритурнель интерлюдия* деб аташади. Ритурнель, интерлюдия, Булар ижрочидан ўзи яратган адабий қаҳрамон кечинмалари билан яшамоқни ҳамда мусиқага кўшилиб кетишни талаб қилади. Ритурнель, интерлюдиялар одатда романс ёки кўшиқ бандлари орасида боғловчи ролини бажаради. Интерлюдия кўпинча кириш материални такрорлайди ва бандни тугалловчи хисобланади. Бир вақтда интерлюдиялар банд ва бандни боғловчи, тингловчи диққатини бошқа ҳиссий ҳолатга ўтказиб беради.

Вокал асарларда чолғу йўли *яқунлаш* хулоса, маънони охиригача тугаллаб бериш ва резюме функциясини бажаради. Яқунлашни турли кўринишлари кўшиқ, романс ва опера номерларида учрайди. Булар:

- энг оддийси фон туридаги жўрлик.
  - вокал партияни охириги ибораси ёки жумласи такрори (ўзгарган ёки ўзгармаган тарзда).
  - охиригача сўзлаб берувчи якунлаш. Бунда олдинги бўлимдаги материал мусиқий жиҳатдан янгидан ривожланади. Кўпинча шундай турдаги якунлашда бутун асарни авжига тўғри келади.
  - Резюме, хулосали якунлаш кириш ёки янги мусиқий материалга асослаган бўлади. Каданс орқали олдинги бўлимдан ажралади.
- Таҳлил жараёнида чолғу жўрлиги ҳам муҳим ҳисобланади. Айнан жўрлик орқали баъзи вокал асарлар ўз таъсир кучига эгадир. Лекин жўрлик ўз ўрнида вокал куй чизигини бузмаслиги, унга халақит қилмаслиги лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Анализ вокальных произведений. / Коловский О.П. муҳаррирлигида Л., 1998 й.
2. Бафоев М. “Рубоиёт ва композиторлик ижодиёти” Т., 2008 й.

DOIRA CHOLG‘USI TARIXIGA NAZAR

Mamatqulov Abdulxamid

Guliston davlat universiteti. San‘atshunoslik fakulteti

Mamatqulov Oybek

Guliston davlat universiteti. San‘atshunoslik fakulteti

Mamatqulova Mahfuza

Guliston davlat universiteti. San‘atshunoslik fakulteti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada doira cholg‘usining barcha cholg‘ular ichida uzoq tarixga egaligi va tarixiy omillari ko‘rsatilgan.*

***Kalit so‘zlar:** “chirmanda”, “childirma”, “dol”, “daf”, “daff”, “def”, “doira”, “chaval”, “dabi”, “nog‘ora”, “qayroq”, “safoil”, “Reznog‘ora”, “dul”.*

O‘zbek musiqa madaniyati qadimiy va rang-barang, ayni paytda yangi zamon an‘analarini o‘zida mujassam etgan holda rivoj topmoqda. Ustozlardan bizgacha saqlanib kelgan xalq musiqasi, mumtoz musiqa merosi, cholg‘u ijrochiligi, ijro uslublari keng qamrovda rivojlanmoqda, yoshlar tomonidan o‘zlashtirish, targ‘ibot qilish amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston istiqbolga erishishi munosabati bilan azaliy qadriyatlarimizni tiklash, o‘z tariximizni, milliy urf-odat va an‘analarimizni, ma‘naviy va badiiy merosimizni atroflicha o‘rganish, undan bahramand bo‘lish imkoniyati yaratildi.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoev 2 fevral 2022-yili “Madaniyat va san‘at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi qarorida 2022/2023 o‘quv yilidan boshlab ta‘lim muassasalarida o‘quvchi va talabalarning

musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muxabbatni shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishi ko'zlangan.

Cholg'u ijrochiligida doira san'ati o'ziga xos yetakchi o'rin tutadi. Bu cholg'u barcha cholg'ular ichida uzoq tarixga egaligi va ijrochilik san'ati bilan ajralib turadi. Kishilik jamiyatining ibtidoiy davrlaridan boshlab qadimgi odam qadamlarining bir maromda yerga tashlanishi, ov yoki boshqa jamoa tadbirlaridagi takroriy harakatlar, qo'llarini-qo'llariga, badaniga urishdan paydo bo'luvchi sadolar, turli mehnat qurollari, buyumlar yoki toshlarning bir-biriga tegishidan kelib chiqadigan ritmik tovushlar — urma cholg'ularning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Shuningdek, ritmusul ibtidoiy inson hayotining markaziy unsuri bo'lib, u jamoa faoliyatini birlashtiruvchi, uni borliq - tabiat va koinot bilan uyg'unlashtiruvchi yagona vosita bo'lgan. Eramizdan avvalgi ikki minginchi yillikka oid Samaylitosh arxeologik qazilmalaridan topilgan tarixiy obidalarda doirasimon cholg'ularda ijro etayotgan sozandalar tasvirlangan. Bu esa doiraning qadim zamonlardayoq ijrochilik amaliyotida mavjud bo'lgan urma cholg'u ekanligini tasdiqlaydi. Markaziy Osiyo hududlarida olib borilgan qazilmalar natijasida olingan ma'lumotlarga qaraganda, islom davridan oldingi zamonlarda doiraga asosan ayollar jo'r bo'lgan. Ularning doira usullariga mos qo'shiq aytishi va raqsga tushishi o'sha davrlarda shakllanib, asrlar osha rivojlanib kelgan. Doyra, qayroq, zang va safoyillar oymoma marosimlarida koshchinlar tomonidan keng qo'llanilgan. Niso peshtoqlarida tasvirlanishicha, doira diniy marosim raqslariga jo'r bo'luvchi cholg'u sanalib, ayrim hollarda raqsga tushuvchilarning o'zlari, ba'zan esa maxsus doirachilar tomonidan ijro etilgan. Buyuk sarkarda Amir Temur, musiqa san'atining muhim estetik ahamiyatini ma'naviy omil sifatida harbiy musiqa turlarini qo'shinlarning jangovarlik ruhiyatini oliy darajada saqlab turuvchi kuch deb bilgan va uning rivojiga katta e'tibor bergan. U tarixda birinchi bo'lib, askarlarni jangovar bayroqlar va musiqa cholg'u asboblari bilan taqdirlash odatini harbiy udumga kiritadi: "Amr qildimki, -

deb yozadi “Tuzuklar”ida, — qaysi bir amir biron mamlakatni fath etsa, yo g‘anim lashkarini yengsa, uni uch narsa bilan mumtoz qilsinlar – faxrli xitob, tug‘ va nog‘ora berib, uni bahodir deb atasinlar”.

Markaziy Osiyoda yaxshi tanish bo‘lgan nog‘ora turlari ko‘s, tabira, al-tabra, bir tomonli nog‘ora, chindoul, doul-paz, katta nog‘ora kabilardan foydalanilgan. Zarbli cholg‘ularning asl ma‘nosiga qarab ko‘radigan bo‘lsak, zarb arabcha – urmoq yoki urish degan ma‘nolarni bildiradi va mazkur cholg‘ularda asosan zarb bilan urish, barmoq bilan chertish, silkitish va boshqa harakatlar orqali tovush hosil qilinadi. O‘zbek xalq cholg‘ulari orasida urib chalinadigan asboblarning guruhi kuyning o‘ziga xos ritm qatorini tashkil etib, alohida o‘rin egallaydi. Juda ko‘p hollarda xalq kuylari urib chalinadigan asboblarning ritmlari asosida ijro etiladi. Bizgacha yetib kelgan ma‘lumotlarga ko‘ra jo‘rnavoz zarbli soz sifatida ommalashgan doira xam o‘zining rivojlanib kelayotgan milliy oxanglarga boy zarb va usullari bilan xalq orasida shuxrat qozongan. Bu cholg‘u asbobi o‘zbek va tojiklarda “doira” “chirmanda” “childirma” “dol” armanlarda “daf” Eron va Misrliklarda “daff”, Ozarbayjonlarda “def” “doira” “chaval” ayrim sharq mamlakatlarida “dabi” va boshqa nomlar bilan keng tarqalganligi ma‘lum. U aniq bir baland tovushga ega bo‘lmasa ham, xilma-xil ovoz tembri va dinamik imkoniyatlarga egadir. Shuningdek, doira “nog‘ora”, “qayroq”, “safoil”, “Reznog‘ora”, “dul” kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari turkumiga mansubdir. Umuman doira turlari bir-biridan katta-kichikligi, tarkibiy qismlarining tuzilishi ijrochilik uslublari bilan farq qiladi. Bularga Xorazm, Buxoro, Samarqand, Surxondaryo-Qashqadaryo, Farg‘ona, Toshkent doira ijrochilik uslublarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Abu Nasr Forobiy (X asr) “Kitob al-musiqa al-kabir” (Musiqa haqida kitob) asarida doira va doira asari bo‘lgan usullar xaqida g‘oyat qimmatli ma‘lumotlar berib o‘tgan. Safiuddin Urmaviy (XIII asr) “Kitob al-advor” (Musiqa doiralar kitobi) asarida doira usullarining o‘n ikki maqom musiqi ijrochiligida muhim o‘rin tutishi to‘g‘risida fikr yuritgan. Abdurahmon Jomiy (XV asr) “Risolai musiqiy” (Musiqa risolasi) asarida doira usullari turlari haqida

yoʻzadi. Darvesh Ali Changiy-Buxoriy (XVII asr) “Risoi ai musiqiy” (Musiqi a risoi asi) asarida doira usullari va unig mashhur ijrochilari toʻgʻrisida qimmatli maʼlumotlarni bergan. Bu noyob manbalar doira ijrochilik tarixini oʻrganish uchun muhim hisoblanadi. V.Belyaev, T.Vizgo, A.Petrosyans, F.Karomatov, I.Rajabov kabi olimlarimizning tadqiqotlarida doira ijrochiligining nazaryasiga doir muayyan fikr muloxazalar bildirib oʻtilgan. A.Petrosyans (XX asr) “Doira ijro maktabi” asarida toʻrt chiziqli doira usullari notasini asoslab bergan. Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan olimlarimizning musiqaga oid risoi alaridagi shuningdek, XX asrdan boshlab olib borilgan ilmiy tadqiqotlardan doira ijrochilik tarixi qadim ildizlarga ega ekanligini bilib olishimiz mumkin. Shuning uchun oʻzbek xalqi qadimdan doira asbobini ardoqlab kelgan. Oʻtmishda bu asbob sadolari ostida xalqni maydonlarga, toʻy-tomoshalarga, musobaqa-kurashlarga chaqirganlar. Doira ijrochilik tarixini kuzatish shuni koʻrsatadiki, har bir davrda doira ijrochilik sanʼatining fidoyilari boʻlgan. Ular bu borada ilmiy, nazariy, amaliy va ijtimoiy jihatdan munosib xissa qoʻshganlar. Respublikamizda doira ritmik usullarini dunyoga mashhur qilishda oʻz hissasini qoʻshgan Usta Olim Komilovning (1875-1953), boy merosi avlodlar uchun katta maktab vazifasini oʻtab kelmoqda. Mashhur ustaning anʼanalarini davom ettirganlar: Toʻychi Inogʻomov (1914-1986), Gʻofur Azimov (1917-1981), Dadaxoʻja Sottixoʻjaev (1921-1991), Qaxramon Dadaev (1936-2013), Odil Kamolxoʻjaev (1944-2015) kabi ustozlardir. Zamondoshlarimiz Talʼat Sayfutdinov, Rustam Ubaydullaev, Komiljon Xakimov, aka-uka Dilmurod, Elmurod, Xolmurod Islomovlar, Husan Nosirov, Xasan Azimov, Ilhom Ikromov kabilarning doira ijrosi rivojidagi mehnatlarini eʼtirof etish lozim. Oʻnlab doirachilar mustaqil Oʻzbekistonning barcha viloyat va tumanlarida, butun Oʻrta Osiyoda doirachilik sanʼatini rivojlantirish hamda bu noyob soz turini dunyoga targʻib va tashviq qilish ishida munosib hissalarini qoʻshib kelmoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Mirziyoev.Sh. “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi qaror. 2 fevral, 2022 yil.
2. Odilov.A “O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi ” O‘qituvchi,1995 yil
3. Rahmatov. N “Doira”- o‘quv qo‘llanma Toshkent , 2016 yil

ANTHROPONYMOUS UNITS AND THEIR LINGUISTIC CHARACTERISTICS

Yusupova Alfiya Shavketovna

A teacher of Kazan State University.

Hamroyeva Maftuna Rasulovna

A teacher of Bukhara State University.

***Abstract.** This article discusses the specific features of personal names in a certain language, their semantic-stylistic functions in a work of art. Also, the semantic function of anthroponyms and their various forms and linguistic importance are discussed.*

***Key words:** semantic, stylistic, anthroponyms, form, artistry, artistic work, personal names, meaning, methodology, artistic style, literary language, artistic language, existence, surname, nickname.*

In world linguistics, the second half of the 20th century is characterized by the formation of anthropocentrism as a priority direction in scientific research at the beginning of the 21st century, and increased attention to the study of the human personality in all scientific fields. In particular, in linguistics, such an approach is manifested in the study of the linguistic landscape of the individual and the world. In this regard, the study of anthroponyms, which have a special place in the system of onomastic units, is also important as a linguistic resource that reflects the specific characteristics of the people's lifestyle, social, economic, cultural and educational relations in the national language.

In world linguistics, nomenclature is becoming more and more theoretical and practical as an important direction in the nomenclature of linguistics. Literary onomastics, i.e. identification of personal names in literary texts, their gender genesis, etymological characteristics, national traditions and values, customs, lifestyle, religious worldview, artistic and cultural wealth of the population using these names, are especially among the onomastic trends. special attention is paid to studying on the basis of the works that reflect the information about the people, revealing the linguistic, cultural, paradigmatic, onomastic-grammatical signs of the anthroponyms, which embody the linguistic, historical, geographical, ethnographic, religious-mythological views of the people.

At a time when in our country it is considered that "in today's era of globalization, it is natural for every independent country to give priority to the issue of ensuring its national interest, and in this regard, first of all, to the preservation and development of its culture, ancient values, and mother tongue."¹⁵ Collecting and studying the names of people who have the ability to reflect the national mentality and are related to linguistic descriptions of language and cultural phenomena is also relevant. After all, anthroponyms describe the development of cultural and historical life, as well as the national value system of a people who own a certain language. There is a need to develop the scientific principles of historical and modern names in the Uzbek language, onomastic lexicography (onomastic lexicography), to preserve the nationality and naturalness of famous names in the field, and to determine the compatibility of the name with the laws of the national language.

In the early 60s of the last century, onomastics became one of the most actively studied branches of linguistics. In the process of scientific research, the object and subject of research were determined, and now the field of researching the methodical

---

¹⁵ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to fundamentally increase the prestige and position of the Uzbek language as a state language" PF –5850. October 21, 2019. www.lex.uz

application of the science of onomastics is actively developing. After all, onomastics is a science related to a number of other linguistic sciences, including sociolinguistics, onomasiology, text linguistics, stylistics, and communicative linguistics.

Russian and foreign scientists have been interested in onomastics for many years. Onomastics began to develop as an independent branch of linguistics from the second half of the 20th century. At the first international onomastic congress held in France in 1930, it was officially declared an independent science and field. After all, if we take into account that scientific and theoretical gatherings and special trainings dedicated to onomastics were organized in many countries before this, we know that this is not the year of the emergence of onomastics, but the year of its recognition by world science. .

In 1949, an onomastic committee was established under UNESCO, and the "Onoma" magazine was published. At the same time, the magazine "Revue internationale d'onomastique" was established in Paris. In 1955, a magazine called "Onomastica" [Shmelyova, 2013] began to be published in Poland. At the same time, the XIII international congress on onomastics was held in Poland in August 1978.¹⁶

Anthroponyms, which are part of the lexical system of the Uzbek language, form another unique structure. These are:

1. Names: Kumush, Feruza, Dilshod, Alisher.
2. Nicknames: leper, deaf, lame.
3. Nicknames: Navoiy, Gulxaniy, Julqunboy.
4. Surnames: Saidnosirova, Qahhorova, Mo‘minova.
5. Patronymic names: Rasulovna, Nusratovich, Axtam o‘g‘li.
6. Conditional names: Bahrom–Baxi, Shohruh–Shoxi.¹⁷

---

¹⁶ Осипова Н. Ономастика как отрасль лингвистических исследований // <http://jurnal.org/articles/2017/fill1.html>.

¹⁷ Қиличев Э. Айний асарларида антропонимларнинг стилистик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978,4.

In the period after the 60s of the 20th century, the research of the system of proper nouns in the Uzbek language in modern linguistic methods increased. In particular, as mentioned above, many scientific articles and dissertations were written on the names of places, names of people and other fields. Despite this, the ongoing work on Uzbek linguistics cannot be considered sufficient and satisfactory. Because there are a lot of nouns in the Uzbek language, it is necessary to collect all their forms and study their historical development (1); the scientific principles of nomenclature (onomastic lexicography) of ancient names in the Uzbek language have not been developed (2); materials of historical names have not been studied to date (3); In almost all the works on Uzbek names, the features of the names are analyzed. But these observations are not related to the practical problems of nomenclature. In particular, insufficient opinion is expressed about the pronunciation, spelling, and stylistic use of personal names (4). The successful solution of the important theoretical and practical problems of names in the Uzbek language is largely related to the thorough study of the historical development of these names. This idea applies equally to all types and groups of names in the Uzbek language. Methodical meanings, place and uniqueness of anthroponyms in the text of an artistic work have not been studied and a comparative analysis has not been carried out (5).

Some of the anthroponyms are full-fledged anthroponymic appropriations, and the other part are names created in the Uzbek language, created by Uzbeks, and it is not correct to include them among the appropriations. Failure to distinguish this leads to artificially increasing and exaggerating the number of appropriated names in the Uzbek language. Also common anthroponymic types of anthroponyms are found in our language. Examples of common troponyms in our language are Barno, Shamshad, Izzat, Nazar, which are given to both men and women. We consider it appropriate to call such names generic names.

Among the current problems of Uzbek nomenclature, the study of nicknames and nicknames has a special place. Because the more we turn to ancient times, the difference between names and nicknames decreases, and the role of nicknames as a means of naming in general increases. In general, it is not enough to study nicknames and nicknames only as a nominative tool, but it is also important to study them as an artistic and stylistic tool. In such observations, it is important to reveal commonalities and mutual differences between names, nicknames and nicknames.

It is known that the fund of Turkic names is a common property for many (historical) Turkic peoples. However, these names are not preserved to the same extent in all Turkic languages, and the existing ones have their own aspects according to their meaning and linguistic form. Therefore, the fund of Turkic names, on the one hand, creates a sign of commonality in the anthroponymy of sister Turkic languages, and on the other hand, provides uniqueness and nationalism in the set of names of each language. In this sense, it is very important to compare the original Turkish names in the modern Uzbek language with the fund of ancient Turkish names, and through this, to determine the national identity in Uzbek anthroponymy and to determine its main linguistic signs.

REFERENCES

1. Hamroyeva, R. M. (2021). Application of Anthroponymic Units in the Works of Tahir Malik (On The Example of the Story" Devona"). *Middle European Scientific Bulletin*, 8.
2. Rasulovna, H. M. (2021). Use Of Anthroponyms In Tahir Malik's Stories. *Journal of Contemporary*.
3. Rasulovna, H. M. (2021). Anthroponymic forms in the text of artistic work (On the example of Tahir Malik's work). *Middle European Scientific Bulletin*, 10.
4. Rasulovna, H. M. THE LITERARY OF ANTHROPONYMS. *Chief Editor*.

5. Rasulovna, H. M. (2022). TOHIR MALIKNING ASARLARIDA ONOMASTIK BIRLIKLAR QOLLANILISHINING USLUBIY TAHLILI. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 2(4), 391-398.
6. HAMROYEVA, M. (2021). BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION YONDASHUV. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
7. Ahmedov, A. R. (2022). Some Feedback About Linguistic Knowledge. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(5), 125-131.
8. Raxmatovich, A. A., & Rasulovna, H. M. (2022). BADIY ASAR ANTROPONIMLARIDA LUGAVIY QATLAM MASALALARI (TOHIR MALIKNING IJODI MISOLIDA). *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 2(4), 399-402.
9. Akhmedov, A. R., & qizi Po‘latova, S. M. (2021, December). O‘zbek shevalarini lingvo-geografik xaritalashtirish. In *Conferences*.
10. Akhmedov, A. R. (2021). AREALOGIYA TUSHUNCHASI HAQIDA: Atoulllo Rakhmatovich Akhmedov Buxoro davlat universiteti dotsenti Buxoro, O‘zbekiston ar ahmedov@buxdu.uz Sevara Mahmud qizi Po‘latova Buxoro davlat universiteti o‘qituvchisi Buxoro, O‘zbekiston E-mail: sevaramahmudqizi@gmail.ru. In *Научно-практическая конференция*.
11. Rahmatovich, A. A. VOBKENT TUMANI SHEVASIDA SO‘ZNING MORFEMIK TARKIBI. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 123.

YANGILANGAN KONSTITUTSIYADA O'QITUVCHILAR HUQUQLARINING KAFOLATLARI

Ergasheva Nargiza Bahridin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Bugungi kunda yurtimizda bo'lib o'tgan muhim siyosiy jarayonlardan biri bu yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi bo'ldi. Ushbu maqolada yangilangan Konstitutsiyada belgilangan o'ituvchi va pedagog xodimlarning huquqlari va ularning kafolatlari haqida so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** referendum, konstitutsiyaviy islohot, pedagog, huquqiy maqom.*

Ayni kunlarda yurtimizda bo'lib o'tgan muhim siyosiy jarayonlardan biri bu – konstitutsiyaviy islohotlarni amalga oshirish, Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Jannatmakon yurtimiz azal-azaldan ta'lim-tarbiyada o'rnak, fanda esa ilm-ma'rifat o'chog'i vazifasini o'tab kelgan. Qanchadan-qancha buyuk ilm-u toliblar, mashhur kashfiyotchilar ham aynan bizning yurtning farzandlari bo'lgani bilan har qancha faxrlansak arziydi. O'sha mashhur ikki uyg'onish davri, insoniyat rivojida ilm-u – fan tobora yuksalib borayotgan bir paytdan, Beruniy yer kurrasining qanday tuzilganligi haqida o'z qarashlariga ega bo'lgan, insonlar o'ziga hos muloqot shakllarini tushunib, o'z tillarida ijod qilishni boshlayotganida, buyuk alloma Forobiy yetmishga yaqin tilni bilgan va bir yuz ellikdan ortiq asarlar yozgan.

Bu esa bir inson qilishi mumkin bo'lgan eng ulkan, ilm fan uchun qo'shilgan hissalaridan biridir. Bu ma'lumotlar ehtimol ko'p tilga olinishi sababli siyqasi chiqqandek tuyular, ammo ayni damda bu shaxslarni eslab o'tishdan maqsad mutlaqo boshqa. Ular yashagan davrda ilm-fanning shu darajada taraqqiy etishiga sabab nima

bo'lganligi, o'sha davr siyosiy tizimi va ijtimoiy muhiti haqida so'z boradi. Kuchli davlat qanday shaklanadi? Albatta kuchli siyosiy tizim, inson huquq va erkinligi, uning qadr-qimmati yuksaklarga ko'tarilsa, qonun har doim ustun va ustuvor bo'lsa, shubhasiz buyuk davlat hosil bo'ladi.

O'z davrida qat'iyati bilan mashhur bo'lgan kuchli siyosat arbobi Amir Temur hukmronlik qilgan davrda yurt qiyofasi tubdan o'zgarib, ko'plab yutuqlarga erishildi. Uning davrida ayniqsa, ilm-fanga katta e'tibor berildi, ta'limga e'tiborni davlat siyosati darajasiga ko'tardi. Bugun ham uchinchi renessans shiddat bilan borayotgan bir paytda, ushbu uyg'onishni tom ma'noda mustahkam poydevori vazifasini o'tovchi O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi qabul qilinishi e'tiborga molik.

Referendum orqali qabul qilingan, Konstitutsiyaviy qonunda ilm-fan uchun yanada keng imkoniyatlar eshigini ochuvchi huquqlarning kiritilishini kuzatish mumkin. Xususan, ta'lim to'g'risidagi moddaga kiritilgan o'zgarishiga ko'ra:

“Har kim ta'lim olish huquqiga ega.

Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi.

Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir”.

Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2022 yil 20 iyundagi Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan uchrashuvidagi nutqida “Biz oila, maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'limni hamda ilmiy-madaniy maskanlarni Uchinchi Renessansning eng muhim poydevori hisoblaymiz” - deb ta'kidlagan edilar. Kiritilgan ushbu qo'shimcha, bilimi

mustahkam yoshlar tarbiyasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'lim tizimida olgan bilimlarni bolalar hech qachon unutmaydi, ya'ni inson umri davomida olishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarning qariyb 70 % ini aynan 5 yoshgacha bo'lgan davrida olishini hisobga olganda bu qo'shimcha o'ta ahamiyatli desak mubolag'a bo'lmaydi. Ikkinchi Renessans bunyodkori Amir Temur davlatida amaldorlarga "mudarrislar va shayxlarga kundalik maoshlarini belgilasinlar. Sayidlar, ulamo, mashoyix, fuzalo, ulug'larni aziz tutsinlar" degan vazifani qo'yganligi "Temur tuzuklari" da aks etgan. Ehtimol, olamshumul yutuqlarga sabab, ustozlarning ulug'lanishi, ularning mashaqqatli mehnatining munosib ravishda qadrlanishidir. Negaki, ustozlar yo'lchi yulduzdek, to'g'ri manzilni topishda o'rganuvchilarga ko'mak beradi.

Uchinchi Renessans, Yangi Konstitutsiyada o'qituvchi va murabbiylarning huquqiy maqomining mustahkamlanishi quvonarli hol. Kiritilgan o'zgartirishga ko'ra, 52-moddada "O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etiladi.

Davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi" deb belgilab qo'yildi. Moddani kengroq sharhlaydigan bo'lsak, bu yerda o'qituvchining mehnati nimalarga sarflanishi belgilangan, ya'ni ular jamiyatni rivojlantirishda asos, kelajak avlodni yetuk qilib tarbiyalashda eng birinchi omil hisoblanadi.

Yaqin yillargacha pedagog xodimlarning faoliyati birorta normativ-huquqiy hujjatda belgilanmaganligi barchamizga sir emas. Yangilangan Konstitutsiya, ya'ni eng oliy yuridik kuchga ega bo'lgan hujjatda ularning maqomi belgilanishi ham, ularga bo'lgan e'tibor kun sayin ortib borayotganligining namunasidir. Bundan tashqari 2023-yilning 27-martida "Pedagog xodimlarning xizmat vazifasini

bajarishga to'sqinlik qilganlik uchun javobgarlik kuchaytirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga hamda O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish haqida" gi O'zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi. Endi pedagog xodimlarni mehnatga biror-bir shaklda ma'muriy tarzda majburlash ta'lim tashkiloti pedagog xodimiga nisbatan ma'muriy jazo, undan keyin esa jinoiy jazo qo'llanilishiga sabab bo'ladi. Bu qonun yaqin yillargacha pedagoglarning vazifasidan tashqari turli ishlarga jalb etilishi holatlari ro'y berayotganligi va endi mana shunday holatlarning oldini olish uchun qabul qilindi.

Taraqqiyot strategiyasining 4-yo'nalishida belgilangan maqsadlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, o'quv o'rinlarining sonini 2026 yil yakuniga qadar 6,4 milliongacha yetkazish, Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 % ga yetkazish va ta'lim sifatini yuqori darajaga oshirish vazifa sifatida qo'yilgan. Bundan tashqari yangi Konstitutsiyada ta'limga yo'naltirilgan moddasida, "Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi" deyilgan Bu esa shuni anglatadiki, ta'lim muassasalarining soni keskin ortadi, ya'ni faqat davlat ta'lim muassasalari emas, balki xususiy ta'lim muassasalari ham ko'payadi. Natijada o'qituvchilarga bo'lgan talab oshadi, yuqoridagi maqsadlarga erishish birinchi navbatda pedagog xodimlarning huquqlarini, ayniqsa davlat himoyasida ekanligini, faoliyatiga aralishishga yo'l qo'yilmasligini Konstitutsiya darajasida kafolatlashni talab qiladi.

Agarda, maktabgacha ta'limdan to oliy ta'limni tugatguncha ushbu qat'iy tizimga amal qilinsa, albatta yangitdan-yangi dunyoni lol qoldirguvchi zotlar yetishib chiqishi tabiiy. Xususiy bog'cha va maktablarning qurilishi esa davlat ta'lim muassasalari bilan o'ziga xos raqobat muhitini yaratadi. Raqobat bor joyda, o'sish bo'ladi. Pedagog xodimlar o'z mehnatiga yarasha javob olishlari, ularning maqomining yanada mustahkamlanishi kasbga bo'lgan mas'uliyatni oshiradi.

Shunchaki, zerikarli va vaqtni o'g'irlovchi dars soatlari endi vijdonan va mehr bilan o'tiladi.

Muxtasar qilib aytganda, Konstitutsiyaga kiritilgan ta'lim olishga oid huquqlarning takomillashtirilishi biz va bizga o'xshagan talaba yoshlarga o'z ustimizda ishlashimiz va olgan bilimlarimizni Vatanimiz ravnaqi uchun sarflashimizga keng huquqiy imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN MANBAALAR

1. Temur tuzuklari. – T.: “O‘zbekiston”, 2013. 184 b.
2. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son <http://lex.uz/docs/-6445145>
3. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.03.2023-y., 03/23/826/0172-son <http://lex.uz/uz/docs/-6416492>
4. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/23/21/0085-son. <http://lex.uz/uz/docs/-5841063>

YASHIL IQTISODIYOT VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI

Erkinov Davronbek Yusupovich

Toshkent kimyo-texnologiyasi instituti, Menejment va kasb ta'limi fakulteti, Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası, 57-20 guruh talabasi

erkinovdavron02@gmail.com

Kadirov Ulug'bek Ravshanovich

Toshkent kimyo-texnologiyasi instituti, Menejment va kasb ta'limi fakulteti, Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası

ulugbekkadirov1@gmail.com

ANNOTATSIYA

Yashil iqtisodiyot har qanday davlatning barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim vositalaridan biridir. Yashil iqtisodiyot deganda aholining turmush darajasi yuqori bo'lgan, tabiiy resurslardan hozirgi va kelajak avlodlar manfaati yo'lida hamda mamlakatning xalqaro ekologik majburiyatlariga muvofiq ravishda ehtiyotkor va oqilona foydalanish nazarda tutilgan iqtisodiyot tushuniladi. Maqolada O'zbekiston misolida ko'rib chiqiladi. Yangi yashil iqtisodiyot siyosati, ta'kidlanganidek, O'zbekiston aholisi farovonligini oshirish, turmush sifatini yaxshilash va mamlakatimizni dunyoning eng rivojlangan 50 ta davlati qatoriga kiritish bo'yicha chuqur tizimli islohotlarga asos bo'ladi. Jahon hamjamiyatining eng dolzarb muammolaridan biri bu rivojlanayotgan bozorlar iqtisodiy o'sishining ishonchli harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan va iqtisodiy inqirozdan chiqish uchun yangi imkoniyatlar yaratuvchi "yashil" iqtisodiyotni joriy etishdir. Maqolada O'zbekistonning faol iqtisodiy siyosat olib borish orqali iqtisodiyotini "yashil"ga aylantirish borasidagi sa'y-harakatlari tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: yashil iqtisodiyot, hayot sifati, aholi, mamlakatlar, resurslar, iqtisodiy oʻsish, barqaror rivojlanish, yashil rivojlanish.

KIRISH

Yashil iqtisodiyot - iqtisodiy tizim boʻlib, uning asosiy maqsadi sayyoramiz ekologiyasini saqlash va iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirish, ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish bilan bogʻliq boʻlgan iqtisodiyotni yanada rivojlantirishni amalga oshirishga asoslangan iqtisodiy faoliyatning yangi yoʻnalishidir.

Iqtisodiyotning tashqi muhitdagi oʻzgarishlar bilan tobora mustahkam oʻzaro bogʻliqligi, xalqaro iqtisodiy munosabatlarning koʻplab shakllariga taʼsiri hozirgi davrda iqtisodiyot globallashtiruvining muhim xususiyati hisoblanadi. Soʻnggi yillarda jahon hamjamiyatining dolzarb muammolaridan biri barcha qitʼa mamlakatlarida “yashil iqtisodiyot”ni joriy etishdir. Globallashtiruv jarayoni sanoati rivojlangan mamlakatlarning texnologik bazasini sifat jihatidan yangilashni, modernizatsiya qilingan iqtisodiyotni ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish barobarida hayot sifati va yashash muhitini yaxshilaydigan yangi texnologik tartibga oʻtishni taqozo etmoqda.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy maqsadi barqaror iqtisodiy oʻsishni taʼminlash va investitsiyalarni oshirish bilan bir vaqtda atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur maqsadga erishish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni barqaror rivojlanishning ekologik va ijtimoiy omillariga keng miqyosda yoʻnaltirish zarur boʻladi. Yashil iqtisodiyotning maqsadi tabiiy resurslardan oqilona foydalangan va salbiy ekologik taʼsirlarni nisbatan kamaytirgan holda barqaror iqtisodiy oʻsishga erishishdir. Yashil iqtisodiyot haqida soʻz borar ekan, uni atrof-muhit bilan uzviy bogʻliq ekanligini unutmasligimiz lozim, aynan ekologiya bilan tobora yomonlashib borishi butun insoniyatni ushbu global muammoning yechimini topishga undaydi.

O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida “yashil iqtisodiyot”ni amalga oshirishda ham faol ishtirok etmoqda. Rivojlanayotgan bozorlarda iqtisodiy o‘shishni ta’minlashning eng ishonchli usullaridan biri bu “yashil iqtisodiyot”ni joriy etish bo‘lib, bu rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy inqirozdan chiqishi uchun imkoniyatlar yaratadi. Yashil iqtisodiyot mamlakatimiz barqaror rivojlanishini ta’minlashning muhim vositalaridan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So‘nggi o‘n yilliklarda ko‘pchilik rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy o‘shish barqarorligi, resurslardan foydalanishni kengaytirish va atrof-muhitga zararli ta’sirlarni kamaytirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Tabiiy resurslardan samarali va mas’uliyatli foydalanish orqali barqaror o‘shish sur’atlariga erishishga qaratilgan yashil o‘shish konsepsiyasi 2000-yillarning oxirida joriy etilganidan buyon ko‘plab hukumatlar iqtisodiy siyosatining ajralmas qismiga aylandi.

Bu bugungi cheklangan resurslardan samarali foydalanish zarurati iqtisodiyotning asosiy masalasi va iqtisodiyotni barqarorlashtirish jarayonining kafolati ekanligiga asoslanadi. Cheksiz ehtiyojlarni qondirish uchun atrof-muhitga nisbatan adolatsiz xatti-harakatlar kelajak avlodlar hayotini xavf ostiga qo‘yishi mumkin. Shunday ekan, bugungi kunda yashil iqtisodiyotning o‘rni beqiyos.

Jahon iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, ko‘plab yangilangan innovatsion texnologiyalarga o‘tish davrida iqtisodiy samaradorlik omili taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchi sifatida qaralmoqda. Ammo shuni ta’kidlash kerakki, ularning aholi turmush sifati va yashash muhitiga salbiy ta’sirining oldini olish muhim ahamiyatga ega. Bu mamlakatlarning yashil strategiyalarini qo‘llab-quvvatlaydi. So‘nggi yillarda milliy iqtisodiyotlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan yashil iqtisodiyotning turli tarmoqlarini rivojlantirishga katta miqdorda mablag‘ yo‘naltirilmoqda.

Tadqiqotning metodologik asoslari atrof-muhit iqtisodiyoti, ekologik iqtisodiyot va barqaror rivojlanish iqtisodiyotining evolyutsiya va rivojlanish jarayonlarini o'rganuvchi akademik ilmiy maktablarning qarashlari bilan belgilanadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon banki va boshqa tashkilotlarning materiallari barqaror rivojlanish sharoitida ekologik iqtisodiyotning turli jihatlarini tartibga soluvchi u yoki bu darajada keng qo'llaniladi.

Bugungi kunda yashil iqtisodiyot inson farovonligini yaxshilaydigan va ijtimoiy tenglikni ta'minlovchi, shu bilan birga ekologik xavf va tanazzulni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida qaralmoqda. Yashil iqtisodiyotda daromad va bandlikning o'sishiga uglerod chiqindilari va ifloslanishini kamaytiradigan, energiya va resurslar samaradorligini oshiradigan hamda biologik xilma-xillikning yo'qolishining oldini oladigan davlat va xususiy investitsiyalar orqali erishiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yashil iqtisodiyotga o'tish tabiiy kapitalni tiklaydi va kengaytiradi, uglerod chiqindilarini kamaytiradi va uzoq muddatda odamlarning yashashi va ishlashi uchun qulay muhit yaratadi.

2019-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasida iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi va kelgusi yillarga mo'ljallangan ustuvor vazifalarga alohida e'tibor qaratilgan. Yashil iqtisodiyotga o'tishning strategik mexanizmi global va milliy miqyosda barqaror rivojlanishga o'tishning samarali vositasi bo'lib, atrof-muhit samaradorligi, resurslarni tejash, tarmoqlararo xarakterga egalik tamoyillariga asoslanadi.

Mamlakatimizda tarkibiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, shu bilan birga, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasini yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo‘ldi:

- texnologik modernizatsiya va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;

- ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan yashil mezonlarni davlat investitsiyalari va xarajatlarining ustuvor yo‘nalishlariga kiritish;

- davlat rag‘batlantirish mexanizmlarini rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni faollashtirish orqali yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari bo‘yicha tajriba loyihalarini amalga oshirishni qo‘llab-quvvatlash;

- ta‘limga investitsiyalarni rag‘batlantirish, yetakchi xorijiy ta‘lim muassasalari va ilmiy markazlari bilan hamkorlikni rivojlantirish orqali yashil iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori bilan bog‘liq kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish;

- Orolga ekologik inqirozning salbiy ta‘sirini yumshatish choralarini ko‘rish;

- yashil iqtisodiyot sohasida xalqaro hamkorlikni, jumladan, ikki va ko‘p tomonlama kelishuvlarni mustahkamlash.

Ishda olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, hozirgi vaqtda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish zarurati mustahkam iqtisodiy va ijtimoiy asosga ega. Mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosiy strategiyalarini quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshirish maqsadga muvofiq : qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish sohasida :

- qishloq joylarda fotovoltaik konvertorlarni o‘rnatish 2030-yilgacha olis fermer xo‘jaliklarini to‘liq elektrlashtirishni ta‘minlash;

- energetika sohasida yirik fotoelektr stansiyalarini yaratish;

- qozon issiqlik ta‘minoti tizimlarida quyosh qo‘shimchalarini joriy etish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, resurslarning cheklanganligi va ekologik muammolarning salbiy oqibatlari sharoitida yashil iqtisodiyotni shakllantirishga obyektiv ehtiyoj paydo bo‘lmoqda. Yashil iqtisodiyotga o‘tish resurslardan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash imkonini beradi.

Barqaror rivojlanishni ta’minlashda yashil iqtisodiyotning o‘rni ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy strategiyalari, dastur va rejalariga kiritilgan. Yashil iqtisodiyot - bu ekologik xavflarni kamaytirish va tanqislikni kamaytirish, shu orqali odamlar farovonligi va ijtimoiy darajasini yaxshilashga qaratilgan iqtisodiy tizim. Yashil iqtisodiyot - iqtisodiy tizim bo‘lib, uning asosiy maqsadi sayyoramiz ekologiyasini saqlash va iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirish, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiyotni yanada rivojlantirishni amalga oshirishga asoslangan iqtisodiy faoliyatning yangi yo‘nalishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vaxobov A. V., Xajibakiyev Sh. X. : “Yashil iqtisodiyot” darslik
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori <https://lex.uz/docs/-4539502#-4542614>
3. O‘lmasov A., Vaxobov A. V., Iqtisodiyot nazariyasi.
4. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va moliya vazirligi axborotlari <https://cityeconomy.uz/uz>
5. www.unep.org - Birlashgan Millatlar Atrof-muhit dasturining rasmiy sayti
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining Yashil iqtisodiyotga o‘tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi qarori <https://lex.uz/ru/docs/-6303230>

YOSHLAR NUTQIDA ISHLATILADIGAN SLENGLAR

To‘xtasinova Muhayyo Xabibullo qizi

muhayyo_komilova@mail.ru

Farg‘ona davlat universiteti 2 kurs magistranti

Aliyeva Navruza Habibullayevna

(PhD), f.f.f.d.

e-mail: navrochka89@mail.ru

***Annotatsiya.** Bugungi kunda muloqot vositasi hisoblangan nutq, til xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda milliy til xususiyatlarini ilmiy jihatdan tadqiq etishga e’tibor yuqori. Ushbu maqolada o‘zbek tilida kundalik muloqot jarayonida yoshlar tomonidan qo‘llaniladigan slenglar o‘rganilgan. Bunda jamiyatning asosiy qatlami hisoblangan yosh avlod vakillarining sleng so‘zlari keltirib o‘tilgan, shuningdek ularning slenglarini o‘rganishning ahamiyati va zarurati bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** til, sleng, jargon, psixolingvistika, nutq, lug‘at, ijtimoiy, jamiyat, muloqot, nutqiy faoliyat.*

KIRISH

Milliy til – tabiat va jamiyat tomonidan insonga berilgan bebaho ne‘mat, unda xalq tarixi, madaniyati, ijodi va insoniy fazilatlari o‘z aksini topadi. Tilning rivojlanishi, iste‘mol hajmining kengayishi, o‘sha tilda gaplashuvchi odamlarga bog‘liq, xususan, adabiy til xalq va jamiyatning o‘zaro muloqot quroli hisoblanadi. Jamiyatimizning sivilazatsion o‘zgarishlari va yangilanishi, tillarning paydo bo‘lishi

va uning iste'mol hajmi kengayayotganligi bilan chambarchas bog'liq. Binobarin, tarixiy jarayonlar, voqea- hodisalarning tilda aks etishi va uning til orqali jamiyatga yetkazilishida bu jarayon yaqqol ko'rinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tilning mavjudlik shakllari - uning tarkibiy tuzilishi va inson jamoasida uning faoliyati aniq shakllar sifatida tushuniladi. Ushbu shakllar bir-biri bilan muayyan, ba'zan juda murakkab munosabatlarda, turli xil o'zgaruvchanlik, barqarorlik va kodifikatsiya darajalariga ega bo'ladi. Bunda tilning qo'shimcha tavsiflariga ko'ra, kichik tizim (argo, jargon, sleng)lar, xususan, ijtimoiy dialektlar haqidagi ma'lumotni o'z ichiga oladi.

Sleng suxbatlashuvchilarni birlashtiradi, bir vaqtning o'zida ularni boshqalar bilan taqqoslab, "yashirin til" yoki guruhni identifikatsiyalash vositasiga aylanadi. Shu bilan birga, suxbatdosh shaxsiyatining ma'naviy va ruhiy rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladigan, til vositalarida "tillar", "dunyo tasvirini" shakllantiradi. Zamonaviy yoshlar nutqining kelib chiqishi biror bir manba'ga ega bo'lishi mushkul. V.M.Mokienko, T.G.Nikitina kabi filolog olimlarning fikriga ko'ra slengning turli tashuvchilari tomonidan ishlatiladigan bir xil so'zlar va iboralarning kelib chiqishi, shakllari va ma'nolari bir-biriga bog'langan dialekt, lahja, sheva kabilarga bo'linadi. Bunga zamonaviy yoshlar nutqida sezilarli bo'lgan ijtimoiy va professional slenglarni misol qilib keltirsa bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Til madaniyatning ajralmas jihati hisoblanadi. Milliy fikrlash va xulq atvor xususiyatlari til belgilarida o'z ifodasini topadi. Til ham, o'z navbatida, olamni anglashga ham ta'sir etadi. V.Gumboldt til madniyatning bir qismi deya ta'riflagan. Uning fikricha, til nafaqat insoniy, balki milliy ruh, jumladan, xalq ruhining asosiy faoliyatidir. V.Gumboldtning "xalqning milliy ruhi" tushunchasiga xalqning psixikasi, uning fikrlash tarzi, falsafasi, fani, san'ati va adabiyoti kiradi. Aynan V.Gumboldt lisoniy ong degan tushunchani kiritgan. E.Sepir tilning tafakkurga

ta'siri to'g'risida shunday yozgan: "Odatga ko'ra, odamlar faqat narsalarning ob'yektiv dunyosidagina emas, balki ijtimoiy faoliyat dunyosida ham yashaydilar; ular o'z jamiyatlaridagi muloqot vositasi bo'lgan konkret til ta'siri ostida ko'proq bo'ladilar". «Real olam» mazkur guruhning lisoniy me'yorlari asosida beixtiyoriy ongsiz ravishda yaraladi. Mazkur qoidalar ilmiy tadqiqot uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlar nu-tqiy faoliyatida, ayniqsa, o'smirlar, o'zlarini "tasdiqlash"ga erishish uchun, umumiy qabul qilingan nutq me'yoridan farq qiladigan so'zlar va iboralarni qo'llaydilar xolos. Shu o'rinda, ilmiy tadqiqot natijalari asosida shakllantirilgan milliy tildagi o'quv jarayonini ifodalovchi sleng so'zlariga e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiq. Bunga ta'lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi xodim, mutaxassis, ta'lim oluvchi kabilarni slengda nomlanishi va uni ta'rifi misol qilib keltirildi. Ular quyidagilardan iborat:

Yevro – rus guruhlar ma'nosini anglatadi. Ma'lumki ta'lim jarayonida darslar turli tillarda bo'lganligi sababli guruhlar shu tillarga qarab bo'linadi. Masalan ingliz, nemis, koreys, o'zbek guruhlar. Ulardan biri rus guruhlarini hisoblanadi. *Yevro* so'zining ma'nosi (Yevropa qit'asi nomidan) Yevropa Ittifoqi tarkibidagi Yevropa iqtisodiy va pul hamjamiyati a'zolarining 1999 yil 1 yanvardan muomalaga chiqarilgan pul birligi. So'mning yevroga nisbatan kursi, deb ko'rsatilgan O'zbek tilining izohli lug'atida. Masalan: Xujjatlarimni yevroga topshirdim. Yevroda darsingiz bormi?

Vatan - aqlli talaba yoki o'quvchi; faollar. Guruhlardagi a'lo va yaxshi o'qiydigan, tartib-intizomli, jamoa ishlariga jonkuyar, faol bo'lgan yigit va qizlar vatan deb tariflanadi. Vatan – tug'ilib o'sgan joy, yurt. Kishi tug'ilib o'sgan va o'zini uning fuqarosi hisoblagan mamlakat, deb ifodalangan O'zbek tilining izohli lug'atida. Masalan: Bu vatan jaxlimni chiqardi. Vatanlar tayyor.

Otamiz - fakultet dekani; Bu sleng fakultet talabalariga nisbatan mas'ul shaxs dekan bo'lganligi sababli u otaga qiyoslangan. O'zbek tilining izohli lug'atida ota -

farzandli, bola-chaqali er kishi (o'z bolalariga nisbatan) deb ko'rsatilgan. Masalan: Otamizni ruxsati kerak. Bu gap otamizga yetib bormasin.

Quloq - sotqin; chaqimchi; maxfiy ma'lumot tashuvchi. Guruh ichidagi ma'lumotlarni boshqalarga yetkazib beruvchi, tashuvchi shaxslarni quloqlar deyishadi. Quloq – odam hamda umurtqali hayvonlarning eshitish hamda muvozanat a'zosi va uning tashqi qismi, deb ta'rif berilgan O'zbek tilining izohli lug'atida. Masalan: Guruhinglarda quloq bor ekan. Shoshmay tur, quloq yaxshi ishlaydi.

Qovun - aqli noraso, epsiz, ishkachi; hayajonlangan; qo'rqqoq odam. Bu sleng turli ma'nolarda ishlatiladi. Jumladan, o'qishda fanlarni sust o'zlashtirgan talaba yoki o'quvchiga nisbatan ham qo'llanadi. Yana o'qishda, ishda, turli faoliyatlarda muammolar chiqarib yuruvchi, yoki biror ishni yaxshi bajara olmasdan bo'shashib yuradigan o'quvchilarni ham qovun deyishadi. Ta'sirchan, kuchli hayajonlanuvchi, o'zini yo'qotib qo'yib, ishni bajara olmaydigan kishilarga nisbatan ham bu sleng qo'llaniladi. O'ziga ishonchi yo'q, qo'rqqoq odamni ham qovun deyishadi. Qovun – hosili yirik va shirin bir yillik poliz o'simligi va uning hosili, deb ko'rsatilgan O'zbek tilining izohli lug'atida. Masalan: Qovunga o'xshaysan. Qovunga ishonib bo'lmaydi.

Tanka - yordam beruvchi, ximoya qiluvchi, puldor, ishonchli kishi. Ta'lim jarayonlarida, ayniqsa oliygohlarda o'qishga kirish, imtihon, mustaqil ta'lim, kurs ishlari kabilarni topshirish, turli muammolarni hal qilishda o'quvchi yoki talabani himoya qiluvchi mansabdor yoki puldor odam shu himoyalayuvchi shaxsni tankasi hisoblanadi. Tanka “tank” so'ziga “a” harfi qo'shilishi bilan yasalgan. Tank – zirh bilan qoplangan, gusenitsali harbiy mashina.

XULOSA VA MUNOZARA

Pedagog muloqot jarayonida yoshlarning slenglariga e'tiborini qaratishi mantiqiydir. O'qituvchi, xohlaydimi yoki yo'qmi, bolalar, o'smirlar va yoshlarga nafaqat tashqaridan, balki ichkaridan ham ularning do'sti, yetakchisi, rahbari va eng muhimi ustozidir. Pedagog - inson tushunchalariga asoslangan ijobiy hokimiyat va qadriyatlarni tushuntira oladigan yetakchidir. Shuning sababli, dars mobaynida sleng

ishlatish mutlaqo man etiladi, chunki bu vaqtda faqat istisnolarga, sukut saqlashga va umuman qo‘llanilmaslikka loyiqdir. Lekin pedagogning slenglardan xabardorligi yoshlarda ajoyib taassurot qoldiradi: ular ustozlariga yondoshishadi va ergashadilar. Chunki ustoz ular uchun eng muhim ustuvorliklarni to‘plagan ramziy tizimning yetkazuvchisi bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sayfullaeva R.R., Mengliev B.R., Boqieva G.H., Qurbonova M.M., Yunusova Z.Q., Abuzalova M.Q. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2016.
2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. A.Madvaliev tahriri ostida. Toshkent. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Elektron kutubxona. J xarfi. 74-bet.
3. Vygotskiy L. S. Tafakkur va nutq. - M.: Labirint, 2016 yil.
4. Magmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. Toshkent. 2019 yil.
5. Murashov A.A. O‘qituvchi nutqining madaniyati. Proc. nafaqa. -M.: Moskva psixologik-ijtimoiy instituti; Voronej: MODEK, 2012. - 432.

JAMIYAT BARQARORLIGI VA IJTIMOIIY ADOLAT QAROR TOPISHIDA SIYOSIY LIDER FENOMENI

M.Z.Ahmadxojayev

Namangan davlat universiteti doktoranti

М.З.Ахмаджожаев

Докторанти Наманганского государственного университета

amuhammadkhona@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ijtimoiy adolat tushunchasining tadrijiy falsafiy asoslari va bu orqali jamiyat barqarorligga erishish maqsadida siyosiy liderning faoliyat birliklari ochib beriladi ayniqsa Yangi O'zbekiston holatidan kelib chiqib bunda rahbarlik vakolati uning etiketik qarashlari burchga mas'uliyat bilan yondashgan holda jamiyatda inson manfaatlari va uning oliy qadriyatligini dastak qilib olish va jamiyat azolarini kapitalistik jarayonda ijtimoiy bo'hronlardan asrash kabi dogmalar maqsadlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Rezolutsiya, siyosiy lider, umum etirof etilgan qadriyatlar, Erasmus, xalqaro talim standarti (International education degree), gender tenglik, ijtimoiy adolat, demokratik modernizatsiya.

ФЕНОМЕН ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА И УСТАНОВЛЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

АННОТАЦИЯ

Отчет показывает нам, что многие данные относятся к нашей системе образования. Новую систему образования Узбекистана заменит наш президент. Этот процесс создает новые возможности и ресурсы работодателей. Но с другой стороны, наиболее важным фактом является поведение подростков, система предлагает нам сохранить хорошую точку в гуманитарно-нафосном и уважительном смыслах. В конце отчета новая система образования Узбекистана состоит из правильной, умной, измеримой, достижимой и квалифицированной.

Ключовые слова: *Резолюция, политический лидер, общепризнанные ценности, Эразм, международный стандарт образования (International education degree), гендерное равенство , социальная справедливость, демократическая модернизация .*

THE PHENOMENON OF A POLITICAL LEADER IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY AND THE ESTABLISHMENT OF SOCIAL JUSTICE

ABSTRACT

This article reveals the evolutionary philosophical foundations of the concept of social justice and the units of activity of the political leader in order to achieve stability of society through this especially from the new state of Uzbekistan, in which the authority of leadership is revealed, such as supporting human interests and its higher value in society with a responsible approach to the duty of its

Key words: *Resolution, political leader, universally recognized values, Erasmus, international training standard (international education degree), gender equality , social justice, democratic modernization .*

Bilamizki dunyoda qaysi davlat bo'lmasin unda albatta ijtimoiy adolat tushunchasi keng miqyosda jarangdor chorlov kabidir. Lekin bu statutga erishish uzoq tadrijiy yo'lni bosib o'tmog'i lozim. Afsuski bu yo'lda ko'plab qiyinchiliklar yuzaga kelishi tayin va bu sotsioevolutsional jarayonda asosiy ikki dastakdan iborat : ma'rifatli xalq va kuchli yetakchi bu ikkisi bamisoli tarozining ikki pallasini kabi muvozanatda ushlashi orqali jamiyatda barqaror rivojlanish qaror topadi.

“Ijtimoiy adolat”ning mafkuraviy kelib chiqishini adolatning tarixiy rivojlanishidan izlash muqarrar ravishda Arastuga borib taqaladi. U birinchi bo'lib adolatning har xil turlarini ajratib ko'rsatgan va aniqlagan bo'lib bu bizning adolat haqida qanday fikr yuritishimizni kontseptual shakllantirishga xizmat qildi. Aristotel birinchi bo'lib umuminsoniy adolat va xususiy adolatni ajratib ko'rsatdi. Birinchisi barcha fazilatlarni qamrab oluvchi yoki boshqaradigan eng oliy fazilat bo'lsa, ikkinchisi adolatning ayrim maxsus sohalarda qo'llanilishini nazarda tutadi. Maxsus adolatning turli turlariga e'tibor qaratadi: taqsimlovchi adolat, tuzatuvchi adolat va o'zaro adolat. Taqsimlovchi adolat deganda davlat lavozimi, sha'ni va boyligini xizmat ko'rsatish nisbatiga ko'ra taqsimlash tushuniladi; tuzatuvchi adolat o'g'irlik, qotillik, talonchilik, tuhmat va boshqalar kabi majburiy ijtimoiy almashinuvni o'z ichiga oladi; o'zaro adolat ixtiyoriy iqtisodiy almashinuvni, masalan, sotishni o'z ichiga oladi. O'rta asr mutafakkirlari oxirgi ikkitasini kommutativ adolat umumiy nomi ostida birlashtirgan. Shubhasiz, “ijtimoiy adolat” tushunchasi Aristotel bo'limida mavjud emas. Xo'sh, “ijtimoiy adolat” tushunchasining kelib chiqishi, nasl-nasabi o'rtasida bog'liqlik bormi? Agar shunday bo'lsa, bu bog'liqlik qanday sodir bo'lgan? Agar yo'q bo'lsa, “ijtimoiy adolat” degan mutlaqo yangi tushuncha qayerdan paydo bo'lgan? Savolarni paydo qiladi, “ijtimoiy adolat” “taqsimlovchi adolat” bilan tenglashtirilgan ma'noda, adolatning tarixiy ildiziga, ayniqsa “taqsimlovchi adolat” tarixiy tafakkur asosida ko'rib chiqilishi mumkin. Shu o'rinda, nega hozirda “ijtimoiy adolat” so'zi ko'p qo'llaniladi, degan savolni vaqtincha chetga

surib, avvalo, bugungi “tarqatish adolati”, ya’ni “ijtimoiy adolat” va “adolat” o’rtasidagi farqni ko‘rib chiqishimiz zaruriyat deb hisoblaymiz.

Huquqiy-falsafiy tafakkur tarixida taqsimlovchi adolat” masalasi bo‘yicha ikki xil yondashuv mavjud.

Birinchi yondashuv ikkalasi o’rtasidagi meros munosabatlarini ta’kidlashga qaratilgan. Aristotelning "taqsimlovchi adolat" ta’rifini ko‘rib chiqish: mazmun nuqtai nazaridan, axloqiy jihatdan muhim narsalarni adolat bilan taqsimlash yoki yo‘qligini hukm qilish va hukm qilish mezon sifatida "xizmat" dan foydalanish; shakl nuqtai nazaridan. Bu ma’lum narsalarni taqsimlash ma’lum bir me’yor bo‘yicha adolatli yoki adolatsizlikni hukm qilishdir. Qaysi narsalarni taqsimlash va qaysi hukm standartiga ko‘ra, u ko‘pincha vaqt o‘tishi bilan bir-biridan farq qiladi. Ushbu rasmiylashtirish "taqsimlovchi adolat" nomi bilan birga xristian an’alariga Akvinskiy kabi o’rta asr mutafakkirlari tomonidan kiritilgan va bugungi kunda ham ta’sir o‘tkazmoqda. Shu bois, bugungi kunda biz so‘z yuritayotgan “tarqatish adolati” bo‘lgan “ijtimoiy adolat” ko‘pchilik tomonidan Aristoteldan kelib chiqqan “taqsimlovchi adolat”ning kengaytirilgan shakli sifatida baholanadi, ya’ni u eng tizimli izlanish sifatida qaraladi. adolat va kengroq manfaatlar uchun taqsimlovchi adolat. Biroq, bu tushuncha "ijtimoiy adolat" muammosini osonlikcha soddalashtirishi mumkin: Shoshilinch ravishda tarqatilishi kerak bo‘lgan bir guruh narsalar mavjud, tarqatish oladigan odamlar guruhi mavjud va tarqatishni amalga oshiradigan tarqatish agentligi bor, u qanday mezonlar bo‘yicha taqsimlanishi kerak? Shunday qilib, "Ijtimoiy adolat" tug‘ilgan kunida tortni qanday qilib yaxshiroq kesish kabi narsalar bilan shug‘ullanadi. Bu, ayniqsa, bugungi kunda keng tarqalgan “taqsimlovchi adolat”ning mashhur talqini bo‘lib, ko‘pchilik “ijtimoiy adolat”ni shu ma’noda tushunadi. Biroq keng omma orasida keng tarqalgan bu qarash “ijtimoiy adolat” tushunchasidan foydalanishga qarshi bo‘lgan olimlar tomonidan tanqid qilindi. Xaek va Nozikning tanqidlari ana shu umumlashgan tushunchaga qaratilgan.

Taqsimot adolati bo'yicha bahslar asosan kafolatlanishi mumkin bo'lgan vositalar miqdori va bu vositalarni taqsimlashni ta'minlash uchun zarur bo'lgan davlat aralashuvi darajasiga qaratiladi." Ko'rinib turibdiki, birinchisi mazmuni va shakli jihatidan Aristotelning "taqsimlash adolati" ga juda mos keladi; ikkinchisi esa taqsimlanadigan narsalar va taqsimlash me'yorlari jihatidan birinchisidan butunlay farq qiladi. qaysi u asoslangan , bu erda farq asosan ikki tomonidan nazarda tutilgan mazmuniga ko'ra belgilanadi. Albatta, muallif bu yuzaki tafovut bilan cheklanib qolmoqchi emas, balki ikkinchisini mustaqil tushunchaga aylantiruvchi bir qator asosiy tarixiy omillarni ochib berishni, shu orqali "taqsimlovchi adolat" degan ikki tushunchaning o'zgarishi faqat bir-biridan farq qilish emasligini ta'kidlaydi. Narsalarni belgilash tarqatish mezonlarini o'zgartirish va kengaytirish kabi oddiy. Lekin har qanday holatda ham muallif har ikkalasi uchun ham bir xil "taqsimlovchi adolat" nomini qo'llaydi, bu esa hech bo'lmaganda rasmiy ma'noda "taqsimlovchi adolat" tushunchasi hamon Aristotel ta'rifiga tegishli ekanligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi faktirlar shuni ko'rsatadiki insoniyat tarixi va intelligent salohiyati oldida doim ijtimoiylashuv asosiy hodisa ammo faqat xalqning ma'naviy dunyosi hal etmaydi shu asosda siyosiy yetakchining ham faoliyati u tanlagan siyosiy yo'l kata ahamiyatga ega. Misol uchun yangilanga konstitutsiyamizda ham xobius korpus fakti yoki ish bilan taminlash , kafolatli o'quv tartibi , konstitutsiyaning bevosita amal qilinishi va unga zid keluvchi normalar o'z-o'zidan bekor bo'lishi tartibi jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlik uchun eng zaruriy asoslardan. Endi bu qomusiy asos jamiyat hayotining ajralmas bo'g'ini bo'lib , huquqiy madaniyat va huquqiy ongni tarkibi sifatida amalda namoyon bo'lishi zaruriyati yuzaga kelmoqda. Har qanda davlatda adolat barqaror taraqqiyot uchun faqatgina shu xalq va faqatgina shu xalqning tepasidagi rahbargina daxldordir . Globallashuv jarayonida ,, Demokratiya export" keng kuchaymoqda lekin bizga yaxshilikni faqat o'zimiz o'z ichki imkoniyatimizdan kelib chiqqan holda amalga oshira olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси
2. Президент Шавкат Мирзиёевнинг “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи
3. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси

O‘ZBEKISTONDA KONCHILIK SANOATINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: tolqinmeyliyev729@gmail.com

Boyburiev Azizbek Abdurashid o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: rashidchorshanmiyev@gmail.com

Choriev Aslidin Ravshan o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: aslidinchoriyev84@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada konchilik sanoatini hayotimizda tutgan o‘rni unga bo‘lgan jaxon miqyosidagi talabgorliklar, konchilik sanoatining rivojlanish bosqichlari, yetakchiorindagi konchilik korxonalariga ega bo‘lgan davlatlardagi holatlar o‘rganiladi.*

***Kalit so‘zlar:** gidromineral, ultraabissal, abissal, gipabissal, nometall, radioaktiv metal, yonuvchi slanetslar, nefelin, selitra, oltingugurt kolchedani, bor rudalari.*

Jaxon miqyosida insonlarning sonining ko‘payib borishi Inson extiyojining kundan kunga ortib borishini yuzaga keltiradi va tabiiy resurslarga bo‘lgan extiyoj sezilarli darajada o‘sadi. Konchilik sanoati esa bu extiyojlarning deyarli 85%ni to‘la qonli ravishda egallab kon sanoatiga bo‘lgan talablarning

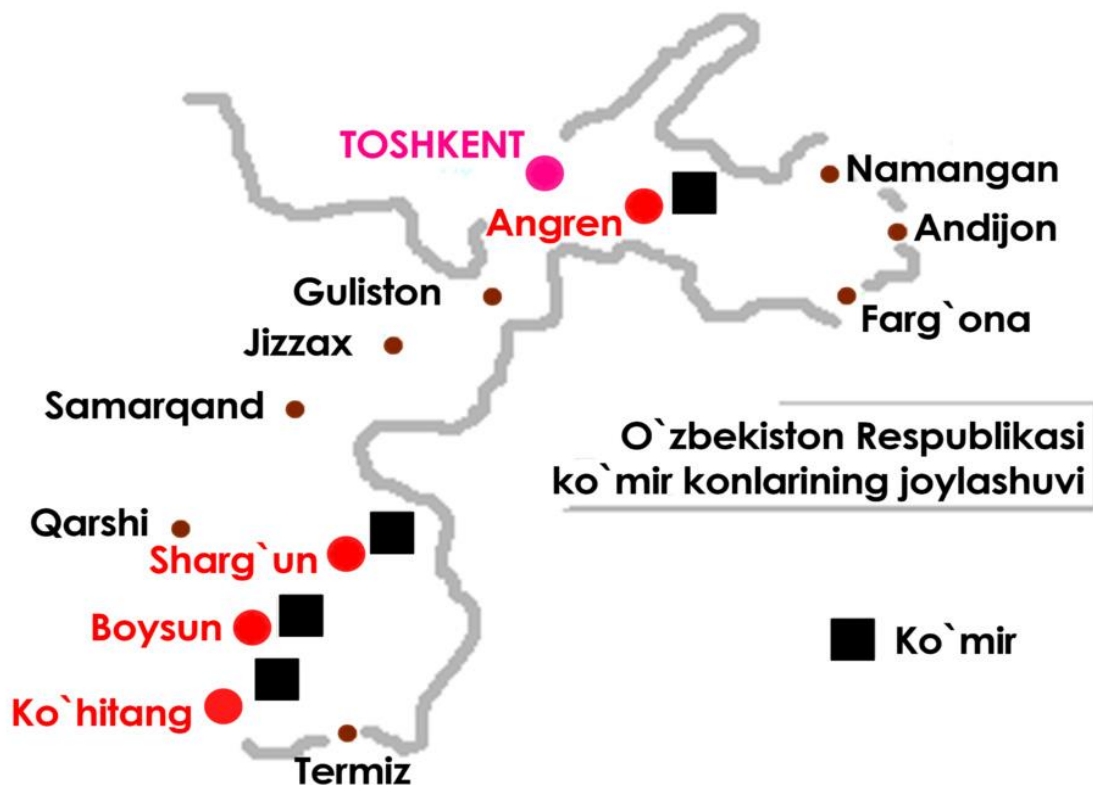
oshishini vujudga keltiradi. Konchilik sanoati -foydali qazilmalar konlarini qidirish, ularni yer ostidan qazib olish, dastlabki qayta ishlash -boyitish bo'yicha ishlab chiqarish tarmoqlari majmui. Kon sanoati quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi:

yoqilg'i (neft, tabiiy gaz, ko'mir, slanets, torf) qazib olish sanoati; 2) ruda (temir rudasi, marganets rudasi, rangli metallar, asil va noyob metallar rudalari, radioaktiv elementlar) qazib olish sanoati; 3) nometall qazilma va mahalliy qurilish materiallari sanoati (marmar, fanit, asbest, bo'r, dolomit, kvarsit, kaolin, gips, mergel, dala shpati, ohaktosh va boshqalarni qazib olish); 4) kon-kimyo (apatit, kaliy to'zlari, nefelin, selitra, oltingugurt kolchedani, bor rudalari, fosfat xom ashyosi qazib olish) sanoati; 5) gidromineral suvlar (mineral yer osti suvlari, suv ta'minoti va boshqa maqsadlar uchun suv) olish sanoati. Konchilik sanoati 18-asr oxiri —19-asr boshlaridan jadal rivojlana boshladi. 20-asr oxirlariga kelib dunyoda yiliga 5 mlrd. t dan ziyod ko'mir, 3 mlrd.t dan ziyod neft, 2,3—2,5 trln. m³ tabiiy gaz va 1 mlrd. t temir rudasi qazib olinmoqda. Boshqa turdagi mineral xom ashyoni qazib olish hajmi kamroq. Jumladan, dunyoda keyingi vaqtda yiliga 2,2—2,3 ming t oltin qazib olinmoqda. Jahonda uran yetkazib beruvchi yirik mamlakatlar qatoriga Kanada, Avstraliya va JAR, kaliy tuzlari bo'yicha Kanada va Germaniya davlatlari kiradi. Temir rudasini qazib olish iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda ham (AQSH, Kanada, Avstraliya, JAR, Shvetsiya, shuningdek, Rossiya va Ukraina), rivojlanayotgan mamlakatlarda ham (Xitoy, Braziliya, Hindiston, Venesuela, Liberiya) keng miqyosda amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanish sur'atini har tomonlama tezlatish uchun asosan og'ir sanoatning butun xalq xo'jaligining yanada yuksalishiga yordam beradigan tarmoqlarini rivojlantirish katta ahamiyatga egadir. Bunday tarmoqlardan biri konchilik sanoatidir. Hozirgi vaqtda O'zbekiston konchilik sanoati rivojlangan mamlakatlar qatoriga kiradi. Shu bilan bir qatorda O'zbekiston zaminida hali sanoat ishlab chiqarishiga jalb etilmagan juda katta va qimmatbaho mineral

xomashyo resurslari mavjud. O'zbekiston o'z boyliklari bilan haqli ravishda faxrlanadi – bu yerda mashhur Mendeleev davriy sistemasining deyarli barcha elementlari topilgan. Hozirga qadar 2,7 mingdan ziyod turli foydali qazilma konlari va ma'dan namoyon bo'lgan istiqbolli joylar aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral xomashyo turlarini o'z ichiga oladi. Shundan 60 dan ortig'i ishlab chiqarishga jalb etilgan. 900 dan ortiq kon qidirib topilgan bo'lib, ularning tasdiqlangan zaxiralari 970 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Shu bilan birga, umumiy mineral xomashyo potentsiali 3,3 trillion AQSH dollaridan ortiqroq baholanadi.

Har yili respublika konlaridan taxminan 7.5 mlrd. dollarlik miqdorda foydali qazilmalar olinmoqda va ular yoniga 6,0–7,0 mlrd. dollarlik yangi zaxiralar qo'shilmogda. Bir qator foydali qazilmalar, chunonchi, oltin, uran, mis, tabiiy gaz, volfram, kaliy tuzlari, fosforitlar, kaolinlar bo'yicha O'zbekiston tasdiqlangan

zaxiralar va istiqbolli rudalar jihatidan butun dunyoda ham yetakchi o'rinni egallab kelmoqda.

Shu jumladan o'zbekiston ko'mir zaxiralari bo'yicha dunyoda yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqda. Bu sanoat tarkibida bir nechta ko'mir koni mavjud. Ulardagi ko'mir zaxirasi 2 mlrd tonnani tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasida ko'mir asosiy energiya manbalaridan biri va sanoatning boshqa tarmoqlari uchun muhim xomashyo hisoblanadi. Mamlakat hududida joylashgan va katta ko'mir zaxiralari ega bo'lgan ko'mir konlari kelajakda ko'mir qazish hajmini yanada ko'paytirishga imkon yaratadi. Ko'mir qazish korxonalarida (shaxta va razrezlar) shaxta maydonini ochish va uni qazishga tayyorlashda turli usullar hamda qazish tizimlari, shuningdek, mexanizatsiya vositalaridan keng foydalaniladi. Biroq mavjud korxonalar ishlab chiqarish jarayonlarining texnik darajasi va asosiy texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlari MDH mamlakatlarining rivojlangan ko'mir qazish regionlari ko'rsatkichlaridan ancha past. Shu sababli ko'mir qazish ishlarini muttasil takomillashtirib borish talab etiladi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda qator ko'mir konlari topilgan bo'lib, razvedka ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Aniqlangan ko'mir zaxiralari hajmi qariyb 2 mlrd. t.ni tashkil qiladi, mutaxassislar bashorati bo'yicha ko'mir zaxiralari 5,7 mlrd. t.dan oshadi. Ko'mir uchta kondan: Angren qo'ng'ir ko'mir koni, Sharg'un va Boysun toshko'mir konlaridan qazib olinmoqda. O'zbekistan Respublikasi hududida joylashgan ko'mir konlarining zaxiralari mamlakatimiz xalq xo'jaligini rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratadi. Yuqorida keltirilgan ko'mir konlaridan tashqari O'zbekiston bilan Turkmaniston chegaralarida joylashgan Kogurtong ko'mir koni ham sanoat ahamiyatiga egadir. Bu kon Termz shahridan 110 km shimolda («Bozir» temiryo'l stansiyasidan 50 km masofada) joylashgan. 1940–1957-yillarda ushbu konning yer yuziga yaqin joylashgan qismi mahalliy sanoat shaxtalari tomonidan qazib olingan bo'lib, hozirgi vaqtda konservatsiya qilingan. Konning geologik va gidrogeologik sharoitlari, ko'mirning sifati yaxshi bo'lganligi uning kelgusida ishlatish samaradorligini ta'minlaydi. Oltinsoy tumani hududida (Boysundan 50 km) bir qatlamli ko'mir koni aniqlangan, qatlamning qalinligi 6,5 m gacha bo'lib, 500 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralari

20 mln. t. miqdorida baholangan. Sharg‘undan 30 km masofada 6 qatlamdan iborat kon aniqlangan. Qatlamlarning qalinligi 1,0–10,3 m, 600 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralari 62 mln. t. miqdorida baholangan. Farg‘ona viloyatida qalinligi 2–6 m bo‘lgan 2 ta qatlamdan iborat ko‘mir koni aniqlangan, 500 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralar hajmi – 84 mln. t. Respublika hududida yangi ko‘mir konlarini izlash va razvedka qilish ishlari davom etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ko‘mir konlarining zaxiralari.

Shaxta, razrez, konning uchastkalari	Balans zaxiralari, ming tonna	Sanoat zaxiralari, ming tonna
Angren 9-shaxtasi	65831	35816
Sharg‘un shaxtasi	27715	8318
Jan. Boysun koni	5759	-
Boysun konining Markaziy uchastkasi	12870	-
Boysun konining Sharqiy uchastkasi	bashorat zaxirasi 20 mln.tonna	-
Angren razrezi	779110	492458
Naugarzon uchastkasi	6919	3074
Opar tog‘ uchastkasi	374670	150694
Obliq maydoni	188668	-
Cho‘chqabuloq maydoni	125467	-
Nishbosh maydoni	250408	

XULOSA

Kon-metallurgiya sanoati mahsulotlari negizida ilg.,or jahon amaliyoti asosida yuqori qiymatli konchilik mahsulotlarini qazib chiqarish quvvatlarini tashkil etish, unga bog‘liq bo‘lgan tarmoqlarni rivojlantirish hamda ushbu yo‘nalishning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishkonchilik sanoatiga bo‘lgan talablarni to‘la qonli ravishda to‘ldira olishda izlanuvchan, yuqori amaliy va nazariy bilimga ega bo‘lgan yosh mutaxasislarni yetishtirib chiqarishda oliy ta’limning o‘rni beqiyosdir.

FOYDDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Сайидкосимов С.С., Казаков А.Н., Хакбердиев М.Р. Анализ напряженно-деформированного состояния горного массива // Республиканская научно-техническая конференция на тему: Горно-металлургический комплекс: достижения, проблемы и перспективы инновационного развития». Навои, 2016.

2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Muruntov_oltin_koni#/media/Fayl:Muruntov_mine.JPG.

3. O'zbekistonda konchilik sanoati Rajabov shaxboz xolmat o'g'li Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti, Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi, Meyliyev To'liqin Meyli o'g'li, Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi, Narziboboyev Anvar Abduxoliq o'g'li

4. Otrabotka polimetallicheskogo mestorojdeniya Xandiza Kniga 1. Poyasnitelnaya zapiska. V.A. Potylitsyn; M.A. Shadrin; A.V. Sredanovich; g. Moskva, 2010 g.

5. Бузовзрывные работы, Курс лекций, YU.D. Norov, Navoiy 2006 3. Foydali qazilmalarni er osti usulda qazib olish asoslari, Norov YU.D., SHemetov P.A. NAVOIY-2012.

6. Burg'ulash va portlatish ishlari; V.R. Rahimov, N.U. Ubaydullaev. TOSHKENT «TURON- IQBOL» 2016

COLLECTION OF INFORMATION IN THE SYSTEM OF INTERNAL MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION AND ITS PEDAGOGICAL ANALYSIS

KH.U.Panjiev, B.B.Ismailov

a senior teacher of Termez Institute of Engineering and Technology in Termez city,
in Uzbekistan

***Annotation.** In this article it has been described the notion of collecting, information in the system internal heading of educational establishments and its pedagogical analyses.*

***Key words:** analyses, information system, heading, method, education, upbringing, control, administration, degree.*

***Аннотация.** В данной статье раскрыт сущность сбор информации в системе внутреннего управления образовательного учреждения и ее педагогический анализ.*

***Ключевые слова:** анализ, информация, система, управление, метод, образование, воспитание, контроль, администрация, степень.*

The collection and analysis of information in the internal management system of an educational institution is an important condition and an effective method of management that facilitates the determination of solutions and activities aimed at improving educational and upbringing work.

In fact, the collection and analysis of information is considered an important condition for improving the activities of the educational institution when planning activities both from a scientific and methodological point of view, and from a

pedagogical point of view. The pedagogical significance of the collection and analysis of information in the internal management system of the educational institution is very wide.

For this purpose the links of the continuous education system and the heads of educational institutions should pay special attention to this issue.

The information accumulated in the internal management system of an educational institution can be divided into two groups:

1. Legislative information.
2. Information accumulated by control (information on the state of work).

Decrees and Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan in the system of continuous education, Decrees and orders of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan in the system of continuous education, various orders, methodical instructions of the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan, as well as decisions and instructive and methodological instructions of the college in the system of continuing education are referred to the directive information.

This information is brought to the attention of every teacher, educator and technical workers of the administration and various public organizations of the educational institution. Arming the educational staff of the educational institution with directive information opens up great opportunities for the correct organization and improvement of the teaching and upbringing work of the educational institution, with increasing responsibility of each member of the pedagogical staff for their work. For this reason, the collection of directive information in the system of internal management of an educational institution and its training of the pedagogical collective is of great pedagogical importance.

The main purpose of collecting information for control purposes is to identify the state of practical implementation of instructions, instructive and methodological instructions of the administration of the educational institution, the state of the

educational and upbringing level of students, the issues of improving the pedagogical skills of teachers and educators, their extracurricular work and work outside the educational institution and a number of other issues.

To fulfill the tasks facing the educational institution today, the pedagogical process should make an impact on the managerial activity of the head of the educational institution. For the correct and timely provision of influence, one should be aware of the daily state of this process. The head of an educational institution, like any other leader, can successfully carry out his activities only if he has reliable information, as well as its essence and content regarding educational and upbringing issues.

The head of the educational institution, armed with reliable information on the issues of teaching and upbringing work, will have the opportunity to analyze the expected results, and thereby outline measures to introduce changes in the pedagogical process and improve it.

Thus, the importance and usefulness of decisions and actions taken by the manager in the internal management system of an educational institution depends on the scientific, completeness and reliability of the information received by him. The degree to which the pedagogical process influences the educational process in the management system of the educational institution of the leader is largely determined by the correct organization by them of obtaining complete and reliable information on the state of work and the ability to correctly analyze it.

The information, which is directly related to the issues of the educational and material and technical base, teaching and upbringing work, extra-curricular activities and work of the out-of-school institution, pedagogical workers, as well as the financial and economic activities of the educational institution, are divided into three main types:

1. Written information.
2. Oral information.
3. Statistical information.

This information is the instructive instructions approved by the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan, calculated for a certain period (weekly, monthly, quarterly, semi-annual and annual) is accumulated, summarized and sent to the relevant parts of the education system. To do this, it is important that the head of the educational institution and his deputies must determine in advance the topics and sources of information.

We considered it expedient to indicate below the sources of this information:

1. Indicators of the national economy plan of the educational institution.
2. The activities of the educational institution in the implementation of general compulsory education.
3. The activity of the educational institution on the issues of educational-material and technical base.
4. Educational and educational work.
5. Extra-curricular work and work of an out-of-school institution.
6. The work of the information and resource center of the educational institution.
7. The activities of the educational institution in cooperation with families and the public.
8. The activities of the educational institution in cooperation with sponsored and production organizations.
9. The activities of the educational institution in cooperation with educational institutions on the scale of the district (city).
10. The activity of an educational institution in cooperation with urban or rural professional colleges.
11. The activity of the educational institution in cooperation with higher educational institutions.

12. Record keeping in an educational institution.
13. Financial and economic activity of the educational institution.
14. Work to provide students with hot food and tea (buffet and canteen educational institution).
15. Activities of the educational institution associated with the parent committee.
16. Agitation activities of the educational institution on the issue of education and upbringing.
17. Work on the organization of medical services for students.
18. Work on the organization of vehicles for students of an educational institution.
19. Work to improve the skills and retraining of teachers.
20. Activities of the educational council of the educational institution and other issues.

This source is in turn considered an internal source of the educational institution. From each given source, you can collect information on various issues based on a specific topic. Therefore, it is important that the head of each educational institution in the distribution of responsibilities among managers should develop in advance the topic of information and collect them within the prescribed time limit.

The degree of leadership of the head of the educational institution depends on the purposeful and timely collection of reliable information on the activities of each teacher, the quality of students' knowledge, their level of upbringing and discipline. An important means of collecting this kind of information is to exercise internal control of the educational institution by determining the state of educational work, which is, monitoring the lessons of teachers.

The pedagogical and general cultural potential of the teacher, the level of his knowledge and preparedness for the lesson, the expedient organization of mental work for students, the process of gaining knowledge of them can all be determined

only by observing the lesson. Or, in other words, information on this issue can be collected by observing the lesson.

Another way to collect information about the state of teaching and upbringing work is to talk with teachers and students, get acquainted with the written documentation of the teacher (work plan, methodological developments, notes in class journals), daybooks, writing and other types of student work, use of statistical data, Pedagogical analysis, questioning of students and others. A great pedagogical significance is the operative analysis of the collected information on the result of the educational work. In this case, it is necessary to indicate not only errors and omissions, but also comprehensively identify the causes of their occurrence.

This, in the first place, should be remembered especially when checking the quality of students' knowledge. Based on observations of lessons and findings on the results of the analysis of the information received on the level of knowledge of students, the number of assignments made and other relevant parameters to the leaders of educational institutions should outline urgent measures to improve the teaching and upbringing process. Since if every information is analyzed and no measures are taken on the basis of these analyzes to improve performance, then it should not be expected that such information collection and analysis will benefit. Therefore, the head of each educational institution should not leave this issue outside its field of vision.

After acquaintance with this information, the heads of educational institutions conduct an operative pedagogical analysis of these data, outline plans for improving the pedagogical activity of teachers and class leaders, and introduce them into the life of the educational institution in one form or another. Such internal management increases the effectiveness of the educational and upbringing activities of the educational institution.

The head of an educational institution is the only responsible state for the whole organization and quality of the educational and upbringing activity of the educational

institution. The organizational activity of the head of the educational institution is multifaceted. He should guide the work of teachers, class leaders, manage financial and economic activities, know all the subtleties of this activity, and manage extracurricular work and the work of an out-of-school institution.

The head of the educational institution is very difficult to solve all urgent problems without his close associates. Therefore, when forming the younger generation, his assistants should give correct instructions to teachers, provide them with practical help, and keep an eye on the process of their activities.

Reference

1. f Advanced Researc Султонова Ў.Н. International Jurnal oh F CrossRef indexed. Independent learning of students on tibe bass of competence based approach isa guarentee of high efficiency.” Journal Impact Factor -:7.445 ; vol -:7 issue, 12 desember 2019 Res 7 (12) 16-22 Б. www.journalijar.com
2. Sultanova. O‘.N. “The Place of Competent Approach in Interdisciplinary Relations is a Guarantee of High Efficiency”. In IJICCE, Impact Factor -:7.488 Volume 9, Issue 5, May 2021.
<http://ijirce.com/admin/main/storage/app/pdf/Sx97XFNk9dc709DHPqRISxu4gNd3dfKKSZYTV5ug.pdf>
3. Sultanova O‘.N. “Based on students’ competency-based approach to physics colve experimental and graphical problems”. Impact Factor -7.472; In Volume 9, Issue 5, May, 2021.
<https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/51/51>
4. Sultanova O‘.N. Technology for solving problems using graphical methods in mathematics lessons and circle lessons . Impact Factor -7.492; Vol. 10, Issue 11, November-.:2020й,2265-2275.Б
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=11&type=toc>
5. X.O‘.Panjiyev The Peerian Journal Open Access | Peer Reviewed. -ISSN (E): 2788-0303, 2022-yil. <https://peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/134>

ANALYSIS OF THE STYLISTIC DEVICES IN THE FIRST CHAPTER OF THE BOOK “THE ALCHEMIST” BY PAULO COELHO.

Qo‘ziyeva Salima Qabuljonovna

Master student Samarkand State University Philology faculty

Literary translation (English language) Department

qoziyevasalima19960110@gmail.com

ABSTRACT

In order to create a masterpiece any writer or author should use stylistic devices widely because they helps to grab the reader’s attention. Paulo Coelho also used a range of stylistic devices in his book which is called “The Alchemist”. In this article we will delve into some of them.

Key words: *stylistic devices, foreshadowing, simile, metaphor, symbolism, personification, metonymy.*

INTRODUCTION

Stylistic devices are specific techniques that allow a writer to convey a deeper meaning that goes beyond what’s on the page. Stylistic devices work alongside plot summary and characters to elevate a story and prompt reflection on life, society, and what it means to be human. Paulo Coelho has depicted characters acting as significant symbols in the novel. The main character of ‘Alchemist’ is not only pictured , as a simple ordinary human being, rather having symbolic wright - the man, who understands himself, the world and the religion. He symbolises spiritual attainment and understanding of the soul of the world. So that this book is a bestseller as a result of this I chose to analyze it.

MAINBODY

Foreshadowing **is** a stylistic device in which a writer gives an advance hint of what is to come later in the story. Foreshadowing often appears at the beginning of a story or a chapter and helps the reader develop expectations about the coming events in a story. “And this is my interpretation: you must go to the Pyramids in Egypt. I have never heard of them, but, if it was a child who showed them to you, they exist. There you will find a treasure that will make you a rich man.” Coelho uses this as a form of captivating the audiences attention through the use of the supernatural, but he has not given away the entirety of the plot, and therefore it is not a legit phrase in the story to give away the ending.

Simile is another type of stylistic devise which describes something by comparing it with something else using the words “as” or “like “. "Books are like caravans in that respect". The boy was saying that he learns from observing,in this case,the caravans. However, different from the boy, the English man always has a book in his hands to learn from. This is comparing books to caravans in the respect of learning. Another example of a simile is that.”.. everyone in the market fell to their knees, touched their foreheads to the ground, and took up a chant. Than, like a colony of worker ants, they dismantled their stalls and left.”

Metaphor_ a figure of speech in which a term or phrase is applied to something to which it is not literally applicable in order to suggest a resemblance."The desert is a capricious lady, and sometimes she drives men crazy." In the context of this quote the metaphor was used to define the importance and establish the understanding of how dangerous the desert is, by expressing the fact that everyone needed to listen to him carefully and follow his directions. This is effective because when comparing the desert to a capricious lady, which means that the woman is erratic and sudden, he is expressing exactly how tricky the desert can be and providing a comparison widely understood.

Symbolism is the use of symbols to represent ideas or qualities. "When you are unable to read the omens, they will help you to do so." The use of symbolism is used throughout the entirety of the book, everything that takes place is either registered as a good omen or a bad one. Santiago symbolises a simple truth of life that it should be taken as a journey in which we need to set our priorities. And one should be able to sacrifice material gains in order to attain maturity, spiritually and knowledge. For example, throughout the novel, the boy had several opportunities to quit his journey and settle down, but he preferred to continue, since he wanted to understand the universe by having a firsthand communication with it. This involvement of his soul with the elements of his nature transformed him into a dignified religious person. The Englishman wanted to explore the mysteries of the universe through science and books. Thus, Coelho has symbolised him as the man of Europe, a master in science and knowledge. He represents the scientific and technological advancements of the West. That is why throughout the novel he prefers to read the books and practice, instead of having firsthand communication with the elements of nature. The 'philosopher's stone' is a legendary alchemical substance supposedly capable of turning base metals, especially lead, into gold. It was also sometimes believed to be the elixir of life, which is useful for achieving immortality. Thus, the stone was the central symbol of the mystical terminology of alchemy, symbolising perfection, enlightenment and heavenly bliss. This symbol has been used in the novel not only to highlight Santiago's attainment of maturity and knowledge, but also to state the fact that whosoever has some materialistic approach in gaining the elixir of life can never be able to gain it. Alchemy in this novel is the symbol that refers to the whole journey, which a man undertakes to achieve the treasure at the end. It is not just material gain, but also the spiritual gain. So, Alchemist in the novel is the person, who has already undergone all the hardships in life and has achieved his treasures. Personification *is another type of stylistic device that representation of a thing or a quality as a person ,in literature or art.* "The boy felt jealous of the freedom of the

wind..." Coelho uses this device because it allows him to connect a nonhuman force to an issue in human life. "Speak to the hand that wrote all," said the sun". In real life the sun can not speak, therefore this is personification. This is the moment when the sun realized the boy's answer to his question

Metonymy is a *figure of speech* in which a concept is referred to by the name of something closely associated with that thing or concept. *This stylistic device also widely used by the author. There are some clear examples of it. There was a moment of silence so profound that it seem the city was asleep. In this example of metonymy author is referring to people of the city especially merchants and customers who are usually a lot in that bazaar and it was hustling and bustling but now it was tranquil. So that in order to describe this situation more clearly to the reader this type of literary device was used.* "He didn't want to think about the possibility that some other shepherd, with a larger flock of sheep,

had arrived there before him and asked for her hand." In this sentence also we can see another metonymy when a boy wants to marry a girl he asks her hand. Clearly not hand only he asks whether she can marry him and live together.

CONCLUSION

As other masterpiece works in this allegorical novel we can find a lot of stylistic devices. However I do not write all of them only for the first chapter otherwise it can be so long data. So you can look through them above and taste their sweetness.

REFERENCES

1. "The Alchemist" by Paulo Coelho 1998
2. "Stylistic approaches to literary translation" The University of Birmingham, November 2011
3. <https://prezi.com/p/xydyfysyxeg9/the-chemist-figurative-language/>

INTELLEKTUAL TRANSPORT TIZIMLARINING ILOVALARI ISH FAOLIYATINI YAXSHILASH UCHUN TRAFFIKNI BASHORAT QILISH

Kuchkorov T.A., Hamzayev J.F., Choriyev N.S.

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU,

hamzayevjf@gmail.com

***Annotatsiya.** Maqola aqlli transport tizimlarida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan transport bashorati bilan bog'liq bo'lib, u o'tgan yilgi ma'lumotlar to'plami va so'nggi yil ma'lumotlari o'rtasidagi prognozni o'z ichiga oladi, natijada aniqlik va o'rtacha kvadrat xatoni ta'minlaydi. Ushbu bashorat zudlik bilan tirbandlik holatini tekshirishga muhtoj bo'lgan odamlar uchun foydali bo'ladi. Trafik ma'lumotlari 1 soatlik vaqt oralig'i asosida taxmin qilinadi. Ushbu bashoratdan trafikning jonli statistikasi tahlil qilinadi. Shunday qilib, avtomobil foydalanuvchilari yo'lda ketayotganda buni tahlil qilish osonroq bo'ladi. Tizim barcha yo'llarning ma'lumotlarini taqqoslaydi va shaharning eng ko'p aholi gavjum yo'llarini aniqlaydi. Maqolada Sklearn, Keras va Tensorflow kutubxonalarini import qilish orqali mashinali o'qitishdan foydalangan holda trafikni bashorat qilish uchun regressiya modelini taklif qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** trafik, regressiya, intellektual transport tizimi (ITT), mashinali o'qitish, bashorat qilish*

Kirish. Mashinali o'qitish (ML) bugungi kunda eng muhim va ommabop rivojlanayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, u sun'iy intellektning (SI) bir qismidir. So'nggi paytlarda mashinali o'qitish transport muhandisligi, ayniqsa transportni bashorat qilishda muhim va kelgusi tadqiqot sohasiga aylandi. Yo'l harakati tirbandligi o'z vositalari bilan bevosita yoki bilvosita mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir

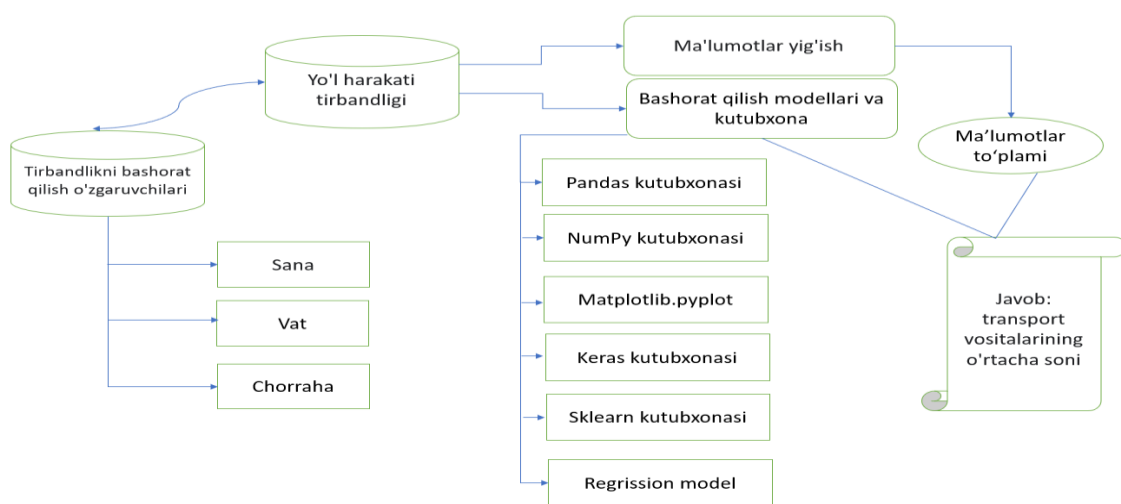

qiladi. Yo‘l tirbandligi ham odamlarning qimmatli vaqtini yo‘qotishiga va vaqtini sarlashiga sabab bo‘ladi. Mamlakatning iqtisodiy o‘shini ta‘minlash uchun birinchi navbatda yo‘l harakati foydalanuvchilari uchun qulaylik talab etiladi.

Mamlakat iqtisodiyotiga qo‘shimcha ravishda, ifloslanishni ham kamaytirish mumkin. Hukumat ushbu muammolarni hal qilish uchun intellektual transport tizimiga (ITT) sarmoya kiritmoqda. Ushbu tadqiqot ishining maqsadi turli xil mashinalarni o‘qitish algoritmlarini topish va python3 dan foydalangan holda modellarni taxmin qilishdir. Hozirgi vaqtda transport juda qizg‘in bo‘lib bormoqda va buni odamlar yo‘lda bo‘lganida aniqlab bo‘lmaydi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot trafikni bashorat qilish uchun foydali bo‘lishi mumkin. Mashinali o‘qitish odatda anaconda dasturi yordamida amalga oshiriladi, ammo bu maqolada men python dasturidan buyruq satri oynasidan foydalanganman, bu ma‘lumotlarni taxmin qilishning odatdagi usulidan ancha osondir.

Yo‘l harakati bashorati tahlili. Trafik oqimini bashorat qilishning maqsadi foydalanuvchilarga imkon qadar tezroq tirbandlikni bashorat qilishdir. Hozirgi vaqtda transport tirbandligi juda muammo bo‘lib bormoqda va buni odamlar yo‘lda bo‘lganida aniqlab bo‘lmaydi.

Trafik tirbandligini bashorat qilishda ma‘lumotlarni yig‘ish va bashorat qilish modeli.

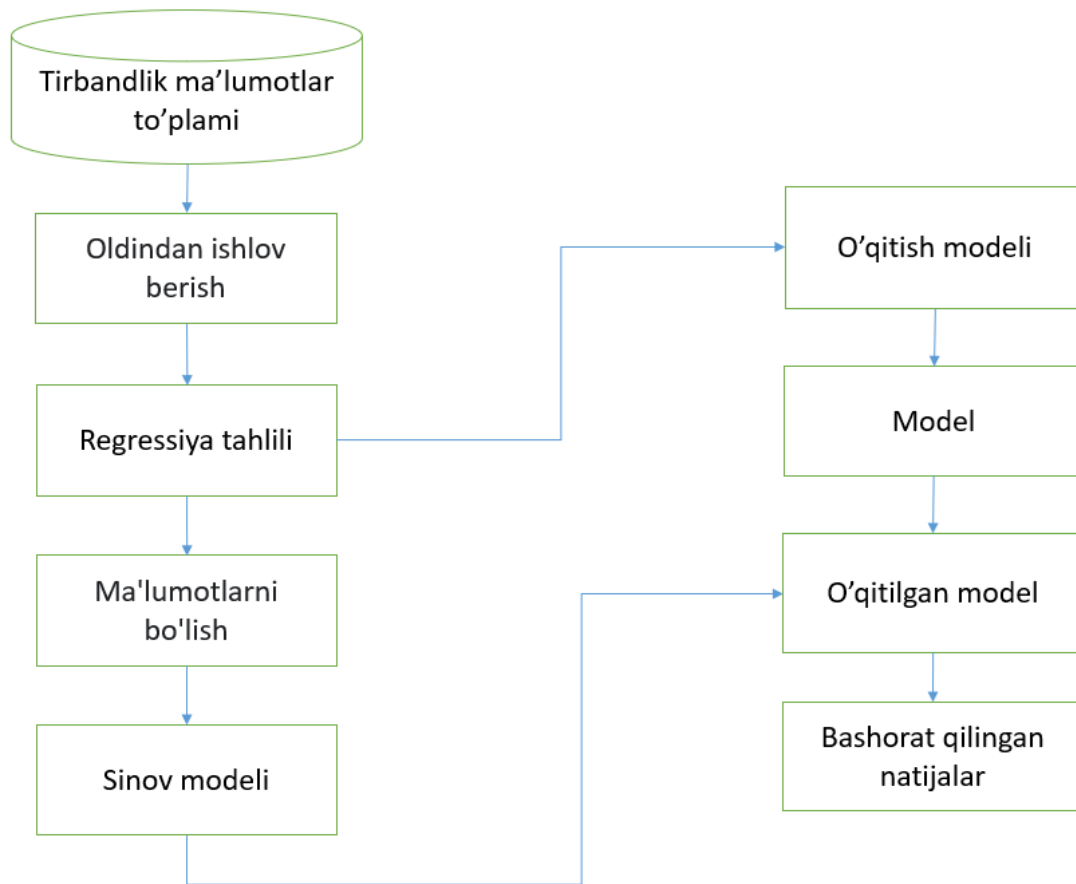
1– rasm. Yo‘l harakati prognozi modeli

Bashorat qilishda hech qanday kamchiliklar bo'lmazligi uchun metodologiya to'g'ri bajarilishi kerak. Ma'lumotlar yig'ilgandan so'ng, ma'lumotlarni qayta ishlash muhim rol o'ynaydi, bu esa kirish sifatida qabul qilingan ma'lumotlar to'plamini o'qitish va sinab ko'rishdir. Ma'lumotlarni qayta ishlagandan so'ng, kerakli modellar yordamida tasdiqlash amalga oshiriladi. 1-rasmda Mashinali o'qitishdan foydalangan holda trafikni bashorat qilish modeli ko'rsatilgan.

Metodologiya. Ko'pgina tadqiqotchilar muhokama qilingan turli xil yondashuvlardan foydalanganlar. Ushbu maqolada Pandas, Numpy, OS, Matplotlib.pyplot, Keras va Sklearn kabi turli kutubxonalar yordamida regressiya modeli yordamida trafikni bashorat qilish texnikasi mavjud.

Ma'lumotlar to'plami. Ayni kunlarda transport tirbandligi ko'paymoqda. Shahar aholisining kengayishi, muvofiqlashtirilmagan svetofor va real vaqtda ma'lumotlarning yetishmasligi tirbandlikni keltirib chiqarmoqda. Ikkita ma'lumotlar to'plami to'plangan, ulardan biri 2019 yilgi yo'l harakati ma'lumotlari bo'lib, ular sana, vaqt va transport vositalari, chorrahalar soni, qolganlari esa hech qanday noto'g'ri tushunchalarsiz osongina solishtirish uchun bir xil tafsilotlarga ega 2021 yilgi yo'l harakati ma'lumotlaridir. Har bir 1 soatlik interval bilan transport oqimini bashorat qilishni hisoblash uchun 1 dan 24 soatgacha vaqt oralig'ida jamlangan ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash orqali keraksiz ma'lumotlar o'chirildi.

Regressiya modeli. Regressiya model tahlili hatto bitta bog'liq o'zgaruvchisi va bir yoki bir nechta mustaqil o'zgaruvchilar o'rtasida bog'lanishni hal qilishning matematik usuli bo'lishi mumkin.

2– rasm. Trafikni bashorat qilishning regressiya modeli

Baholash bashorat qiluvchilarning skalyar vektorlari yig'indisidan kelib chiqqan holda model uchun bashorat qilingan qiymatni beradi. Aniqlik o'rtacha kvadrat xatoni hisoblash orqali o'lchanadi. Shunday qilib, kuzatilgan qiymatdan kutilgan xatoni, shuningdek, statistik usullarda qo'llaniladigan standart og'ishga teng bo'lgan haqiqat qiymatini olish. 2-rasmda Trafikni bashorat qilish uchun regressiya modeli ko'rsatilgan.

Biz to'rtta ulanishning ma'lumotlar to'plamini o'rganamiz va xuddi shu yo'nalishdagi trafikni bashorat qilish uchun modelni yaratamiz. Bu muammoni bartaraf etish uchun infratuzilmani qurishda yordam beradigan transport shakllarini yaxshiroq tushunish orqali tirbandlik muammosini hal qilishda yordam berishi mumkin.

```

✓ [5] # Importing Libraries
0 cek. import numpy as np
import pandas as pd
import matplotlib.pyplot as plt
import seaborn as sns
import datetime
import tensorflow
from statsmodels.tsa.stattools import adfuller
from sklearn.preprocessing import MinMaxScaler
from tensorflow import keras
from keras import callbacks
from tensorflow.keras import Sequential
from tensorflow.keras.layers import Conv2D, Flatten, Dense, LSTM, Dropout, GRU, Bidirectional
from tensorflow.keras.optimizers.legacy import SGD
import math
from sklearn.metrics import mean_squared_error

import warnings
warnings.filterwarnings("ignore")

✓ [21] data = pd.read_csv("../content/traffic.csv")
0 cek. data.head()

```

3-rasm. Kutubxonalarni import qilish va ma'lumotlarni yuklash

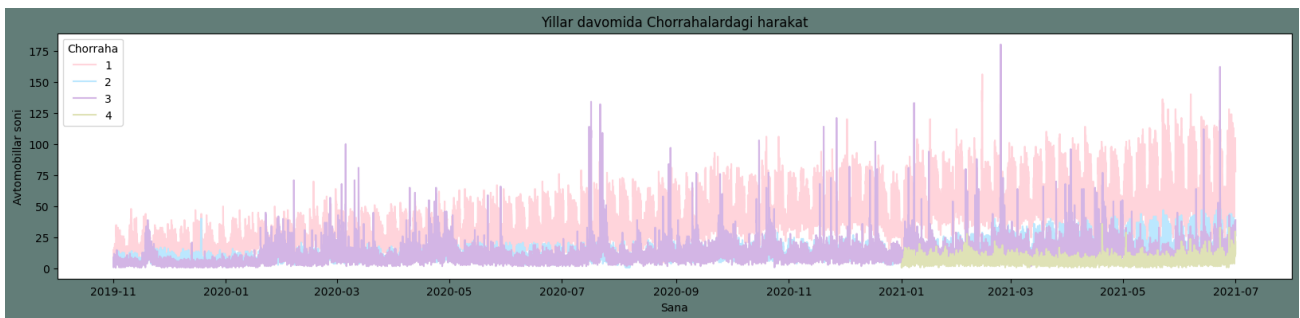
Indeks	Sana_Vaqti	Chorraha	Avtomobillar	ID
0	2019-11-01 00:00:00	1	15	20191101001
1	2019-11-01 01:00:00	1	13	20191101011
2	2019-11-01 02:00:00	1	10	20191101021
3	2019-11-01 03:00:00	1	7	20191101031
4	2019-11-01 04:00:00	1	9	20191101041

1-jadval. Yig'ilgan ma'lumotlarning dastlabki ko'rinishi

Ushbu ma'lumotlar to'plami to'rtta chorrahadagi avtomobillarning soatlik hisobi to'plamidir. CSV faylida to'rtta xususiyat mavjud:

- Sana_Vaqti
- Chorraha
- Avtomobillar
- ID

Har bir chorrahadagi sensorlar turli vaqtlarda ma'lumotlarni yig'ishganligi sababli, trafik ma'lumotlari bir necha vaqt oralig'ida keladi.

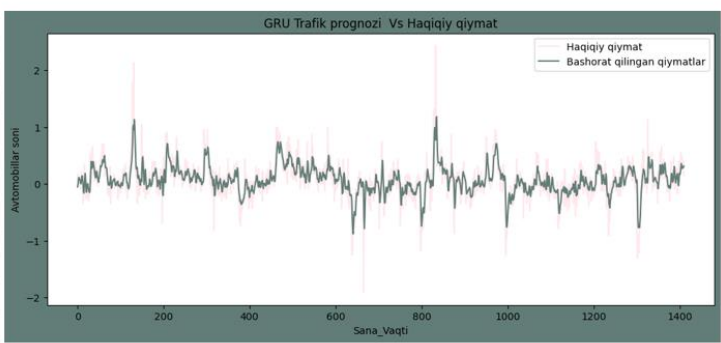

4-rasm. Yillar davomida chorrhalardagi harakatning visual ko‘rinishi

Bashorat qilishdan olingan natijalar:

```
1) Birinchi chorraha bashorat qilish
Pred1 = GRU_model(x_train1,y_train1,x_test1)

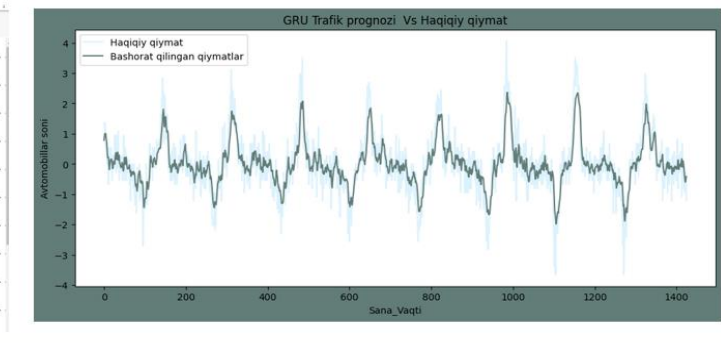
Epoch 1/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.076400000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 445.300ms/Step - loss: 0.0764
Epoch 2/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.063600000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.0636
Epoch 3/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.062600000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.0626
Epoch 4/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.061500000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.0615
Epoch 5/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.060400000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.0604
Epoch 6/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.059300000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.420ms/Step - loss: 0.0593
Epoch 7/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.058200000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.420ms/Step - loss: 0.0582
Epoch 8/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.057100000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.420ms/Step - loss: 0.0571
Epoch 9/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.056000000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.0560
Epoch 10/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.054900000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.420ms/Step - loss: 0.0549
```


5-rasm. Birinchi chorraha uchun GRU tirbandlik prognozi va haqiqiy qiymat

```
2) Ikkinchi chorraha uchun bashoralar
Pred2 = GRU_model(x_train2,y_train2,x_test2)

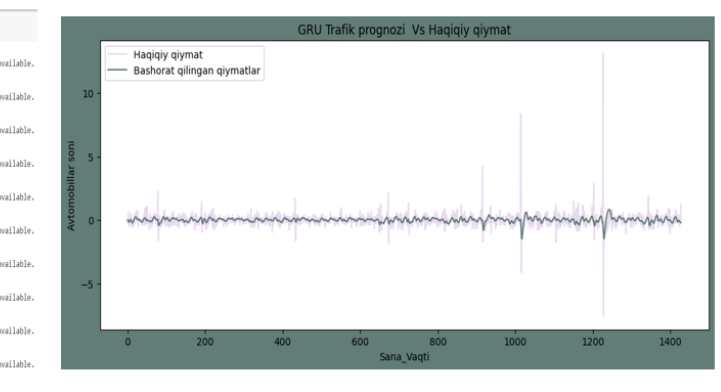
Epoch 1/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.229900000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 459.400ms/Step - loss: 0.2299
Epoch 2/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.208400000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 345.400ms/Step - loss: 0.2084
Epoch 3/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.197300000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.1973
Epoch 4/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.196200000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.1962
Epoch 5/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.195100000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.1951
Epoch 6/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.194000000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.1940
Epoch 7/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.192900000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.1929
Epoch 8/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.191800000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.1918
Epoch 9/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.190700000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 355.400ms/Step - loss: 0.1907
Epoch 10/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.189600000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.1896
```


6-rasm. Ikkinchi chorraha uchun GRU tirbandlik prognozi va haqiqiy qiymat

```
3) Uchinchi chorraha uchun bashoralar
Pred3 = GRU_model(x_train3,y_train3,x_test3)

Epoch 1/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.300800000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 485.420ms/Step - loss: 0.3008
Epoch 2/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.293800000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 385.420ms/Step - loss: 0.2938
Epoch 3/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.290800000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2908
Epoch 4/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.291800000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 385.420ms/Step - loss: 0.2918
Epoch 5/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.289300000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 365.400ms/Step - loss: 0.2893
Epoch 6/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.289300000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2893
Epoch 7/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.288700000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2887
Epoch 8/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.288700000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2887
Epoch 9/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.289200000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2892
Epoch 10/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.285100000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 375.420ms/Step - loss: 0.2851
Epoch 11/50
88/88 [====] - ETA: 0s - loss: 0.284700000000000000:tensorflow:Early stopping conditioned on metric 'val_loss' which is not available.
88/88 [====] - 385.420ms/Step - loss: 0.2847
```

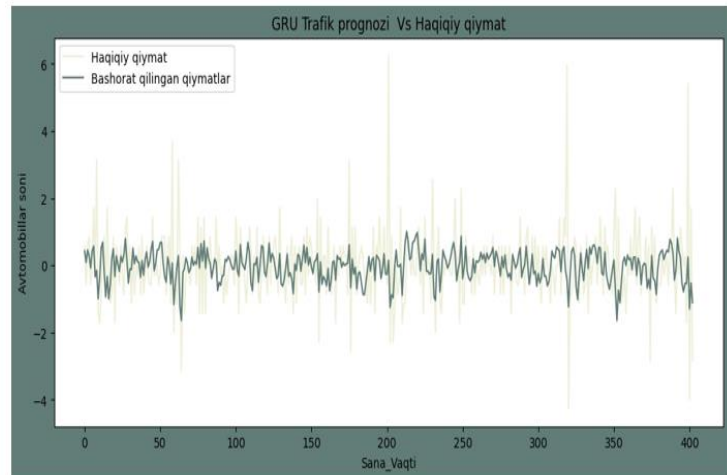

7-rasm. Uchinchi chorraha uchun GRU tirbandlik prognozi va haqiqiy qiymat

```

Predik + GRU_model(x_train(x,y_train(x,y_test(x,y
Epoch 1/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6980WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6980/step - loss: 0.6980
Epoch 2/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6950WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6950/step - loss: 0.6950
Epoch 3/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6870WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6870/step - loss: 0.6870
Epoch 4/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6820WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6820/step - loss: 0.6820
Epoch 5/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6800WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6800/step - loss: 0.6800
Epoch 6/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6850WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6850/step - loss: 0.6850
Epoch 7/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6880WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6880/step - loss: 0.6880
Epoch 8/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6850WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6850/step - loss: 0.6815
Epoch 9/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6820WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6820/step - loss: 0.6820
Epoch 10/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6780WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6780/step - loss: 0.6781
Epoch 11/50 ..... - ETA: 0s - loss: 0.6780WARNING:tensorflow:Early stopping conditioned on metric `val_loss` which is not available.
26/26 ..... - loss: 0.6780/step - loss: 0.6781
Epoch 11/50

```


8-rasm. To‘rtinchi chorraha uchun GRU tirbandlik prognozi va haqiqiy qiymat

2-jadval: Ma’lumotlarni o‘qitishdan olingan natija

Chorrahalar	O‘rtacha kvadratik xatosi
1	0.24611639258595508
2	0.6061582552003247
3	0.6061582552003247
4	1.0034960152772239

Xulosa sifatida, ushbu maqolada mashinali o‘qitishdan foydalangan holda yo‘l harakati prognozi shaharlardagi tirbandliklarni hal qilish uchun samarali yechimdir. Katta hajmdagi trafik ma’lumotlari mavjudligi bilan Mashinali o‘qitish algoritmlari real vaqtda transport oqimi va tirbandliklarni aniq bashorat qilishi mumkin. Ushbu bashoratlardan transport oqimini optimallashtirish va transport tizimlarining umumiy samaradorligini oshirish uchun foydalanish mumkin. Mashinali o‘qitishdan foydalangan holda yo‘l harakati prognozi bilan bog‘liq ba’zi qiyinchiliklar mavjud bo‘lsada foyda sezilarli bo‘lib, transport tizimlarini yaxshilashga va iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytirishga olib kelishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Vlahogianni, E. I., M. G. Karlaftis, and J. C. Golias. Optimized and Meta-Optimized Neural Networks for Short Term Traffic Flow Prediction: A Genetic Approach. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, Vol. 13, No. 3, 2005, pp. 211–234.
2. Machine Learning Approach to Short-Term Traffic Congestion Prediction in a Connected Environment AmrElfar¹, Alireza Talebpour², and Hani S. Mahmassani¹, National Academy of Sciences: Transportation Research Board 2018.
3. Big data-driven machine learning-enabled traffic flow prediction Fanhui Kong¹ Jian Li¹ Bin Jiang² Tianyuan Zhang³ Houbing Song³, 2018.
4. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2845248/>
5. <https://jupyter.org/>
6. Bao G, Zeng Z, Shen Y. Region stability analysis and tracking control of memristive recurrent neural network. *Neural Netw.* 2017;5(1):74-89.
7. Jiang, X., and H. Adeli. Dynamic Wavelet Neural Network Model for Traffic Flow Forecasting. *Journal of Transportation Engineering*, Vol. 131, No. 10, 2005, pp. 771– 779
8. Yuhua Jia, Jianping Wu, and Ming Xu, Traffic Flow Prediction with Rainfall Impact Using a Deep Learning Method, *Journal of Advanced Transportation*, 2017.
9. Felix Kunde Alexander Hartenstein Stephan Pieper Petra Sauer, Traffic prediction using a Deep Learning paradigm, CEUR-WS.org, 2017
10. <https://www.kaggle.com/fedesoriano/traffic-prediction-dataset>
11. <https://www.hindawi.com/journals/jat/2021/8878011/>
12. <https://machinelearningmastery.com/how-to-connect-model-input-data-with-predictions-for-machine-learning/>
13. <https://www.shanelynn.ie/pandas-iloc-loc-select-rows-and-columns-dataframe/>
14. https://matplotlib.org/2.0.2/api/pyplot_api.html

15. Azzouni A, Pujolle G. A long short-term memory recurrent neural network framework for network traffic matrix prediction. *Comput Sci.* 2017;3(6):18-27
16. Ioannis Loumiotis Road Traffic Prediction Using Artificial Neural Networks 2018
17. <https://www.catalyzex.com/s/Traffic%20Prediction>
18. <https://www.geeksforgeeks.org/formatting-dates-in-python/>
19. <https://www.scitepress.org/Papers/2016/58957/pdf/index.html>
20. Kuchkorov, T., Khamzaev, J., Allamuratova, Z., & Ochilov, T. (2021, November). Traffic and road sign recognition using deep convolutional neural network. In 2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5). IEEE. DOI: [10.1109/ICISCT52966.2021.9670228](https://doi.org/10.1109/ICISCT52966.2021.9670228)
21. Khamzaev J., Yaxshiboyev R., Ochilov T., Siddiqov B. Driver sleepiness detection using convolution neural network. *Central Asian Journal of Education and Computer Sciences.* VOLUME 1, ISSUE 4, AUGUST 2022(CAJECS), ISSN: 2181-3213
22. Kuchkarov T. A., Hamzayev J. F., Allamuratova Z. J. Tracking the flow of motor vehicles on the roads with YOLOv5 and deepsort algorithms. *Международной научной конференции, Минск, 23 ноября 2022 / Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники ; редкол.: Л. Ю. Шилин [и др.]. – Минск : БГУИР, 2022. – С. 61–62.* <https://libeldoc.bsuir.by/handle/123456789/49250>

QOVUNNING XO‘JALIK-BIOLOGIK AHAMIYATI

Ataxonova Maftuna San’at qizi

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada respublikamiz hududlarida ko‘p ekiladigan poliz ekinlaridan biri – qovun haqida ma’lumotlar keltirilgan. Qovun issiqsevar, yorug‘sevar o‘simlik bo‘lib, qurg‘oqchilikka va tuproq sho‘rlanishiga chidamli hisoblanadi. Hozirgi kunda O‘zbekistonda tezpishar, o‘rtapishar hamda kechpishar qovun navlaridan 100 ga yaqini ekilib, yetishtirilmoqda.

Kalit so‘zlar: qovun, nav, quritish, qovun qoqi, qand miqdori, ertapishar, o‘sv davri.

ANNOTATION

The article contains information about melon, one of the popular crops grown in the regions of our republic. Melon is a heat-loving, light-loving plant, resistant to drought and soil salinity. Currently, about 100 varieties of early, medium and late ripening melons are planted and grown in Uzbekistan.

Keywords: melon, variety, drying, melon rind, sugar content, early, growth period.

АННОТАЦИЯ

В статье содержится информация о дыне, одной из популярных культур, выращиваемых в регионах нашей республики. Дыня – теплолюбивое, светлюбивое растение, устойчивое к засухе и засолению почвы. В настоящее время в Узбекистане высаживают и выращивают около 100 сортов бахчевых культур раннего, среднего и позднего сроков созревания.

Ключевые слова: дыня, сорт, сушка, кожура дыни, сахаристость, ранний, вегетационный период.

Qishloq xo‘jaligida o‘tkazilayotgan iqtisodiy islohotlar aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirish va bu sohadagi ta‘minotni tubdan yaxshilab, jahon andozalariga tenglashtirish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Keyingi yillarda qishloq xo‘jaligida islohotlarni tubdan o‘zgartirish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini saqlash va ularni o‘z vaqtida qayta ishlash maqsadida bir qator qonunlar va farmoyishlar qabul qilinmoqda.

Prezidentimiz tomonidan 2022 yil 28 yanvarda tasdiqlangan “2022 -2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmonida: *qishloq xo‘jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo‘jaligining yillik o‘sishini kamida 5 foizga yetkazish* masalasi ham o‘z ifodasini topib kelmoqda.

Respublikamizda yetishtirilgan umumiy qiymati qariyb 5 milliard dollar bo‘lgan oziq-ovqat, birinchi navbatda meva-sabzavot mahsulotlari eksport qilinmoqda. So‘ngi uch yilda eksport qilinayotgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmi 3 barobardan ziyod oshdi.

2022 yili O‘zbekistonda barcha toifa xo‘jaliklarida 63 ming gektar maydonga qovun ekilgan bo‘lib, shundan 51,5 ming gektar fermer va qishloq xo‘jaligi korxonalari hissasiga to‘g‘ri keldi. Ushbu ekilgan maydonlardan jami 1,3 mln tonna qovun yetishtildi.

Qovun – O‘zbekistonning deyarli hamma viloyat va tumanlarida ekiladi. Ammo shu tumanlar tuproq-iqlim, suv va boshqa sharoitlari jihatdan bir-biridan farq qilishi sababli o‘ziga xos navlarga va yetishtirish usullariga ega. O‘zbekistonda va Markaziy Osiyo davlatlarida asosan O‘rta Osiyo va Kichik Osiyo kenja turiga mansub qovunlar ekiladi. O‘zbekistonda yetishtiriladigan qovun navlari: Ko‘kcha, Handalak, Oqurug‘, Asati, Bo‘rikalla, Ko‘ktinna, Cho‘gari, Qizilurug‘, Obi novvot, Shakarpalak, Zamcha, Rohat, Suyunchi-2, Oltin vodiy, Lazzatli, Sariq handalak, Oltintepa, Kichkintoy, Gurovak, To‘yona, Gurlan, Amudaryo, Gulobi Xorazmiy, Zar gulobi, Saxovat,

Umrboqiy, Beshak, Davlatboy, Toshloqi, Dahbedi, Qo'ybosh, Shirin po'choq, Oqpar, Sariq po'choq va boshqalar.

O'rta Osiyo qovunlari quyidagi xillarga bo'linadi:

Handalaklar – ertapishar (55-70) kun, mevalari mayda yapaloq shaklda. Mevasidan qand miqdori 6-8%, mahalliy iste'mol uchun mo'ljallangan.

Yozgi eti yumshoq qovunlar – o'suv davri 75-90 kun, mevalari o'rtacha yiriklikda, yumshoq yoki ovalsimon shaklda bo'ladi. Qand miqdori 8-12%. Uzoq masofalarga tashishga chidamsiz hisoblanadi.

Yozgi eti qattiq qovunlar – o'suv davri 90-110 kun. Mevalari cho'zinchoq shaklda, qand miqdori 8-18% gacha bo'ladi. 2 oygacha saqlanadi, tashishga chidamli.

Kuzgi qovunlar – o'suv davri 110-120 kun. Mevalari o'rtacha va yirik, tuxumsimon shaklda, qand miqdori 9-11%, saqlanishi yaxshi va uzoq masofalarga tashishga chidamli hisoblanadi.

Qovun maysalashdan 30-60 kun keyin gullay boshlaydi. Meva tugish – meva pishish davri qovunda 20-70 kun davom etadi. O'simliklarning o'suv davri uzunligi, ya'ni maysa paydo bo'lganidan to meva pishgunga qadar bo'lgan davr qovunda 55-120 kun bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi hududi ekinzorlarida 160 dan ortiq qovun navlari uchraydi. Lekin ularning ko'pchiligi kichik maydonlarga ekiladi. Ma'lumotlarga qaraganda, respublikamizda 33 ta nav ekiladi. Shulardan faqat mahalliy Gurbek navi Kichik Osiyo kenja turiga, qolganlari esa O'rta Osiyo kenja turiga mansubdir.

Qovun urug'i tarkibida 31-35% moy moddasi mavjud, shuning uchun undan moy olish mumkin. Qovun moyi tez quriydigan bo'lib, oliy nav bo'yoqlar tayyorlanadi. Mamlakatimizda har yili 10-13 ming tonna qovun urug'i qayta ishlanadi. Urug'chilik ishlarining chiqindilaridan meva sharbatlari, qoqi, spirt va boshqa mahsulotlar olish uchun foydalaniladi. Qovun po'chog'i esa chorva mollari uchun oziq hisoblanadi.

Qovun qurg'ochilikka chidamliligi, tuproqdan namni o'zlashtirishi yaxshi ekanligi hamda tuproqda namlik kam bo'lgan paytlarda tanasidagi suvni bug'latishni kamaytira olishi bilan izohlanadi. Ildizi – o'q ildiz, palagi ingichka bo'lib o'sadi. Juda ko'plab yon shoxlar chiqaradi. Barglari uzun bandli, palagida ketma-ket joylashgan. Gultoji sariq odatda 5 tojibargli, urug'chilari 5 ta, changdonlari 2 ta, bir uyli ayrim jinsli bo'ladi. Qovun mevasining shakli turlicha bo'ladi (yumaloq, ovalsimon, cho'zinchoq). Po'sti qalin 1,5-2,0 sm, qattiq, eti juda yumshoq, sersuv, sershira, qumoq, ba'zilarники talash, ranggi oq, qizil, sarg'ish, yashilroq. Urug'i oq, sariq va och sariq ranglarda bo'ladi. Ming dona urug'i vazni naviga qarab 30-45 gr keladi.

Qovun tarkibida glyukoza, fruktoza va saxaroza moddalari hamda ko'p miqdorda, klechatka va gemitsellyullozalar, shuningdek pektinlar, hujayralarni o'zaro bir-biri bilan mustahkamlaydigan moddalar mavjud.

Qovun o'simligi tarkibida o'rtacha quruq modda 11-20%, shakar 5-18%, 0,6% oqsil, 0,8% biriktiruvchi to'qima, 0,2% yog', 0,6% kul mavjud. Qovun S (30-40 mg/%), karotin (1,5-2 mg/%), RR (1-2%), darmondorilar, kaliy, kalsiy, fosfor, oltingugurt, temir, kobalt, tuzlar va boshqa moddalarga boy.

Qovun navlari	Qand miqdori, %	Quruq modda miqdori, %
Tezpishar	6,0 – 8,0	7,0 – 12,0
O'rtapishar	8,3 – 11,8	10,1 – 14,2
Kechpishar	9,5 – 11,5	4,4 – 13,5

Quritishga mo'ljallangan qovun navlar: Ko'kkalapush, Bo'rikalla, Kalliyoz, Bosvoldi, Toshloqi, Gurovak, Ko'kcha, Ichiqizil.

Mamlakatimizda qovun mevalari etini tilim-tilim qilib oftobda quritilib qovun qoqisi tayyorlanadi. Qovun qoqisi qish faslida iste'mol qilinishidan tashqari kompotlar, turli qandolat mahsulotlari tayyorlash uchun ham ishlatiladi. Qovun qoqisida 30% ga yaqin qand bo'ladi. Bo'rikalla va Ko'kkalapush navlaridagi qovun

qoqisida 37 mg% dan tortib 50 mg% gacha vitamin C va 0,05-0,12 mg% vitamin B2 bo'ladi. Qovun qoqisi yaxshi saqlanadi.

Gulobi Xorazmiy – navi yirik o'lchamli, palagi uzun. Bargi yuraksimon shaklda, o'rta hajmli. Guli germafrodit, erkak jinsli. Mevasi silindrsimon shaklda, yirik hajmli. Meva vazni 4,0-7,0 kg. Meva yuzasi asosan ajinli, rangi och yashil tusli va sariq-yashil, turli tusda boladi. To'ri qisman o'rta katakli. Po'chog'i qattiq bo'ladi.

Meva etiga keladigan bo'lsak, o'rta qalin, oq tusli, tolali, shirali, shirin bo'ladi. Quruq modda miqdori 12,5%, umumiy qand moddasi miqdori 10,4%. Urug'xonasi o'rta hajmga ega. Urug'donlari quruq, yarim yopiq, urug'xonaning yarmidan ko'p qismini egallagan. Urug'i o'rta hajmli, keng, uchli tuxumsimon shaklda, sariq tusli. Kechpishar nav hisoblanadi.

Maysalar paydo bo'lishidan yetilguniga qadar o'suv davri 120-125 kun. Un shudring va fuzarioz so'lish kabi kasalliklarga chidamli hisoblanadi. Hosildorligi 35-40 t/ga. Tashishga chidamliligi va saqlanuvchanligi yaxshi. O'z SPEKITI seleksiyasi navi. R.A.Xakimov va S.Gulimov tomonidan yaratilgan nav bo'lib asosan Buxoro va Xorazm viloyatlarida tumanlashtirilgan.

Qizil gulobi – navi o'rta o'lchamli, palagi uzun bo'ladi. Bargi yumaloq yuraksimon shaklda, o'rta hajmli. Guli germafrodit erkak jinsli. Mevasi kalta tuxumsimon shaklda, o'rta hajmli bo'ladi. Meva vazni esa 4,0-5,0 kg. Meva yuzasi silliq yoki mevaband qismi biroz tilim-tilim, rangi sariq-qizg'ish rangda bo'ladi. To'ri qisman, yirik katakli, meaning yarimiga qadar kam bog'langan. Po'chog'i qattiq. Meva eti qalin, oq tusli, yetilmaydigan, tig'iz, saqlash davomida shirin, nok ta'mli. Quruq modda miqdori 8,9-10,3%, umumiy qand moddasi miqdori 7,9-8,3% ni tashkil qiladi. Urug'xonasi kichik. Urug'donlari quruq, ochiq. Urug'i yirik hajmli, nashtarsimon shaklda, sariq tusli. Kechpishar nav hisoblanadi. Maysalar paydo bo'lganidan yetilishigacha o'suv davri 100-115 kunni tashkil qiladi. Fuzarioz so'lish kasalligiga o'rta darajada chalinadi. Hosildorligi 25-28 t/ga. Tashishga chidamliligi yaxshi. Asosan qishda saqlashga yaroqli hisoblanadi. O'z O'ITI seleksiyasi navi.

Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarida tumanlashtirilgan. Asosan Xorazm, Buxoro, Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida tarqalgan.

Oq qovun – navi oʻrta oʻlchamli, palagi uzun. Bargi yuraksimon shaklda, oʻrta hajmli. Guli germafrodit, erkak jinsli. Mevasi choʻziq tuxumsimon shaklda, yirik hajmli. Meva vazniga keladigan 4,0-10,0 kg. Meva yuzasi biroz notekis, rangi och yashil. Toʻri toʻla, meva yuzasini yoppasiga qoplagan, yirik katakli, yupqa. Asosan poʻchogʻi qattiq boʻladi. Meva eti esa oʻrta qalinlikda, oq tusli, qarsillaydigan, shirali, shirin, xushboʻy. Quruq modda miqdori 11,5%, umumiy qand moddasi miqdori 7,0-11,0%. Urugʻxonasi esa oʻrta hajmli boʻladi. Urugʻdonlari urugʻxonaning yarmidan koʻp qismini egallagan. Urugʻi yirik hajmli, keng uchli tuxumsimon shaklda, sariq tusli. Oʻrtapishar nav hisoblanadi. Fuzarioz kabi soʻlish kasalligiga chalinuvchan. Hosildorligi 25-30 t/ga teng. Tashishga chidamliligi yaxshi, saqlanuvchanligi esa oʻrtacha hisoblanadi. Quritishga yaroqli. Oʻz SPEKITI seleksiyasi navi. P.N.Dudko tomonidan yaratilgan nav hisoblanadi. Asosan bu nav Toshkent, Fargʻona va Andijon viloyatlarida tarqalgan.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, maʼlumki meva va sabzavotlarni saqlash va qayta ishlash iqtisodiy jihatdan samarali soha boʻlib kelmoqda. Chunki meva va sabzavotlar yilning muayyan mavsumidagina yetishtiriladi. Xalqni mazkur mahsulotlarga boʻlgan talabini mavsumdan tashqari muddatlarda ham toʻlaqonli qondirib turishda esa saqlash va birlamchi ishlov berish hamda omborlarning ahamiyati katta hisoblanadi. Xususan qovun oʻsimligini misol qilib oladigan boʻlsak, qovunning yetilgan mevalaridan turli xil qayta ishlangan mahsulotlar tayyorlashimiz mumkin. Masalan qovun murabbosini, djemi, povidlosini, marmeladini, shinnisini va qovun qoqi hamda boshqalarni tayyorlash mumkin. Qovunlar saqlashga yaxshi javob bermaganligi uchun dalani oʻzidan qayta ishlashni yoʻlga qoʻyish yaxshi natija berishi mumkin. Eng yaxshi usul qovunni qayta ishlab qoraqand olish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston respublikasida meva sabzavotchilikni jadal rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora tadbirlari to‘g‘risidagi 2018 yil 29-mart PF-538 sonli farmoni.
2. Bo‘riyev H. CH., To‘rayev R., Alimov O. Meva sabzavotlarni saqlash va ularga dastlabki ishlov berish. Toshkent. Mehnat.2002-yil.
3. Rasulov A. Sabzavot va poliz mahsulotlarni saqlash – T.: O‘zbekiston 1980 yil.
4. www.agrobizness.ru
5. www.true.uz

METALLURGIYA SANOATIDA SUYUQ CHIQINDILARIDAN QIMMATLI KOMPONENTLARNI OLIISH IMKONIYATLARI

Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: tolqinmeyliyev729@gmail.com

Absalomov Samandarbek Alisher o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: samandarbek2001@gmail.com

***Annotatsiya:** Zaminimizning mineral resurslarga boyligiga qaramasdan, ishlab chiqarishga kon-metallurgiya sanoati korxonalarining chiqindilarini jalb qilinishi davlat iqtisodiyotining yanada samarali rivojlanishini ta'minlaydi. Kon-metallurgiya sanoati korxonalari ayrim chiqindilarining tarkibidagi qimmatli komponentlarning miqdori birlamchi xom ashyo tarkibidagi qimmatli komponentlarning miqdoridan yuqoriligi bilan ajralib turadi. Kon-metallurgiya sanoati korxonalarining chiqindilarini qayta ishlashga jalb qilinishi chiqindilar turgan yerlarni bo'shatish, va chiqindi mahsulotlarini qayta ishlash chora tadbirlari o'rganildi.*

***Kalit so'zlar:** Kon-metallurgiya sanoati chiqindilarini qayta ishlash, turli ishlab chiqarish chiqindilari va rangli metall rudalarining tarkibi, kimyoviy birikma, sementatsiya, eritmani elektrolizlash, avtoklavda cho'ktirish, suyuqlikni haydash va rektifikasiyalash.*

Rangdor asl va nodir metallarni qazib olish, boyitish va eritishni o'z ichiga oladigan rangdor metallurgiya uning keng tarmoqlari O'zbekistonning dunyoviy ahamiyatga ega bo'lgan iqtisodiy sohalaridan biri hisoblanadi. Respublikamiz xududida zahira buyicha ancha istiqbolli, qazib olishning texnik iqtisodiy ko'rsatkichlari qulay bo'lgan qator miss, polimetall, folfram, molebden konlari,

alyuminiy va magniy xom ashyolari boshqa rangdor hamda nodir metallar topilgan. O‘zbekistonning rangdor metallurgiyasi ancha yosh ishlab chiqarish tarmoqlaridandir. Shunga qaramay uning hissasi O‘rta Osiyo Respublikalarida ishlab chiqarilgan rangdor metallarning 2.3 qismidan ko‘pi to‘g‘ri keladi. Konlarni ishga solish jarayonida Respublikamizda 1935 yillarda volfram, molebden, 1941 yilda flyuorit, 1952 yilda qo‘rg‘oshin, rux, 1956 yilda esa mis qazib chiqarish va boyitish va hamda ularni konsentratlarini tayyorlash sanoati vujudga keldi. Dastlabki

davrlarda O‘zbekistonning rangdor metallurgiyasi rudalarni qazib chiqarish, boyitish, hamda tayyorlangan konsentratlarni boshqa Respublikalarga tayyor mahsulot olish uchun jo‘natish bilan shug‘ullangan bo‘lsa, endilikda u mazkur sanoat hamma ishlab chiqarish bosqichlarini o‘z ichiga oluvchi to‘la siklli sanoat tarmog‘iga

aylandi. Bu sanoatning korxonalari Olmaliq, Mirintov (Zarafshon), Navoiy tog‘ metallurgiya kombinatlari, O‘zbekiston qiyin eriydigan va issiqqa bardoshli qotishmalar kombinati (Chirchiq) Ingichka hamda Qo‘ytosh, kon boshqarmalari, “O‘zbekiston oltini” kombinati va boshqalardir. Olmaliq tog‘ metallurgiya kombinati rangdor metallurgiyaning yirik korxonalaridan biridir. Bu kombinat mis, polimetal rudalarni qazib olish, boyitish, mis va rux eritish korxonalarini birlashtiradi. Mis sanoatining istiqboli ishlab turgan Qalmoqqir, Sarichekuv konlarida hamda shu nihoyadagi Dalneye, Baliqti kabi konlarini ishga solish bilan cheklanmaydi. Respublikaning bir qator boshqa nohiyalarida ham istiqboli mis konlari topilgan. Ulardan muhimlari Janubiy O‘zbekistondagi Xandiza Charchar, Buxoro viloyatidagi Qizilqum, Farg‘ona vodiysi va boshqa joylardagi mis konlaridir. Bu 16 dan ortiq mis konini ishga solish, mis sanoatini xom ashyo bazasini kengaytiradi, yangi boyitish fabrikalari qurish, Olmaliq tog‘ metallurgiya kombinatidagi mis zavodini quvvatini oshirish imkonini beradi. Qalmoqqir mis konlari negizida tugal metallurgiya sikliga

ega bo‘lgan Olmaliq kon-metallurgiya kombinatidir. Kombinatning mis majmuasiga Qalmoqqir mis koni (1954) ruda boyitish fabrikaga (1957) metallurgiya zavodi (1962) dan qurg‘oshin-rux kompleksi Qurg‘oshinkon (1950), Oltintopgan (1955), Chlata (1971), Ruda boyitish fabrikasi (1954) metallurgiya zavodi (1990) dan iborat. O‘zbekistonda mis, qo‘rg‘oshin va rux sanoatining bir yerda joylashganligi muhim qulayliklar tug‘diradi. Tabiiy mineral resurslarning boyligiga qaramay, qimmatbaho tarkibiy qismlarning tarkibidan qazib olinadigan birlamchi xom ashyoga qaraganda ancha yuqori bo‘lgan tog‘-metallurgiya sanoatining chiqindilarini qayta ishlashga jalb qilinishini hisobga olmasdan, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini

samarali bashorat qilish mumkin emas. So‘nggi 20-30 yil ichida rudalardagi rangli metallarning miqdori 1,3-1,5 baravar kamaydi. Qayta ishlashga kiradigan xom ashyoning umumiy massasida boy bo‘lishi qiyin bo‘lgan rudalarning ulushi keskin oshdi. Ba‘zi hisob-kitoblarga ko‘ra, so‘nggi 30 yil ichida bu ulush 15 dan 45% gacha oshdi, natijada qayta ishlash siklida metall yo‘qotishlari ko‘paymoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyot va xalq xo‘jaligining rivojlanishi rangli metallar ishlab chiqarishni doimiy ravishda kengaytirishni talab qiladi. Shu bilan birga, oson boyitiladigan rudalar zaxiralari tezda kamayib bormoqda va mineral tarkibi bo‘yicha kambag‘al va

murakkab rangli metall rudalari va turli xil ishlab chiqarish chiqindilari (keklar, klinkerlar, eritmalar) va mineral tarkibi bo'yicha murakkab rangli metall rudalari tobora keng miqyosda qayta ishlashga jalb qilinmoqda. Yer osti boyliklarining kamayishi va elementlarni konsentratsiyalash va ajratishning yanada samarali usullarining paydo bo'lishi tufayli qayta ishlangan xom ashyoni ishlab chiqarish chiqindilarini qayta ishlash mumkin bo'ladi. Bunday mahsulotlarni yuvish usuli bilan qayta ishlashda mis, molibden, rux, reniy va boshqa metallarni o'z ichiga olgan eritmalar olinadi. Eritmalardan metallarni olish uchun turli xil usullar qo'llaniladi: olinadigan metallni erimaydigan kimyoviy birikma shaklida cho'ktirish; sementlash; eritmalarning elektrolizi; avtoklav cho'kmasi; distirlash va rektifikatsiya – eritmalarni qaynash haroratiga qarab tarkibiy qismlarga ajratish; sorbentlar va ekstraktorlar va ion flotatsiyasi bilan eritmalardan elementlar va birikmalarni ajratib olish. Ion flotatsiyasi metallurgiya ishlab chiqarishining suyuq chiqindilaridan qimmatbaho komponentlarni olish uchun eng istiqbolli hisoblanadi. Zaif suvli eritmalardan turli xil moddalarning ionlarini flotatsiya orqali olish ion flotatsiyasi deb ataladi.

Jarayon quyidagi afzalliklarga qarab tanlanadi:

- yuqori ishlashga ega (flotatsiya vaqti bir necha daqiqa);
- eritmadagi metallning past konsentratsiyasida samarali (bir litrda milligramm fraksiyasidan yuzlab milligrammgacha);
- reaktiv tomonidan to'g'ri tanlangan rejimda organik reaktivning yo'qolishi litrda bir necha milligrammdan oshmaydi;
- investitsiyalarning pastligi bilan ajralib turadi;

XULOSA

Qattiq chiqindilarni gidrometallurgik qayta ishlashda. Eritmadan mis, molibden, temir va ruxni ajratib olish pH qiymatlarining ma'lum bir oralig'ida sodir bo'lishi aniqlandi. Metallning 98,6-99,5% mahsulotga (konsentratga) chiqariladi va uning mahsulot tarkibidagi tarkibi 69,8-72% ni tashkil qiladi. 0,02-0,25 g/l metallni o'z ichiga olgan chiqindi eritma qattiq mahsulotni yuvish uchun yuboriladi. Shuni

ta'kidlash kerakki, mexanik tipdagi an'anaviy flotatsiya mashinalari ionlarni flotatsiya qilish uchun yaroqsiz. Suyuqlikni intensiv aralashtirish va mineral flotatsiyada qo'pol zarrachalarni to'xtatib turish uchun zarur bo'lgan energiya xarajatlari bu holda mutlaqo ortiqcha. Bundan tashqari, qabariq fraksiyasida intensiv aralashtirish eritmaning bir hil bo'lishiga yordam beradi, ko'pikli flotatsiyada ko'pik zarralari eritma hajmiga tushishiga va flotoekstraksiyada organik fazaning emulsifikatsiyasiga olib kelishi mumkin. Mexanik tipdagi an'anaviy flotatsiya mashinalari ko'pikni ajratish uchun mos emas, chunki ularning kameralari nisbatan barqaror ko'piklarni drenajlash va deflegmatsiya qilish uchun sharoit yaratmaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda reagent rejimini eritishda ion flotatsiyasi bir necha daqiqada quyidagilarga imkon beradi. Bir litrda bir necha milligramm darajasida sirt faol moddalar yo'qotilishi, eritmada mavjud bo'lgan metallning 90-99% ni litrda o'nlab – yuzlab milligrammning dastlabki konsentratsiyasi bilan ajratib oling va 10-20% namlik bilan ko'pikli mahsulotni oling. Shu bilan birga, ion flotatsiyasini sanoat rivojlanishi va u bilan bog'liq jarayonni batafsil o'rganish endigina boshlanmoqda, shuning uchun uning samaradorligini oshirish uchun sezilarli zaxiralar mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Otrabotka polimetallicheskogo mestorojdeniya Xandiza Kniga 1. Poyasnitelnaya zapiska. V.A. Potylitsyn; M.A. Shadrin; A.V. Sredanovich; g. Moskva, 2010 g.
2. Буrowзгывные работы, Kurs leksiý , YU.D. Norov, Navoiy 2006 3. Foydali qazilmalarni er osti usulda qazib olish asoslari, Norov YU.D., SHemetov P.A. NAVOIY-2012.
4. Burg'ulash va portlatish ishlari; V.R. Rahimov, N.U. Ubaydullaev. TOSHKENT «TURON- IQBOL» 2016
6. Gorno-metallurgicheskiy kompleks: dostijeniya, problemy i prespektivy innovatsionnogo razvitiya; Navoi 15-16 noyabrya 2016 g.
7. <http://mggu.ru> – Moskva davlat konchilik instituti.

NEFT UYUMLARINI ISHLATISH BOSQICHLARI

Hayitov G'iyos Xudaynazar o'g'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: hayitovgiyos105@gmail.com

Qurbonmurodov Xumoyun Shavkat o'g'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: humayqurbonmurodov@gmail.com

Mamadiyev Muxammadali O'rol o'g'li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: ac1444786@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Respublika hududidagi konlardan qazib chiqarilayotgan neft va gaz uyumlarini ishlatish bosqichlari hamda uyumni o'zlashtirishning foydaliligini baholash geologik-iqtisodiy hisobkitoblarga, neft va gaz qazib chiqarishning mumkin bo'lgan texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlari va rivojlanish bosqichlari o'rganildi.

Kalit so'zlar: Neft va gaz uyumlari, rezervuarlar, kollektorlar, erozion qoldiqlar, Neft va gazning migrasiyasi, regional va lokal, kondensat, komponentlar, uyum massiv, pezominimum.

Neft va gaz sanoati xalq xo'jaligining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi davlatimizning iqtisodiy salohiyatini belgilaydigan sohalardan biridir. Keyingi yillarda O'zbekistonning neft va gaz sanoati juda tez suratlar bilan rivojlanib bormoqda, neft va gaz qazib chiqarish miqdori ancha o'sdi. O'zbekiston neft mustaqilligiga erishdi. Respublika hududidagi konlardan qazib chiqarilayotgan tabiiy gaz barcha turdagi ishlab chiqarish korxonalarini va aholining gazga bo'lgan talablarini qondirish bilan bir qatorda xorijiy davlatlarga ham eksport qilinmoqda. Neft va gaz

uyumlari deganda turli tipdagi tutqichlarda neft va gazlarning ma'lum bir chegaralarda (joylarda) to'planishi tushuniladi. Uyumning o'lchami va shakli tutqichning genetik tipiga, saqlagichlarning (rezervuarlarning) va undagi jinslarning parametrlariga bog'liq bo'ladi. Kesimda biri ikkinchisi ustida joylashgan, bir yoki bir necha neft va gaz uyumlaridan tarkib topgan yer po'stining ayrim uchastkalari kon deb ataladi. Uyumlar soniga ko'ra bir uyumli va ko'p uyumli konlar ajratiladi. Uyumning sanoat miqyosidagi ahamiyatligi neft va gaz zahiralari ko'rsatkichlariga qarab belgilanadi, bu ko'rsatkich uyumning sanoat miqyosida o'zlashtirishning iqtisodiy jihatdan foydaliligini ta'minlaydi. Neft va gaz zaxiralari tasnifiga va uyumlarni o'zlashtirishning foydaliligiga ko'ra zaxiralar balans zaxiralarga va balansdan tashqari zaxiralarga bo'linadi. Uyumni o'zlashtirishning foydaliligini baholash geologik-iqtisodiy hisobkitoblarga, neft va gaz qazib chiqarishning mumkin bo'lgan texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlariga, ularni tayyorlashga, jihozlashga, transport vositasida tashishga, mahsulotni sotishga bo'ladigan moliyaviy xarajatlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Neftning balans zaxiralarida unda erigan gaz va oltingugurt, erkin gazdagi kondensat va boshqa yo'lakay komponentlar miqdori ko'rsatiladi, zamonaviy texnika va texnologiyadan to'liq va samarali foydalanib qazib olinadigan zaxiralar ko'lami baholanadi. Uyumlar geologik tuzilishining murakkabligiga ko'ra ikki guruhga bo'linadi: - birinchisiga tuzilishi oddiy bo'lgan uyumlar kiradi, ularning mahsuldor qatlamlari qalinligi va kollektorli xususiyatlari izchilligi (o'zgarmasligi) bilan ajralib turadi. - ikkinchisiga tuzilishi murakkab bo'lgan uyumlar mansub bo'lib, ulardagi mahsuldor gorizontlar ko'p qatlamliligi, qalinligi va kollektorlik xususiyatlarining kesim bo'yicha, gorizont va ko'ndalang yo'nalishlarda o'zgaruvchanligi bilan tavsiflanadi. Neft va gaz uyumlari kollektorlarning tuzilishiga ko'ra uchta asosiy tipga ajratiladi: 1) qatlam uyumlari, ular ikki xil ko'rinishda uchraydi: a) qatlamli gumbazli; b) qatlamli litologik, stratigrafik va tektonik to'silgan; 2) massiv uyumlar; 3) litologik-chegaralangan uyumlar, ular biogerm, bar (qumuyum)lar, fatsial o'rin almashinuvchi zonalar,

notekis zichlashgan, sementlashgan va dolomatlashgan, karst hodisalar rivojlangan, erozion qoldiqlar va boshqalar tarqalgan joylarda uchraydi. Neft va gaz uyumi bitta izolyasiyalangan tabiiy saqlagichda bo'lishi mumkin. Bunday holatda u qatlamli, massiv yoki litologik chegaralangan tipga mansub bo'ladi. Uyum gidrodinamik bog'liq (aloqador) tabiiy saqlagichlar guruhlarini birlashtirishi mumkin. Ularda gaz-suyuqlik va suv-neft tutash yuza (kontakt)larining absolyut balandligi mos holda bir xil bo'ladi. Bunday uyum massiv yoki massivqatlamli uyum sifatida ajratiladi. Neft va gaz qazib chiqarishning o'sishi yangi neft va gaz uyumlari va konlarini ochish va konlarni ishlatish samaradorligini oshirish hamda zahiralardan foydalanish darajasini ko'paytirishning yangi usullarini qo'llash kabilar evaziga erishilmoqda. Bunday murakkab masalalarni yechishda neft va gaz geologiyasi va qidiriv ishlari muhim o'rin tutmoqda. Neft va gaz uyumlarini geologik tadqiq qilish usullari so'nggi yillarda jadal mukammallashdi. Neft va tabiiy gazlarning Yer po'stida turli o'lchamdaga to'plamlari qanday hosil bo'lganligi o'rganish nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Neft va yonuvchi gazlar yer qa'rida joylashgan. Neft va yonuvchi gazlarning u yerda to'planishi ularni o'z ichiga olgan tog' jinslariga, shuningdek qatlamlarning tuzilishiga va boshqa shu kabi xususiyatlariga to'g'ridan to'g'ri bog'liq. Yer qa'rida turli minerallar birikmasidan iborat turli xildagi tog' jinslari mavjud. Minerallar - tarkibi va tuzilishi bo'yicha bir jinsli bo'lgan kimyoviy birikmalar. Tabiatda 3 mingga yaqin minerallar turi borligi aniqlangan. Butun dunyodagi cho'kindi jinslarda 99,9% dan ortiq neft va tabiiy gazning konlari mavjud. Uyum - tog' jinslarida neft yoki gazning yagona to'plangan joyidir. Uyumlarning yagona geologik tuzilishga keltirilgan to'plami kon deyiladi. Uyum yoki kon hosil bo'lishi uchun ma'lum shart sharoitlar (kollektorlar, qopqoq, tutqich, migrasiya) bo'lishi zarur. Qum, qumtosh va shunga o'xshash cho'kindi jinslar eng yaxshi kollektorlik xususiyatlariga ega. Ular donador kollektorlar deyiladi. Ularning kollektorlik xossalari g'ovaklik va o'tkazuvchanlilikdadir. G'ovaklik - jinsdagi hamma bo'shliqlar (kovakchalar) hajmining yig'indisi. Qumtosh va qumlarning

g'ovaklik koeffitsiyenti 20 - 25% ni tashkil etadi, kimyoviy ohaktoshlarda bu qiymat 3 - 5% ga teng. Magmatik va metamorfik jinslarda esa kovakchalar deyarli yo'k. Agar neft g'ovakliklarni butunlay to'ldirsa, g'ovaklik koeffitsiyenti 20% bo'lgan 1 m³ jinsda 0,2 m³ neft, g'ovaklik koeffitsiyenti 40% bo'lgan 1 m³ jinsda esa 0,4 m³ neft bo'ladi va h.k.

O'tkazuvchanlik - jismlarning o'zidan suyuqlik va gazlarning o'tkazish xususiyatidir. G'ovak muhitdagi suyuqlikning harakati gidrodinamikaning asosiy qonuni - Darsi qonuniga bo'ysunadi. O'tkazuvchan tog' jinslari rezervuar vazifasini bajaradi, unda neft va gaz to'planadi hamda harakat qiladi. Biroq, agar cho'kindi jinslarning hamma qatlamlari kollektorlardan iborat bo'lsa, neft va gaz uyumda yig'ila olmas edi. Ular suvli muhitda, yuqoriga sizib, yer sirtiga chiqib bug'lanib ketar edi. Uyumlarning hosil bo'lishi uchun cho'kindi qatlamlarda neft va gazni o'tkazmaydigan jinslar -o'ziga xos to'siqlar bo'lishi zaruriy shartdir, bu to'siqlar flyuidlarning Yer sirtiga vertikal harakatlarini ushlab qolish xususiyatiga ega. Bunday o'tkazmaydigan jinslar qopqoq deb ataladi. Odatda qopqoq bo'lib gillar, tosh tuzi, gipslar ba'zan darzsiz ohaktoshlar va mergellar xizmat qiladi. Neft va gazning yig'ilishi uchun kollektorlar va qopqoklarning tez-tez o'rin almashib turishi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Cho'kindi qatlamning bunday modeli "qatli pirog" deb ataladi. Faraz qilaylik, bizda neft yoki gaz flyuidlari harakatlanayotgan o'tkazuvchan qatlam, bu flyuidlarni ushlab turadigan gilli yaxshi qopqoq bor bo'lsin. Uyum hosil bo'lishi uchun bular yetarli emas. Maxsus shaklli qatlam -qopqoq bo'lishi shart, unga neft va gaz kirgandan so'ng, berk to'siqqa tushib qolgandek bo'ladi. Mana shundagina bu mahsulotlar yig'ilib, uyumlar hosil bo'ladi. Odatda qopqsqalar tuzilmali va tuzilmasiz bo'ladi. Tuzilmali qopqoqlarga antiklinal tuzilmali tektonik to'siq, tuzilmasiz qopqoqga stratigrafik nomuvofiqlik, ko'milgan riflarga litologik qiyiklanish misol bo'ladi. Antiklinal - qavariqligi bilan yuqoriga yo'nalgan egik qatlamdir. Antiklinalga teskari shakl sinklinal deyiladi. Tuz qubballi tuzilmalar ham antiklinal burmalarga kiradi. Ularning hosil bo'lishi tosh tuzining undan yuqorida yotgan tog' jinslarining

bosimi ostidagi plastik oqishi bilan bog'liq. Tuz yuqoriga ko'tariladi va o'z yo'lida joylashgan yuqoridagi qatlamlarni antiklinal egib qubba hosil qiladi. Antiklinal tuzilmaning o'lchamlari turlicha bo'lishi mumkin: uzunligi o'rtacha 5-10 km, kengligi 2-3 km, balandligi (amplitudasi) 50-70 m, bo'lgan yirik antiklinallar ham ma'lum. Masalan, dunyodagi eng katta neft koni Gavarning (Saudiya Arabistoni) o'lchamlari 225x25 km•km, balandligi 370 m ni tashkil etadi. Eng yirik gaz koni Urenguy o'lchamlari 120x30 km•km, balandligi esa 200 m ga teng. Tuzilmali turdagi qopqoqqa tektonik to'siqlar ham kiradi. Ular qatlamlarning tashlama yoki ko'tarilma uzilishlarida va kollektorlarning o'tkazmaydigan jinslarga birikkanda hosil bo'ladi. Odatda tektonik ekranlar bilan neft uyumlari (56%) va gaz neftli uyumlarni (41%) bog'liq. Gaz uyumlari ulushi ko'p emas (3%). Stratigrafik nomuvofiqlik cho'kindi yotqiziqlarining qatlamlanish ketma-ketligi buzilganda kelib chiqadi. Bunday qatlamlar turli egilish burchaklarini tashkil qiladi. Ba'zi hollarda o'tkazuvchan qatlam qopqoqqa taqalib qoladi, natijada zaruriy qopqon hosil bo'ladi. Odatda bunday qopqonlar katta ko'tarilmalarning yonbag'irlarida yoki botiqliklarning chekka qismlarida hosil bo'ladi. Bunday nomuvofiqliklar bilan bog'liq bo'lgan zahirasi ancha ko'p neft konlari ma'lum. Bunga Ist-Texas (AQSH) koni misol bo'ladi. Bu neft uyumining uzunliga 70 km, kengligi 20 km, yuzi 54 ming ga. 1930 yildan buyon bu kondan 1 mlrd.t. dan ortiq neft qazib olingan. Litologik qiyiqlanish - kollektorlarning o'tkazuvchanligi bo'lmagan jinsli qalinlikda qiyiqlanishi natijasi. Bunday xolat turli variantlarda bo'lishi mumkin. Eng soddasi - qumli qatlamlarning botiqliklar chekka qismlarida yoki ko'tarilmalar yon bag'irlarida qiyiqlanishi xisoblanadi. Bunday qopqonlar bilan bog'liq juda kagga uyumlar bo'ladi. Masalan, Pombina (Kanada) konining neft zahirasi 200 mln.t. dan ko'p, uyumning uzunligi 85 km, kengligi 25 km, yuzi 150 ming gektar. Ba'zan uyumlar ko'milib ketgan qadimgi daryo o'zanlarida hosil bo'ladi. Rossiyada birinchi marta bunday qopqon neft uyumlari I.M.Gubkin tomonidan 1910-1911 yillarda Kavkaz oldi Maykop rayonida (Neftli-Shirvan maydonida) aniqlangan. U bu uyumni yengsimon deb atadi. Bundan

oldin Oklaxoma va Kanzasda (AQSH) shunga o'xshash uyumlar topilgan edi. Bu yerdagi ayrim kengligi 2-Z km bo'lgan riflar zanjiri quruqlikda 180 km uzunlikkacha cho'zilib ketgan. Xuddi shunday yo'ylar Meksika ko'rfaziga yopishgan ekvatoriyada ham topilgan. Bu rayondagi ko'milgan riflar uglevodorod uyumlariga ega bo'lib, bu uyumlar neft quduqlarining juda katta debitlari bilan mashhur -Serro-Asul hududidan bir kunda 35620 t neft qazib olingan. Potrerodel-Lyano konidagi qudukdan kuniga 13700 t neft olingan, quduq jami 13 mln.t. neft bergan, bu esa bitta quduqdan qazib olingan yig'indi neft bo'yicha jahon rekordi hisoblanadi. Neft va gaz uyumlarining o'zi qopqonlarni turlariga qarab tasniflanadi. Ularni gumbazsimon uyumlar (antiklinallar bilan bog'liq), tektonik to'siqli, stratigrafik, litologik, rifli va aralash turlari ajratiladi.

Neft va gazning migrasiyasi kon shaklanishining muhim shartidir. Migrasiya o'tkazuvchan jinslarda, odatda g'ovaklarni to'ldiruvchi yer osti suvlari bilan birga bo'ladi. Neft va gazning qatlam bo'yicha migrasiyasi erigan yoki erkin holatda bo'ladi. Odatda suv erituvchi sifatida bo'ladi va suvning bu xususiyati qatlam sharoitlaridagi katta bosim va haroratda ortadi. Migrasiya yo'nalishi bosim farqi bilan aniqlanadi va katta bosimlil sohadan kichik bosimli soha tomon sodir bo'ladi. Mutaxassislar bu zonalarni pezometrik maksimum (pezomaksimum), pezometrik minimum (pezominimum) deb atashadi. Yer osti suvlari qatlamlar bo'yicha harakatlanib, pezominimum sohalariga tushib qoladi, bosimning kamayishi sababli suvning erituvchanlik xususiyati kamayadi. Bunday hollarda neft yoki gaz erkin fazoga ajralib chiqa boshlaydi, bosim qancha kamaysa, suvdan uglevodorodlar shuncha ko'p ajraladi. Neft va gaz erkin holatda ham harakatlana oladi, zichligi suvnikidan kichik bo'lgani uchun go'yoki suv ustiga suzib chiqadi. Qatlamlarda yonlama va vertikal migrasiya turlari uchraydi. Birinchi holda flyuidlar bitta qatlam ichida va qatdamlar oradiqlarida harakatlanadi, ikkinchi holda esa har xil ta'sirlar tufayli bir qatlamdan ikkinchi bir qatlamga tomon, odatda pastki qatalmdan yuqorisiga tomon harakatlanadi. Keltirilgan barcha omillarining ijobiy ta'siri natijasida

neft va gaz uyumlarining shakllanishi sodir bo'ladi. Yer qatlamlarida neft yoki gazlarning yagona to'plamlari deyarli uchramaydi. Ular qo'ziqorinday «oilaviy» bo'lib tarqalgan. Bir turdagi qopqon bilan bog'liq neft va gaz to'plamlari «oilasi» neft va gaz to'plamlari sohasini hosil qiladi. Yer po'stining bitta katta tuzilmali elementidagi bir qancha sohalar neft-gazli hududlarga, ular esa o'z navbatida neft-gazli provinsiyalarga birlashtiriladi. Neft va gaz to'plamlari regional va lokal (mahalliy) turlarga bo'linadi. Lokal to'plamlar toifasiga neft va gaz uyumlari va konlari kiradi. Uglevodorodlarning regional to'plamlari toifasiga neft va gaz to'planish zonalari, neftgazli viloyatlar va xududlar kiradi. Neft va gaz uyumi – neft va gazning g'ovak–o'tkazuvchan va darzli kollektorlardagi alohida tabiiy to'plamidan iborat. Uyum rezervuarining neft va gazni tabiiy rezervuarlarga haydovchi kuchlar bilan unga qarshilik ko'rsatuvchi kuchlar tenglashgan qismida hosil bo'ladi. Uyumning shakli va o'lchamlari tutqichning shakli va o'lchamlariga bog'liq. Neft va gaz koni – aniq maydonining o'lchamlari bilan chegaralangan va yer qobig'idagi bir yoki bir nechta tabiiy tutqichlar bilan bog'langan neft va gaz uyumlari to'plami. Gaz, neft va suv tutqichda o'zining zichliklariga muvofiq ravishda joylashadi. Gaz eng yengil bo'lganligiga sababli tabiiy rezervuarining yuqori qismida qopqoq tagida joylashadi. Undan pastdagi bo'shliqlarni neft va uning tagini suv egallaydi. Neft va gaz konlarini loyihalash va ishlatishni tahlil qilish hozirgi kunda to'liq kon geologiyasi ma'lumotlari asosida amalga oshiriladi. Keyingi yillarda yangi neft va gaz konlarini aniqlashda quduqlar kesimini **mufassal** taqqoslash yo'li bilan yer osti qatlamlarini xaritalash ishlari kon geologiyasi tadqiqotlaridan foydalanilgan holda olib borilmoqda. Neft uyumlarini ishlatish jarayoni barcha texnologik ko'rsatgichlarning tuxtovsiz o'zgarishi bilan tavsiflanadi: neft qazib chiqarish darajasi, qazib chiqarish quduqlari fondi, qatlam bosimi, xaydalayotgan suvning xajmi va boshqalar. Bunda xar bir uyum ishlatishning butun muddati jarayonida bir nechta bosqichni utadi. Bosqichlar qatlamning geologik tuzilishi, neftning

kovushkokligi va ishlatish sharoitlariga karab uzining texnologik va texnik - iqtisodiy ko'rsatgichlarini o'zgarish xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

Neft konlarini ishlatish jarayoni turtta bosqichga bo'linadi:

I bosqich - ishlatish ob'ektini uzlashtirish - neft qazib chiqarishni usishi va kam suvlanganligi bilan tavsiflanadi. Birinchi bosqichda butun asosiy quduqlar fondi burqilanadi.

II bosqich - Neft qazib chiqarishning erishilgan Yuqori darajasini ushlab turish - favvora usulda nisbatan turgun Yuqori qazib chiqarish darajasi, davrning yakunida suvlanganlikni usishi va quduqlarni mexanizatsiyalashgan usulga utish bilan ajralib turadi.

III bosqich - neft qazib chiqarishni axamiyatli pasayishi - maxsulotning suvlanganligi birdan usadi, yillik qazib chiqarish kamayadi, quduqlarning axamiyatli qismi xarakatdagi fondan chikadi, quduqlarning deyarli xammasi mexanizatsiyalashgan usulda ishlatiladi.

IV bosqich - ishlatishni tugallash bosqichi - qazib chiqarish darajasini kam, sekin kamayishi, maxsulotni va qazib chiqarish quduqlarini Yuqori suvlanishi bilan tavsiflanadi.

XULOSA

Neft va gaz uyumlarini ya'niy ularni rivojlantirish bosqichlarini georazvedka ishlarini tug'ri yulga quyishimiz kerak .Yer osti zaxiralarida neft va gaz mahsulotlarini sifatsizlanishini bartaraf etishimiz kerak. Neft quduqlarida gazlarni qazib olishda ularga berilayotgan bosimni tug'ri nazorat qilishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. E.A.Likov, SH.X.Umedov. Avarii i oslojneniya v neftegazovom dele.
2. V.M.Murav'ev. Eksploatatsiya neftyanix i gavovix skvajin.
3. B.SH.Akramov, N.N.Maxmudov. "Neft va gaz kazib olish texnika va texnologiyasi" Toshkent - 2002 y.
4. A.S.Abdulin "Dobicha nefti i gaza" Moskva , 1976 g.
- 5.Бойко В.С. Разработка и эксплуатация нефтяных месторождений. -М.: Недра, 1990.
6. Муравьев В.М. Эксплуатация нефтяных и газовых скважин. -М.: Недра, 1973.
7. Ю.Ж.Желтов. Разработка нефтяных месторождений. -М.: Недра, 1986.
8. В.И. Технология и техника добычи нефти. -М.: Недра, 1983.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Олимжонова Мафтуна Олимжон қизи

Андижон давлат университети Жисмоний маданият факультети

Жисмоний маданият йўналиши 3 курс 313 гуруҳ талабаси

Илмий раҳбар, **Ибрагимов Хасанбой Абдусаломович**

Жисмоний маданият назарияси ва методикаси кафедраси катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мақолада ёш авлоднинг ҳозирги кунда мактабгача таълим ташкилотларида жисмоний тарбияси орқали, соғлом, кучли, чаққон, чидамли, иродали, тўғри қадди – қомат, кўникмаларини тарбиялаш масаласи кўриб чиқилган.

В статье рассматривается вопрос воспитания подросткового поколения посредством физического воспитания, здорового, сильного, подвижного, волевого, правильного телосложения, навыков в дошкольных образовательных учреждениях.

The article examines the issue of educating the young generation through physical education, healthy, strong, agile, strong – willed, correct stature, and skills in preschool educational institutions.

Калит сўзлар:

Жисмоний машқлар – киши нинг жисмоний тараққиёт даражасини ошириш учун махсус танланган ҳаракатлар.

Физическое упражнение - специально подобранные действия для повышения уровня физического развития человека.

Physical exercises – specially selected actions to increase the level of physical development of a person.

Машхур Юнон донишмади Афлотун бахт ҳақида зикр этиб: “Инсон учун биринчи бахт унинг соғлиғи, иккинчиси – гўзалликдир” деган экан. Дарҳақиқат, саломатлик барча бойликлар манбаидир. Насл-насаби соғлом ва маънавияти юксакхалқнинг авлодлари ҳам соғлом, бақувват, омилга айланади. Халқнинг анашундай бахт саодати учун соғлом авлод керак.

Буюк ҳаким Абу Али ибн Сино “Бадан тарбия – соғлиқни сақлашда улуғвор усулдир” дейдики, бу фикр “Кимки қилса ҳаракат – соғлиғида баракат” деган нақлни эслатади.

Қадимда халқимиз бадан тарбияни риёзат деб аташган. Ибн Сино “Тиббий дoston” асарида риёзат – бадан тарбияси ҳақида тўхталиб, унинг бир неча хиллари бўлиши, бу жисмоний машқлар хулқларнинг йиғилишига сабаб бўлишини алоҳида уқтириб ўтади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар организмнинг ўзига хос томони шундаки, у жуда тез ўсади ва ривожланади. Шу билан бирга организм функциялари ва системаларининг шаклланиши ҳали тугалланмаган бўлади. Шунга кўра у тез жароҳатланади. Шунинг учун болаларга жисмоний тарбия беришда қуйдагилар биринчи даражали вазифалар ҳисобланади.

Соғломлаштирувчи вазифалар. Болалар соғлиғини мустаҳкамлаш, организмнинг шакл ва функцияларини уйғун ривожлантириш, иш қобилиятини ошириш, ҳар хил ташқи таъсирларга чидамлилигини кучайтириш, узоқ умр кўришни таъминлаш.

Таълим вазифалар. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга хос бўлган ўта қабул қилувчанликни, шароитнинг ўзгаришига енгил мослашиш қобилияти бир қатор таълимий вазифаларни амалга ошириш имкониятини яратади, чунончи: керакли кўникма ва малакаларни шакллантириш, жисмоний сифатлар (чаққонлик, кучлилик, чидамлилик, тезкорлик, эгилувчанлик, мувозанат, кўз билан чамалаш) ни ўстириш, тўғри қадди – қомат,

кўникмаларини тарбиялаш, жисмоний тарбия ҳақидаги билимларини ўзлаштириш.

Боладаги ҳаракат кўникмалари (эмлаш, юриш, велосипедда учиш ва х.к) нисбатан енгил шакилланади ва улар боланинг муҳит билан алоқасини осонлаштиради. Жисмоний машқлар, гигиена малакаларини эгаллаш билан боғлиқ бўлган дастлабки билимлар шакллантирилади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга машғулотларнинг фойдаси, жисмоний машқларнинг аҳамияти ва техникаси, уларни ўтказиш методикаси ҳақидаги, ҳаракатли ўйинлар ва ҳаказолар ҳақида тушинча ва билимларни бериш муҳимдир.

Болалар гавда қисмларининг номини, ҳаракат йўналиши (юқорига, пастга, олдинга, орқага, ўнга чапга), тўла айланиш, физкультура асбобларининг номи ва қай мақсадда ишлатилиши, уларни асраш ва тутиш, кийим – кечак ва пофзалга қараш қондасини билишлари керак.

Жисмоний машқлар билан шуғулланиш жараёнида болада табиат ҳодисалари, ижтимоий ҳаёт, ҳайвонлар, қушлар, ҳашоратлар ҳақидаги билимларни мустаҳкамлаш зарур.

Тарбиявий вазифалар. Болаларда спорт машғулотларига муҳаббатни, спортчиларнинг ютуқларига қизиқишини тарбиялаш лозим.

Жисмоний машқларни бажаришда характернинг ижобий хусусиятлари (уюшқоқлик, интизомлилик, камтарлик, кўнгилчанлик ва ҳақозо) ва ахлоқий фазилатлар (ҳалоллик, ҳаққонийлик, ўртоқлик ҳисси, ўзаро ёрдам), жамоада шуғулланиш малакаси, физкультура асбобларини эҳтиёт қилиш, топшириқни маъсулият билан бажаришларини тарбиялаш шунингдек, иродавий фазилатлар (ботирлик, қатъийлик, ўз кучига ишонч, қийинчиликларни енгилда сабирлилик, чидамлилик ва бошқалар)ни намоёни қилиш учун жуда қулай шароит яратилади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний тарбияси вазифаларини ҳал этишда уларнинг ёш хусусиятлари ҳисобга олинади. Жадал ўсиш ва ривожланиш мактабгача ёшдаги бола организмнинг ўзига ҳос хусусиятидир, лекин системалар ва улар вазифаларининг шаклланиши хали тугалланмаган бўлади. Шунинг учун мактабгача ёшдаги бола жуда нозик бўлади. Шу муносабат билан қуйдаги соғломлаштириш вазифалари биринчи ўринга қўйилади:

- 1) Ҳаётни муҳофаза қилиш, касалликка қариши кураш олиб бориш, организмни ташқи муҳит таъсирига қаршилигини ошириш;
- 2) Организмнинг барча системаларини тўғри ва ўз вақтида ривожлантириш, уларнинг функционал имкониятларини кенгайтириш тўғри қадди – қоматни уйғун жисмоний ривожлантириш.

Болалар организмнинг номукамаллиги, нозиклиги билан бирга унга қудратли ривожланишни таъминловчи хусусиятлар ҳам ҳосдир. Бу барча тўқималарнинг жуда эгилувчанлиги, тезкорлиги, модда алмашинуви жараёнларининг жадаллигидир. Унинг жуда катта мослашиш имкониятлари шунинг натижасидир. Бола шароитларнинг ўзгаришига, жисмоний зўриқишга катталарга нисбатан анча тезроқ ва яхшироқ мослашади. У ўзига тушунарли билим ва кўникмаларни ўзлаштиришга идроки баланд бўлади, бу эса бир қанча таълимий вазифаларни ҳал этиш имконини беради.

1) Жисмоний машқлар билан шуғулланиш ва маданий – гигиеник кўникмаларни ўзлаштириш билан боғлиқ дастлабки билимларни шакллантириш;

2) Келгусида спорт билан шуғулланиш учун асос бўлиб ҳизмат қиладиган ҳаётий зарур ҳаракатлар малака ва кўникмаларни шакллантириш;

3) шахсий ва ижтимоий гигиена кўникмаларини сингдириш;

Жисмоний машқлар болаларнинг тўлақонли ақлий, ахлоқий, эстетик ва меҳнат тарбиясига ёрдам бериб, уларнинг маънавий – иродавий сифатларини (жасурлик, ҳалоллик қатъия, ва бошқаларни) ривожлантиради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўткир Салимов “Жисмоний маданият назарияси ва тарихи” Тошкент: 2006 й.
2. Р. С. Саломов Жисмоний тарбия назарияси ва услубиёти. Тошкент: 2014 й.
3. Ш. Усмонова. Д.М. Ёқубова. “Жисмоний тарбия ва спорт педагогикаси” 2020 й.

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВИРОВАННОСТИ СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ ХИМИИ К ИЗУЧЕНИЮ ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКИ

Фаязова Д.Т

Магистрант, направления «Методика преподавания
точных и естественных наук» (математика) ТГПУ им Низами

***Аннотация:** Данная статья посвящена повышению мотивированности студентов направления химии к изучению высшей математики посредством применения метода обучения, основанного на самостоятельном поиске информации.*

***Ключевые слова:** профессиональные компетенции, метод, работа в группах, метод обучения, основанный на самостоятельном поиске информации, коммуникативность, критическое мышление, креативность, кооперация.*

***Key words:** professional competencies, method, group work, learning method based on independent search for information, communication skills, critical thinking, creativity, cooperation.*

***Tayanch iboralar:** kasbiy kompetentsiyalar, usul, guruhlarda ishlash, ma'lumotni mustaqil izlashga asoslangan o'qitish usuli, kommunikativlik, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik.*

На современном этапе развития науки и общества актуальным становится продуктивное взаимодействие «симбиоз» отдельных дисциплин, позволяющее достичь положительных результатов, в виде отдельных разделов, теорий. Вторжение математических понятий, принципов, методов исследования и

структуру других наук оказывает эффективное влияние на научное исследование. Подобные процессы происходят и в гуманитарных науках. Использование математических методов дает возможность расширить представления о процессе развития научного познания в целом. В связи с этим знание математики студентами факультета естественных наук педагогического университета приобретает особое значение, способствует формированию профессиональных компетенций и развитию предметных компетенций будущих учителей химии, биологии, географии.

В соответствии с Государственным образовательным стандартом высшего образования №35-2021, утверждённым приказом Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 19.10.2021 года [3] и квалификационным требованиям по специальностям 60110800 - направления химии, 60110900- направления биологии, 60111000 – направления географии и основ экономических знаний, утвержденным приказом №302 Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 9.09.2022 года [4], выпускники, освоившие программу специалитета, должны знать фундаментальные разделы математики, уметь применять полученные знания для анализа основных задач, типичных для естественнонаучных дисциплин, и владеть приёмами решения таких задач. Это значит, что будущие учителя естественных наук должны на высоком уровне владеть методами математики и математического моделирования для анализа и исследования различных процессов и явлений, свойственных их специализации.

Одним из основных направлений формирования профессиональных компетенций при обучении математике будущих учителей химии является реализация межпредметных связей математики, химии, физики, биологии и других наук; использование эффективных приёмов и средств развития

мотивации к изучению математики с целью формирования устойчивого представления о роли математики в химических науках и технологиях.

Применение метода обучения, основанного на самостоятельном поиске информации, способствует повышению мотивированности студентов направления химии к изучению высшей математики. Данный педагогический подход даёт возможность студентам приобретать знания и постичь специфику дисциплин и получать исследовательские навыки через общую вовлеченность в исследование разнообразных проблем.

Ставер Дж.Р. и Бей М. описывают структурированное исследование, когда студентам предлагается проблема и план ее решения, исследование ведётся под руководством преподавателя, открытое исследование, когда студенты сами формулируют проблему[6, стр 25].

Смит Д. разделяет данный подход на исследование, инициированное преподавателем, когда преподаватель задает вопросы, и исследование, инициированное обучаемыми, когда вопросы ставят студенты[6, стр 25].

Применение данного метода повышает ответственность студентов за учебу и развивает навыки самоанализа, воспитывает исследовательскую культуры, способствует развитию и обучению студентов в течение всей жизни, развивает навыки критического мышления и аналитические способности[6, стр 25].

В рамках исследования формирования профессиональных компетенций студентов в процессе обучения «Высшей математики» на факультете естественных наук было рассмотрено применение метода обучения, основанного на самостоятельном поиске информации в процессе изучения темы «Теория вероятностей и элементы математической статистики» при обучении «Высшей математики» студентов факультета естественных наук направления химии.

При изучении темы «Теория вероятностей и элементы математической статистики» студентам был задан вопрос: «В каких разделах химии находит применение изученный материал?». Поиск ответа на данный вопрос и был положен в основу самостоятельного поиска информации студентами в виде домашнего задания. В целях параллельного развития коммуникативных, кооперативных навыков студенты были поделены на малые группы. Поисковая деятельность студентов в течение недели управлялась преподавателем – в случае затруднения студентов, в силу несформированности информационной культуры, задавались вопросы наводящего характера, проводились консультации по структурированию результатов поиска (таблица, схема, граф). В целом круг поиска сводился к ответам на вопросы: где? каким образом? какова практическая значимость?

Причастность сферы поиска информации к профессиональной сфере студентов способствовала заинтересованности и повышению активности студентов в выполнении исследовательской работы.

Применение данного метода показало, высокий уровень мотивации студентов к дальнейшему изучению темы «Теория вероятностей и элементы математической статистики», что способствовало повышению уровня освоения учебного материала по теме в рамках исследования формирования профессиональных компетенций студентов в процессе обучения «Высшей математики» на факультете естественных наук.

В обучении, основанном на самостоятельном поиске информации, студенты изучают контент и приобретают знания и навыки логического мышления в рамках конкретных дисциплин во время совместной исследовательской работы. Высокий уровень восприятия возможен только в случае наличия мотивации на поиск и изучение информации, необходимой в рамках определённого заданного контекста.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года № УП–5847 Концепция развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года <https://lex.uz/docs/4545884>
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики» (Национальная база данных законодательства, 08.05.2020 г., № 07/20/4708/0553; 15.04.2022 г., № 06/22/106/0314; 12.05.2022 г., № 07/22/241/0408)
3. Государственный образовательный стандарт высшего образования №35-2021, утверждённым приказом Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 19.10.2021
4. Квалификационные требования по специальностям 60110800 - направления химии, 60110900- направления биологии, 60111000 – направления географии и основ экономических знаний, утвержденным приказом №302 Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 9.09.2022 года
5. Ю. В. Абраменкова «Методика профессионально ориентированного обучения математике будущего учителя химии» дис.на соискание ученой степени кандидата педагогических наук - Донецк – 2017
6. В.В. Петегемом, Х. Каменски Руководство по применению метода УСО «Образование для инноваций» Ростов-на-Дону 2009 г.
7. Фаязова Д.Т. «Условия формирования профессиональных компетенций студентов в процессе обучения «Высшей математики» на факультете естественных наук» - магистрант направления «Методика преподавания точных и естественных наук» (математика) ТГПУ им Низами

BOLALAR MAHSULOTLARI UCHUN SAMARALI REKLAMALARNI YARATISH

Qodirov Obidjon Olim o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti.

***Annotatsiya:** Tezisdan bolalar mahsulot va xizmatlarni reklama qilish va ilgari surish to'g'risida. Bolalar mahsulotlarining qiziqarli o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning xaridorlari va foydalanuvchilari bir-biridan farqlari, bolalar uchun samarali reklamalarni yaratish yo'nalishlari muhokama qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** Bolalarning yoshi va ularning odatiy afzalliklari, demografik vaziyat, bolalar auditoriyasini segmentlash, bolalar uchun tovarlar.*

Kirish

Umuman olganda, so'nggi yillarda O'zbekiston demografik vaziyat ancha yaxshilandi va aholining daromadlari oshdi. Bularning barchasi bolalar tovarlariga bo'lgan talabning yangi to'lqiniga olib keldi.

Bolalar uchun reklama televidenie, radio, bosma nashrlar, ommaviy axborot vositalari, internet va boshqa elektron ommaviy axborot vositalari kabi an'anaviy ommaviy axborot vositalarida amalga oshirilishi mumkin. Qadoqlash, do'kon ichidagi reklama, tadbirlarga homiylik va aksiyalardan foydalanish ham reklama sifatida tasniflanishi mumkin.

Bolalar uchun reklamaga yondashuvlar kattalar reklamasidan butunlay farq qiladi. Reklama kattalar bozorida juda foydali bo'lishi mumkin bo'lsa, u bolalar bozorida umuman ishlamaydi. Shuning uchun bu masalani ko'proq o'xshash tarzda hal qilish kerak.

Bolalar uchun samarali reklamalarni yaratish kattalar auditoriyasi uchun analoglardan ko'ra qimmatroqdir. Bu ko'plab omillar bilan bog'liq. Masalan dunyoning istalgan davlatida bolalar mahsulotlarini sertifikatlash qiyinchiliklari. Bolalar mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan materiallar miqdori sezilarli darajada past, lekin ular yuqori sifatli va bolalar uchun zararli yoki potentsial xavfli bo'lgan har qanday aralashmalar yoki qo'shimchalardan xoli bo'lishi kerak. Bundan tashqari, bolalar paketlar ichidagi kichik sovg'alarni va tovarlarni yaxshi ko'radilar, ular doimo yangi reklama talab qiladilar, chunki ular eskisidan tezda zerikib ketishadi. Bularning barchasi mahsulot narxiga ta'sir qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mahsulot va uning reklamasini yaratishda maqsadli auditoriyani o'rganish lozim. Agar bolalar uchun mahsulot ishlab chiqarilgan bo'lsa, ko'plab sotuvchilarning oddiy qoidalari va tadqiqot natijalarini o'rganish lozim. Mahsulotni yaratgan bolaning yoshini hisobga olish va eng muhimi - bolalarni reklamada faqat yaxshilikka undash va o'rgatish. Shuningdek, axloqiy meyorlarga amal qilishlik lozimdir.

quyidagilar bolalar reklamalarida foydalanilmaydi:

- Zo'ravonlik va shafqatsizlik;
- Xavfli vaziyatlar, qo'rquv;
- Stressli daqiqalar;
- Zaiflarni mazax qilish yoki ko'rinishni masxara qilish;

NATIJALAR

Bolalar sotuvchilarni uchta asosiy sababga ko'ra qiziqtiradi:

1. Har qanday reklama bolalarning iste'molchi sifatidagi odatlarini yaratadi. Bolalar juda yoshligida ongsiz ravishda ma'lum brendlarga o'rganadilar;
2. Bolalar muayyan tovarlarni sotib olish masalasida ota-onalarga ta'sir qiladi;
3. Ko'p bolalarda cho'ntak pullari bor. Shunga ko'ra, ular o'zlari xarid qilishlari mumkin.

chunki reklama juda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun siz ba'zi qoidalarga rioya qilishingiz kerak. Ayniqsa, agar siz bolalarga va ularning qarorlariga ishonsangiz. Asosiy qoidalar yosh iste'molchining yoshiga bog'liq.

Yosh davrlari:

Yoshni davrlashtirish nafaqat marketing tadqiqotlari nuqtai nazaridan, balki bolalar bilan bog'liq ko'plab boshqa masalalarda ham muhim jihatdir. Marketologlar mahsulot va xizmatlarni reklama qilish nuqtai nazaridan qiziqarli bo'lgan bolaning uchta muhim yosh davrini ajratib ko'rsatishadi:

1. 1-3 yosh;
2. 3-7 yosh;
3. 7-11 yosh

11 yoshdan keyin bola kattalar bilan bir xil darajada reklamaga qiziqish bildiradi.

MUHOKAMA

1-3 yosh. Bu davrda bola dunyoni ota-onasi va boshqa kattalar yordamida o'rganadi. Bu davrda bola o'zi yoqtirgan hamma narsani o'ziga tegishli deb hisoblaydi. 3 yoshgacha bo'lgan bolalar mahsulotlarini reklama qilishga urg'u berish mantiqiy emas. Axir, bola buni hali televizor ekranlari yoki gazetalardan idrok etmaydi. Rangli va jozibali mahsulotga har tomonlama harakat qilish muhimdir. bevosita uning yaratilishida. Bunday holda, bolalar uchun emas, balki faqat kichik bolalarning onalari uchun e'tibor berish yaxshiroqdir.

3-7 yosh. Bu davrda bola o'z oilasi hayotida faol ishtirok etadi: u gapiradi, o'qishni boshlaydi, muhim va qiziqarli ma'lumotlarni eslaydi. Ushbu yosh toifasidagi bolalar uchun tovarlarning yaxshi sotilishini hisobga olsak, televizorda reklama qilish mantiqiy. Bu yoshda bola ajoyib manipulyatoridir. Marketing tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ko'plab bolalardan videoklipdan tovarlar sotib olish so'raladi. Ota-onalarning to'rtidan bir qismidan ko'prog'i bunga rozi bo'lib, mahsulot sotib oladi.

7-11 yosh. Bu davrda bolaning shaxsiyati to'liq shakllanadi. U dunyoni mustaqil ravishda o'rganishni boshlaydi, yangi va jozibali narsalarga qiziqish bildiradi. U turli

brendlarni eslaydi va u yoki bu narsaga ega bo'lishni orzu qiladi, birinchi cho'ntak pulini oladi va uni bir zumda sarflaydi. Bu yoshda bolalar tengdoshlari va kattalarga taqlid qiladilar. Misol uchun, ko'plab ota-onalar bola maktabdan kelganida vaziyatni yaxshi bilishadi va undan ma'lum bir mahsulotni sotib olishni so'rashadi, chunki bu mahsulot sinfdoshida paydo bo'lgan. 7-yoshdagi bolalar sovuqqon bo'lishga, tengdoshlaridan ajralib turishga harakat qilishadi. Ular kattalar kabi bo'lishni xohlashadi. Shuni yodda tutish kerakki, 8-yoshdan boshlab bolalar fantastika qahramonlarining realizmiga ishonishni to'xtatadilar. Misol uchun, agar bola 7 yoshida biron bir o'yinchoq yoki multfilm qahramonlari ishtirokidagi boshqa mahsulotlarni reklama qilish orqali o'ziga jalb qilinsa, 8-yoshida vaziyat o'zgaradi. Bu yoshdagi bola tengdoshlari yoki bolalari bir necha yosh katta bo'lgan reklamaga ko'proq qiziqish bildiradi.

Bu yoshda reklamada ota-onalar uchun imtiyozlarni hisobga olinish kerak. Bolalarning qiziqishlari juda tez o'zgaradi, ammo foydali narsa (past narx yoki to'g'ridan-to'g'ri foyda) nafaqat bolalarni, balki ularning onalari va otalarini ham jalb qiladi. Xarid qilish ehtimoli sezilarli darajada oshadi.

Xulosa

Bolalar axborotni qayta ishlash imkoniyatlari cheklangan, televidenie reklamasining mohiyati va maqsadini erta tushunishlarini cheklaydigan zaif auditoriyadir. Ushbu cheklovlar tufayli yosh bolalar katta yoshdagi bolalar yoki kattalarga qaraganda osonroq ishontirishadi. Ular reklama murojaatlariga ko'proq ishonadilar. Bolalarga marketing bilan bog'liq bo'lgan ulkan iqtisodiy ulushlarni hisobga olgan holda, bolalar manfaatlarini himoya qilish, faqat yaxshilikka undash va o'rgatish lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 07.06.2022 yildagi O‘RQ-776-son
2. <https://lex.uz/docs/6052631>
3. <https://citysites.info/>
4. <https://www.encyclopedia.com/media/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/children-and-advertising>
5. <https://www.unisender.com/ru/glossary/socialnaya-reklama-i-ee-vliyanie-na-zhizn-obschestva/>

DISCOURSE ANALYSIS IN COGNITIVE PRAGMATICS

Juraev Sardor Abdulbasit o‘g‘li

O‘zbekiston Davlat jahon tillari universiteti, Magistrant

brave0055@mail.ru

ABSTRACT. *This article depicts the cognitive world of a person which can be studied by his behavior, activities, with the participation of language. Linguistic expressions are connected with the perception of the world. It is very difficult to find access to the unobservable cognitive world of a person and the structures of his consciousness. Although among these structures both verbal and non-verbal are singled out, it is believed that the most significant are those that have already formed the meanings of linguistic signs, those that represent the structures of consciousness with the help of linguistic signs.*

KEY WORDS: *discourse, cognitive world, language, linguistic sign, verbal structure, text, concept.*

The study of text units outside the sentence has begun since the second half of the XX century. The text becomes one of the ways of presenting human communication as a process (Sorokin 1982: 68). In 1972, R. Lakoff wrote about the importance of the social context of a unit of speech, as well as the sentences used by participants in a particular discourse (Lakoff 1972: 907-927). Scholars have come to the conclusion that discursive analysis is a central aspect in functional linguistics, as functionalism seeks to explain “*observable linguistic form*”. Functionalists believe that form is “largely shaped and explained by real-time functioning, and real-time functioning of language is discourse”. The rise in the study of discourse was

accompanied by the appearance of general works on this science, the main of which date back to the early 1980s (de Beaugrande и Dressier 1988; Brown и Yule 1983).

By the 1990s the most popular was the point of view that discourse is a coherent text plus extralinguistic factors; speech, considered as a purposeful social action, as a component involved in the interaction of people and the mechanisms of their consciousness (Arutyunova (1) 1990: 136). Discourse is “*speech immersed in life*” (Arutyunova (1) 1990: 137). From these definitions it can be seen that speech is a key aspect of study in linguistics. At the beginning of research on this topic, the concept of “*text*” was used in relation to written communication, and the concept of “*discourse*” – in relation to oral communication. M. Makarov notes that in the early 1970s. scientists have made attempts to differentiate the concepts of “*text*” and “*discourse*” by including the category “*situation*” in them (Makarov 2003: 87), i.e. discourse was proposed to be understood as “*text + situation*”, the text was understood as “*discourse + situation*”. The text meant an abstract construction, and the discourse meant various types of its actualization, considered from the point of view of mental processes (Dijk van 1989).

Discourse is beginning to be considered as a complex communicative phenomenon, including the act of creating a certain text and reflecting the dependence of a speech work on a large number of extralinguistic circumstances (Kubryakova 2000: 13-14).

For a long time literary texts served as material for linguistic analysis. The analysis of spontaneous natural speech was beyond the scope of the description, however, the development of the communicative-activity approach to the study of the functioning of the language drew the attention of scientists to the procedural aspects of language activity, which made oral speech, already called discourse, the object of linguistic analysis. This approach to the study of discourse involves, in addition to the use of language in the process of communication, the participants in communication perform certain communicative actions in relation to each other. Emphasizing the

activity orientation of human communication, discourse is considered as a way of interpersonal verbal interaction. This approach makes it possible not to limit the analysis of linguistic interaction only to the framework of oral communication, but to include written communication in consideration (Tsurikova 2002: 10).

Many scholars have distinguished different types of discourse. For example, T. van Dijk distinguishes two main types of discourse: oral (talk) and written (text), using different “channels” of communication (Dijk van 1997). Different “channels” of communication define the interactive features of these types of discourse. Written communication was included in the concept of “discourse”, which gave unlimited opportunities to consider both types of discourse from the same angle, despite the obvious and significant differences between them.

In relation to modern society, business, advertising, sports, scientific, political, administrative, legal, military, pedagogical, medical and mass information discourses can be distinguished (Karasik 1998: 191). The above list may be supplemented.

It should be noted that different approaches to language learning are not mutually exclusive, but complementary. The communicative approach to the study of text, for example, is based on the analysis of communicative circumstances as the most important meaning-forming component of the text. Based on the concepts of pragmalinguistics and sociolinguistics, V.I. Karasik distinguishes the following components: 1) participants in communication (status-role and situational-communicative characteristics); 2) conditions of communication (sphere of communication, communicative environment); 3) organization of communication (motives and goals); 4) ways. communication (channel and mode, style and genre of communication, etc.) (Karasik 1998: 187).

Taking into account the external and internal text characteristics of speech, V.I. Karasik proposes a classification of discourse categories: 1) constitutive, allowing to distinguish text from non-text; 2) genre-stylistic characterizing texts in terms of their correspondence to functional varieties of speech; 3) meaningful (semantic-

pragmatic), revealing the meaning of the text; 4) formal-structural, characterizing the way the text is organized (Karasik 1998: 187).

Aspects of language structure do not exist autonomously, they depend on the mechanisms of real language activity and on the cognitive structures that a person uses (Kibrik (2) 1996: 232).

Language is considered inextricably linked with the process of cognition, which is the basis for the functioning of the language. The linguistic competence of people is not linguistic, but cognitive in nature (Sildmäe 1987:85). Language serves as one of the means of cognition, conveying how a person cognizes the world, the reality surrounding him (Sildmäe 1990: 132).

Knowledge is studied in cognitive sciences in different directions. The main question, the answer to which many scientists are looking for, is the form in which information is presented in the human mind. It should be noted that knowledge functions as an impersonal phenomenon, as a “field” of meanings (Katrechko 1999: 65). Any individual starts a new cognitive process not from scratch, but from common opinions already formed in society (Bakhtin 1979; Gadamer 1991; Katrechko 1999, etc.). Yu.G. Pankrats believes that the types of knowledge discussed in connection with the processes of verbal and intellectual activity of a person can be divided into verbal and non-verbal ones (Pankrats 1992: 79). There are different approaches to language. The author of the dissertation research relies on a cognitive-pragmatic approach. The linguistic form is the experience of cognitive structures, i.e. structures of human consciousness, cognition and thinking. Among the most important cognitive phenomena that form the linguistic form are the structure of the organization of knowledge and the ways of its conceptual representation in the processes of understanding and generating linguistic messages (Kibrik (1) 1994:126).

Used literature:

1. Arutyunova, N. D. Rechevoy akt / N. D. Arutyunova // *Yazykoznanie: Bolshoy ensiklopedicheskiy slovar.* – M., 1998. – S. 412–413.
2. Lakoff, D. Lingvisticheskiye geshtalty / D. Lakoff // *Novoye v zarubejnoj lingvistike.* Vyp. X. – M., 1981.
3. Karasik, V. I. Yazyk sosialnogo statusa / V. I. Karasik. – M.: In-t yazykoznanija RAN; Volgograd: Volgogr. gos. ped. in-t, 1992. – 330 s.
4. Kibrik, A. A. Analiz diskursa v kognitivnoy perspektive: dis... d-ra kand. filol. nauk [dissertasiya v vide nauchnogo doklada, sostavlennaya na osnove opublikovannyx rabot, predstavlenaya k zashite na soiskaniye uchenoy stepeni doktora filologicheskix nauk]: 10.02.19 / Kibrik Andrey Aleksandrovich. – M., 2003.

O‘ZBEK TILIDA SHART GAPLARNING IFODALANISHI

Majidova Maftuna Murod qizi

majidovamaftuna33@gmail.com

ANNOTATSIYA

O‘zbek tilshunosligida shart munosabatlarining ifodalanish masalalari sezilarli darajada o‘rganilmagan bo‘lsada, qisman o‘zbek tili sintiksisida tadqiq qilingan. O‘zbek tilshunosi Sh. Shukurovning e‘tiroficha, hozirgi o‘zbek tilida shart munosabatlari bilan bog‘liq quyidagi ilmiy-nazariy muammolar o‘z yechimini topishi zarur ular o‘z ichiga quyidagi muammolarni oladi; shart mayli formalarining zamon kategoriyasi bilan munosabati, shart munosabatini ifodalovchi analitik formalar tavsifi, shart munosabatlarining ko‘rinishi va xarakteri. Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida shart gaplarning tasnifini ko‘rib chiqamiz.

***Kalit so‘zlar:** shart, shart gap, qo‘shma gap, ergashgan gap, bog‘langan qo‘shma gap, murakkab gap.*

Gaplar turli nuqtai nazardan: tuzilish, gapirish, maqsadi, barcha bulaklarning bor-yo‘qligiga ko‘ra turlarga ajratiladi. Gaplar tuzilishi jihatdan ikki turga bo‘linadi soda va qo‘shma gaplar. O‘z navbatida qo‘shma gaplar ham alohida turlarga bo‘lib o‘rganiladi. Ular quyidagilardir;

- 1) bog‘langan qo‘shma gaplar,
- 2) ergashgan qo‘shma gaplar,
- 3) murakkab qo‘shma gaplar.

Ikki yo undan ortiq teng huquqli gaplardan tashkil topgan gaplar **bog‘langan qo‘shma gap** deyiladi. Misollar; Hamma quvnoqlik bilan so‘zlashmoqda, faqat Arslonqul negadir hayolchan o‘tirardi.

Qo'shma gaplarning ergashgan turi tarkibida ikki yo undan ortiq gaplar bo'lib, ulardan biri bosh gap, qolganlari esa tobe gaplar bo'ladi. Bosh gapga tobe bo'lgan gap **ergash gap** deb yuritiladi. Ergash gaplar bosh gapdagi birorta so'zga yoki bosh gapning hammasiga tegishli bo'lib, bosh gapdan anglashilgan fikrni turli yo'llar bilan to'ldirib keladi.

Misollar ;

1. Xosil yigib olingach, ikki qayta urug' ekildi.
2. G'alla mo'l bulgani uchun, omborlar to'lib ketdi.
3. Yomg'ir tinsa, shaxar buylab sayrga chiqamiz.

Bu misollarning birinchisidagi ergash gap **payt**, ikkinchisidagi — **sabab**, uchinchisidagi — **shart** ma'nolarini ifoda etmoqda. Ergash gaplarning vazifalariga qarab, ularni **payt, sabab, shart, aniqlovchi, tuldiruvchi ergash gap** kabi turlarga ajratiladi. Bu barcha tillarga xos hususiyatdir.

Murakkab qo'shma gaplarni aralash qo'shma gaplar deb atasa ham bo'ladi. Gaplarning bu turi to'g'risida ham bir qancha fikrlar bor. Ba'zilar murakkab qo'shma gaplarga tarkibida bitta bosh gap va kamida ikkita ergash gapi bulgan til birliklarini kiritishsa, boshqalar uchta va undan ortiq teng huquqli gaplar yig'indisidan tuzilgan bog'langan qo'shma gaplarni kiritishadi va xokazo.

Agar bunga amal qilinsa, unda gaplarning turi cheksiz bulib ketishi mumkin. Shuning uchun murakkab qo'shma gap deganda kamida ikkita teng huquqli (ya'ni bog'langan) va bir yoki bir nechta ergash gaplardan tashkil topgan gaplarni tushunish maqsadga muvofiqdir. Bu fikr ko'pchilik tomonidan ma'qullanadi. Misollar; Sog'lik yaxshi bo'lsa, ish ham unumli bo'ladi, kishi charchamaydi. Bahor keldi, ammo havо ancha sovuq, chunki qish biroz cho'zilib ketdi ushbu gaplar murakkab qo'shma gaplarga misol bo'la oladi.

O'zbek tilida shart ma'nosi asosan qo'shma gaplar vositasida ifodalanadi. Bunday gaplar nima bo'lsa, nima bo'ladi? konstruksiyasida tuziladi, ya'ni birinchi gap ikkinchi gapdagi voqeaning qanday shart bilan yuzaga kelishini bildiradi.

Masalan: Havo ochilib tursa, ertaga saylga chiqamiz. O‘rtada kelishmovchilik bo‘lmasa, bu masala o‘z vaqtida hal bo‘lar edi.

Shart ma’nosini ifodalovchi gaplar fe’lning shart mayli shakli **-sa** yoki **-ganda**, **-ganda** edi vositalari orqali bog‘lanadi, shuningdek, ma’noni kuchaytirish uchun gapning boshida **agar, agarda, mabodo** so‘zlarini qo‘llash mumkin. Masalan: Agar hayot karvon bo‘lsa, sarbon muallim.

Shart ma’nosi sodda gaplarda **shart, kerak, zarur, darkor, lozim** so‘zlari orqali ham bildiriladi. Masalan; Hamma yo‘l-transport qoidalariga rioya qilishi shart.

Shart ma’nosini ifodalab kelgan gaplarga misollar;

1. Mehnat qilsang, rohat ko‘rasan.
2. Shamol bo‘lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi.
3. Agar siz romanni o‘qigan bo‘lsangiz, mazmunini aytib bering.
4. Bahor kelsa, kunlar isib ketadi.
5. Agar astoydil ishlamoqchi bo‘lsangiz, sizga men yordam beraman.
6. To‘rt faslimning yozi yo‘q, sen bo‘lmasang yonimda.
7. Arpa ekkan arpa oladi, bug‘doy ekkan bug‘doy oladi.
8. Onalarda g‘am qolmas, mustahkam bo‘lsa tinchlik.
9. Siz menga boshini ko‘rsatib bersangiz, davomini o‘zim bajaraman.

Yuqorida aytib o‘tilganidek o‘zbek tili tilshunosligida gap va uning turlari sintaksisda o‘rganilgan. Bir yoki bir nechta suzdan tashkil topgan, predikativlik xususiyatiga va oxang butunligiga ega bulgan hamda nisbiy tugal fikr anglatadigan tilning muloqot birligi **gap** deyiladi. Keltirilgan ta’rifdan kurinib turibdiki, gap bir-yoki bir nechta so‘zdan tashkil topishi predikativlik xususiyati va ohang butunligiga ega bulishi hamda nisbiy tugallangan fikrni aks ettirishi lozim. Qanday gap predikativlik xususiyatiga ega bo‘lishi shart, aks xolda, gap emas so‘zlar yigindisi bulib qoladi. Gapning predikativligi uch tarkibiy qism: **modallik, shaxs va zamon** ma’nolaridan tashkil topadi. Predikativlik gapning bevosita ishtirokchilari, ya’ni tuzilishi asosi bo‘lmish ega va kesim urtasidagi munosabat orqali amalga oshiriladi.

Modallik. Mayl sintaktik kategoriya vositasida ifoda etilib, tasdiq bilan inkor orasidagi turli munosabatlar mumkinlik, gumonlik, reja, istak, shubxa va hokazoni o'z ichiga oladi. Bu kategoriyaning pastki va yuqori chegaralari aniq bular esa ha va yo'q so'zlaridir. Yuqorida aks ettirilgan boshqa ma'nolar manashu so'zlar orasida aks ettiriladi. 1) Tong otti. Tog'lar orasidan ko'tarilgan quyosh nuri yaylov maysalarida yarqirab ko'rindi, ko'z qamashdi.

2) Istaymanki, shu quyosh butun harorati-la she'rimning tomirida hamma vaqt oqib tursa. (S. Zunnunova). 3) Ertaga yomgir yogarmish, qattiq bo'ron bo'larmish. Keltirilgan misollarning birinchisida aniqlik, ikkinchisida shart-istak va uchda esa gumon ma'nolari aks etgan. Bu ma'nolar faqat fe'lga qo'shilgan grammatik affikslar orqali ifodalanmay, balki leksik vositalar orqali ham ifodalangan misol uchun istaymanki so'zi.

Predikativlikning tarkibiy qismi bulgan **shaxs ma'nosi** ko'pchilik tillarda shaxs grammatik kategoriyasi orqali ifodalanib, ish-harakatning bajaruvchisi uchta grammatik shaxsdan biriga taalluqli ekanini ko'rsatadi.

Uzbek tilida bu ma'no uch xil ifodalanishi mumkin:

- grammatik vositalar orqali: Kurdim. Gaplashdik.
- leksik vositalar bilan: Men gunohkor. Dalalar ko'm-ko'k.
- ham leksik, ham grammatik vosita yordamida: Men uni xayolimdan quvlar edim, u bo'lsa qalbim va fikrimga tobora qaysarlik bilan mahkam o'rnashib olaradi. (S. Zunnunova).

Zamon ma'nosi ham asosan tillarda grammatik zamon kategoriyasi orqali ifodalanib, uch grammatik zamonning biriga taalluqli ekanini anglatadi. Hamma tillarda ham uchta zamoni ifodalaydigan Grammatik vositalar bo'lmasligi mumkin. Zamonlarni kursatuvchi grammatik vositalar bo'lmagan holda leksik ko'rsatkichlar katta ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, o'zbek tilida uchala zamoni kursatadigan grammatik vositalar mavjud:

1. Men o'qiyapman — hozirgi zamon;
2. Men o'quvdim — o'tgan zamon;
3. Men boraman, borarman, bormoqchiman,— kelasi zamon.

Shu bilan birga bir vaktning uzida ham hozirgi, ham kelasi zamoni ifodalovchi vosita ham bor: Men ishlayman. Bunday holda zamoni kursatuvchi leksik (bugun, ertaga va kelasi yil...) ko'prok; kelasi zamoni ifodalash uchun xizmat qiladi. Qiyoslang: Men bugun (ertaga) ishlayman. Men ishlayman.

Shunday qilib, predikativlik to'g'risida gap borganda, ega va kesim orasidagi munosabat tushunilib, predikativlikni ifodalaydigan vositalar ko'p tillarda kesim funksiyasini o'taydigan so'zlarga kushilib keladi.

Xar bir gap o'zining maqsad va vazifasiga kura ma'lum ritmik musiqaviy tuzilishiga ega buladi. Gapning ana shunday tuzilishi uning ohangini belgilaydi. Gapning ohang tuzilishi u qanday ma'no: ta'kidlash, so'rash va hokazolarni ifodalashiga bog'liq.

Shart gaplarga o'zbek tilshunoslari bergan tavsiflarni ko'rib chiqamiz. S. Rahimov va B. Umurqulovlarning tarifiga ko'ra shart gaplar quyidagicha talqin etiladi. edi, unda edi,) ifodalaydi. Masalan: Agar o'z tilingni ko'zlasang faqat, Diyoringda kimsa topolmas rohat. Bosh gapdagi voqea - hodisaning qanday shart bilan yuzaga kelishini bildiruvchi ergash gap turi **shart ergash gap** deyiladi. Shart ergash gap aniq voqea-hodisani (- sa) mo'ljallangan voqea hodisani (-sa

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ирискулов М. Т. Тилшуносликка кириш: Дорилфунун ва педагогика ин-тлари талабаларига цулл./ Махсус мухаррир Л. Т. Б о б о х о н о в а].— Т.: Укитувчи, 1992.— 256 б.
2. S. MUHIDDINOVA, Z. I. SALISHEVA, X. S. PO'LATOVA o'zbek tili „O'QITU V CH I“ NASHRIYOT - MATBAA IJODIY UYI TOSHKENT – 200. 146b
3. Шукуров Ш. Ўзбек тилида феъл майллари тараққиёти. – Тошкент: Фан, 1980. – 138 б.

INVESTITSIYA FAOLIYATINING IQTISODIY MOHIYATI VA UNING XUSUSIY SEKTORDAGI O‘RNI

Saidakbarov Rovshan Xaydar o‘g‘li

Toshkent Moliya Instituti

rovshansaidakbarov@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada investitsiya faoliyatining iqtisodiy mazmun-mohiyati, uning iqtisodiyotda mavjud bo‘lgan turlari va xususiyatlari, shuningdek xususiy sektorda investitsion jarayonlar to‘g‘risida malumotlar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Investitsiya, investitsion faoliyat, investitsiya jarayoni, obykti, subyekti, investitsion siyosat, xususiy sektor.*

THE ECONOMIC ESSENCE OF INVESTMENT ACTIVITY AND ITS ROLE IN THE PRIVATE SECTOR

Saidakbarov Rovshan Xaydar o‘g‘li

Tashkent Institute of Finance

rovshansaidakbarov@gmail.com

***Abstract:** This article provides information about the economic content of investment activity, its types and features existing in the economy, as well as about investment processes in the private sector.*

***Keywords:** investment, investment activity, investment process, object, subject, investment policy, private sector.*

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir mamlakatning o'sish darajasi, ya'ni iqtisodiyotning rivojlanishi va iqtisodiy o'sishi asosan mamlakatdagi investitsion jarayonlarga bog'liq. Har qanday jamiyatning mukammal iqtisodiy jivojlanishini investitsiyalarsiz tasavvur etish qiyin. Ayniqsa, bu narsa bugungi kunda yaqqol ko'rinmoqda. har qanday mamlakatning barqaror yuksalishi investitsiyalarni jalb etish bilan bog'liq.

“Investitsiya” atamasi lotin tilidagi “invest” so'zidan kelib chiqqan bo'lib “qo'yish”, “mablag'ni safarbar etish”, “kapital qo'yilmasi” ma'nosini beradi. Keng ma'noda investitsiya mablag'ni ko'paytirish va qaytarib olish maqsadida kapitalni safarbar etishni bildiradi. Bundan tashqari, kapitalning o'sishi investorga joriy davrda mavjud mablag'larni iste'mol qilishdan bosh tortishni qoplash, uni qilgan riski uchun mukofotlash va kelgusi davrda bo'lishi mumkin bo'lgan inflyatsiya yo'qotishlarini qoplash uchun yetarli bo'lishi kerak. [1, 44-b.]

Ko'pgina hollarda “investitsiya” tushunchasi iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga doir huquqlar tarzida ta'riflanadi. Investitsiya deganda barcha turdagi milliy va intellektual boyliklar tushunilib, ular tadbirkorlik faoliyati obyektlariga yo'naltirilgan holda daromad keltirishi yoki kelajakda korxonaga va/yoki investorga biron-bir ijobiy samara keltirishi zarur.

investitsiyalar — investor tomonidan foyda olish maqsadida ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga tavakkalchiliklar asosida kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalar bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

pul mablag'larini (shu jumladan chet el valyutasini), maqsadli bank omonatlarini, paylarni, ulushlarni, aksiyalarni, obligatsiyalarni, veksellar va boshqa qimmatli qog'ozlarni;

ko‘char va ko‘chmas mol-mulkni (binolar, inshootlar, uskunalar, mashinalar va boshqa moddiy qimmatliklarni);

intellektual mulkka doir mulkiy huquqlarni, shu jumladan u yoki bu ishlab chiqarish turini tashkil etish uchun zarur bo‘lgan, texnik hujjatlar, ko‘nikmalar va ishlab chiqarish tajribasi tarzida rasmiylashtirilgan, patentlangan yoki patentlanmagan (nou-xau) texnik, texnologik, tijoratga oid va boshqa bilimlarni, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining qonunchiligida taqiqlanmagan boshqa qimmatliklarni. [2]

Investitsiya kiritishdan asosiy maqsad daromad olish va ijobiy ijtimoiy samaraga erishishdir. Investitsiyalarning iqtisodiyotdagi o‘rni beqiyosligi uning aniq mohiyatini o‘rganib chiqishni talab qiladi. Iqtisodiy lug‘atda “Investitsiyalar – kapitalni uzoq muddatli qoyilmalar tariqasida sanoatga, qishloq xo‘jaligiga va boshqa tarmoqlarga sarf qilinadigan xarajatlar yig‘indisini aks ettiradi”,-deb ta’riflangan.

Investitsiyalarni boshqa qo‘yilmalardan ajratib turadigan asosiy xususiyatlarga quyidagilar kiradi:

- 1) investitsiyalar investorlar tomonidan qo‘shimcha foyda olish maqsadida amalga oshiriladi;
- 2) investitsiyalar har doim daromad keltirishi kerak;
- 3) kapital qo‘yilmalar orqali korxonaning texnik vositalariga va obyektlariga investitsiyalar kiritish o‘ziga xos xususiyatlarga ega;
- 4) investitsiyalar aniq belgilangan vaqt yoki davr ichida amalga oshiriladi;
- 5) iqtisodiyotda har xil investitsiya resurslari foydalaniladi, ularni aniqlash taklif, narx va talab orqali amalga oshiriladi [3, 14-15-b.].

Investitsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- kapitalni shakllantirish - bu sotib olingan yer uchastkalariga qaratilgan va kapital ta’mirlash amalga oshirish uchun xarajatlar;

- intellektual - bu kelajakda korxonada qobiliyatli mutaxassislar ko'payishi uchun ularni mutaxassislik kurslari, master klaslar va boshqa tadbirlarga jo'natish orqali kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish uchun xarajatlar;

- to'g'ridan-to'g'ri - bu korxonada menejmentida ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan va korxonani boshqarish yoki boshqaruv aksiyasiga ega bo'lgan (10% dan kam bo'lmagan) yuridik va jismoniy shaxslarning investitsiyalari;

- portfel - bu investorlarga kompaniya yoki tashkilot faoliyatiga ta'sir ko'rsatish huquqini bermaydigan investitsiyalar. Investitsiyalar aksiyalarni sotib olishga yoki uzoq muddatli qimmatli qog'ozlar xarid qilishga yo'naltiriladi;

- moliyaviy - davlatning qarz majburiyatlari;

- real - bu moddiy ishlab chiqarish sohasiga qilingan uzoq muddatli investitsiyalar;

- tezavratsion - yer osti boyliklarini topish va qazib olish maqsadida amalga oshiriladigan investitsiyalar (oltin, kumush va boshqa qimmatbaho metallar va toshlar) [4, 29-b.].

Investitsiyalar turlari:

- investitsiyalar hajmi bo'yicha: haqiqiy; moliyaviy;

- investitsiya maqsadi bo'yicha: to'g'ridan-to'g'ri; portfel;

- investitsiyalar sohasida: ishlab chiqarish; noishlab chiqarish;

- investitsiya muddati bo'yicha: qisqa muddatli; o'rta muddatli; uzoq muddatli;

- mintaqalar bo'yicha: mamlakat ichida; chet elda;

- xavf bo'yicha: tajovuzkor; o'rtacha; konservativ;

- investitsiya resurslariga egalik qilish shakllari bo'yicha: xususiy; davlat; xorijiy; aralash [5, 22-b.].

Investitsiyalar muddati bo'yicha qisqa muddatli (1yildan kam) ajratiladi, o'rta muddatli (1 yildan 3 yilgacha) va uzoq muddatli investitsiyalar (3 yildan ortiq) [5, 54-b.].

Mulkchilik shakllari bo'yicha davlat, xususiy, xorijiy va qo'shma (aralash) investitsiyalar.

Xususiy investitsiyalar nodavlat mulkchilik shakllari va jismoniy shaxslar tomonidan korxonalariga pul mablag'larini investitsiyalashni nazarda tutadi. Davlat investitsiyalari deganda davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladigan davlat investitsiyalari, shuningdek shunga o'xshash mulkchilik shakliga ega tashkilotlar tushuniladi.

Xorijiy fuqarolar, firmalar, tashkilotlar, davlatlarning investitsiyalari asosiy investitsiyalardir [4, 22-b.].

Agar investitsiyalar xorijiy va mahalliy xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan birga amalga oshirilsa, bunday investitsiyalar aralash investitsiyalar deyiladi [6, 74-b.].

Bundan tashqari, investitsiyalarni mintaqaviy asosda ichki va tashqi (mamlakat tashqarisiga) bo'lish mumkin. Agar korxonada mamlakat hududida ishlaydigan va o'z mamlakatida mahalliy sifatida ro'yxatdan o'tgan holatda pul mablag'lari orqali sarmoya kiritilsa, masalan, filial qurilishiga mablag' ajratsa, bu ichki (milliy) investitsiyalar hisoblanadi.

Agar chet davlat norezidentlar tomonidan boshqa davlatning moliyaviy vositalariga va/yoki obyektlariga sarmoya kiritilsa bu tashqi investitsiyalar hisoblanadi.

Mamlakat va xorijiy davlatlar subyektlari tomonidan birgalikda sarmoya kiritilsa bu qo'shma investitsiyalar hisoblanadi [7, 55-b.].

Iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiyalar tarmoqlar bo'yicha ajratiladi: qishloq xo'jaligi, qurilish, ulgurji va chakana savdo, transport va aloqa, umumiy ovqatlanish, sanoat va boshqalar [7, 28-b.].

Investitsiyalar umuman iqtisodiyotni rivojlantirish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Investitsiyalarning iqtisodiy mohiyati shundaki, ular iqtisodiyotga bevosita foydali ta'sir ko'rsatadi. Investitsiyalar fuqarolar, tadbirkorlar hayot sifatining o'sishiga va mamlakatning iqtisodiy siyosatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chet el investitsiyalarning kirib kelishi mamlakat iqtisodiyotining mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Hozirgi iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya faoliyati iqtisodiy faoliyatning muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Har bir mamlakatning rivojlanish darajasi, investitsiya faoliyatining o'sishi ko'p jihatdan mamlakatdagi investitsiya jarayonlarga bog'liq. Bizga ma'lumki, mamlakatdagi investitsiya jarayonlar investitsiya siyosati orqali amalga oshiriladi va tartibga solinadi. Investitsiya siyosati mamlakatning investitsiya salohiyatini oshirishga va investitsiya faoliyatini yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqqan holda, aytish mumkinki, O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq investitsiya faoliyatini rivojlantirishga katta e'tibor berildi.

Bugungi kunda O'zbekiston mamlakat iqtisodiyotini yanada isloh qilish asosida modernizatsiyalash, ayniqsa, bu jarayonni xususiy sektorda jadal amalga oshirishda, mazkur sektor vakillari bo'lmish xususiy sektor sinfini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev o'z nutqlaridagi "Investitsiya bo'lmasa, iqtisodiyot rivojlanmaydi. Investorlarga muhit, infratuzilma yaratsak, ish joyi bo'ladi, mahsulot ko'payadi, soliq tushadi. Korxonalarining o'z mablag'ini yana aylantirib, faoliyatini rivojlantirishga rag'batlantirish kerak" [8] degan fikrlari bilan investitsiyaning davlatimiz ravnaqi hamda xalqning turmushida qanchalik muhim o'rin tutishini bildirib o'tganlar.

Xususiy sektor subyektlari alohida mulk egalari sifatida jamiyatning barcha ijtimoiy-iqtisodiy sohalariga ta'sir ko'rsatib, fuqarolar hayotining, shuningdek, davlatning iqtisodiy shart-sharoitlarini aks ettiradi.

Shunga muvofiq, davlatimiz iqtisodiyotining xususiy sektorini rivojlantirishda muhim omilga aylangan investitsiyalarni keng va faol jalb qilish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirib kelmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlarning ijobiy natijalari ko'lamini va darajasini yanada oshirish uchun iqtisodiyotning xususiy sektorida investitsiyalardan foydalanish samaradorligini yanada oshirish choralarini ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa mavzuning dolzarbligini ko'rsatib beradi.

Investorlarning xususiy sektorga kapital mablag'lari kiritishi ko'p jihatdan nafaqat korxonalar reytingi yoki xo'jalik faoliyati natijalariga, balki mamlakatning geosiyosiy joylashuvi va davlat tomonidan yuritilayotgan ichki siyosatiga ham bog'liq. Investorlar kapital mablag' yo'naltirish uchun eng barqaror mamlakatlarni tanlaydilar. Shuning uchun dunyoning barcha mamlakatlari imkon qadar investitsion riskni kamaytirishga oid ishlarni bajarishga harakat qiladilar. Jahondagi barcha davlatlar singari bizning mamlakatimizda ham xususiy sektorda investitsiya muhitining jozibadorligini oshirish uchun bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda xorijiy investorlarni jalb etish uchun qator shart-sharoitlar yaratilgan. Xususan:

- mamlakatdagi siyosiy barqarorlik;
- xususiy mulk va raqobatni himoyalaydigan qonunchilik bazasining shakllanganligi;
- investitsiya jarayonini qo'llab-quvvatlaydigan infratuzilmaning barpo etilganligi;
- mamlakatning qulay geografik joylashuvi;
- agrosanoat sektorini rivojlantirish salohiyatining yuqoriligi va mamlakatning mineral
- xomashyo resurslariga boyligi;
- yuqori malakaga ega mehnat resurslarining mavjudligi;
- savdo uchun ichki bozor hajmining yetarli darajada kengligi. [2]

Xorijiy investorlar uchun berilgan imtiyozlar va moliyaviy-iqtisodiy ragʻbatlantirish tizimi, investitsiyaviy jozibadorlikning muhim omili hisoblanadi. Bular esa, toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni ishlab chiqarish sohasida, xususan, eksport salohiyati yuqori boʻlgan sanoat tarmogʻiga yoʻnaltirilishini taʼminlaydi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarni xususiy sektorga jalb qilishning muhim yoʻnalishlaridan biri - maxsus iqtisodiy zonalarni shakllantirish hisoblanadi. Mamlakatimizda Navoiy, Jizzax, Angren, Gʻijduvon, Qoʻqon, Urgut, Xazarasp, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib, ular bugungi kunda oʻz faoliyatlarini samarali yuritishmoqda. XXI asrning birinchi oʻn yillikdan keyingi iqtisodiy rivojlanish davrida mamlakatimiz iqtisodiyotiga yoʻnaltirilgan kapital mablagʻlar hajmi va uning tarkibidagi oʻzgarishlarga eʼtiborimizni qaratsak, unda investitsiyalar hajmining keskin ortganligini va tarkibi sifat jihatidan yaxshilanganligini koʻrishimiz mumkin.

Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi 2016 yilda 51232,0 mlrd. soʻm boʻlib, moliyalashtirish manbalari boʻyicha – korxonalar va aholi mablagʻlari 49,4% ni, bank kreditlari va boshqa qarz mablagʻlari 7,8% ni, chet el investitsiyalari va kreditlari 38,6% ni, davlat byudjeti 4,2% ni tashkil etgan edi.

2021-yil uchun investitsiya dasturlariga kapital qoʻyilmalarning hajmi 239552,6 mlrd soʻmni tashkil etgan. Bunda toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar va kreditlar 56,7%, hamda korxonalar va aholi mablagʻlari 31,0%, davlat byudjeti 7,3%, bank kreditlari va boshqa qarz mablagʻlari 5,0% ni, yuqori koʻrsatkichlarga ega. Shuningdek, soʻnggi yillarda mamlakatimiz amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosatning bir yoʻnalishi boʻlgan, yaʼni aholini arzon uylar bilan taʼminlash uchun, “Har bir oila tadbirkor” dasturi asosida aholiga tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan imtiyozli kreditlar hisobiga kapital qoʻyilmalarning asosiy parametrlari tarkibida tijorat banklarining kreditlari va boshqa qarz mablagʻlari salmoqli ulushga ega boʻlgan [9].

Ko‘rinib turibdiki, ichki investitsiya mablag‘larini xususiy sektorga yanada jadal jalb qilish, mamlakatimizda mavjud kapital resurslarni iqtisodiyot tarmoqlariga jalb qilish mexanizmini takomillashtirish bilan bog‘liq bosqichni bosib o‘tishni taqozo etadi, ya’ni, birmuncha vaqtni talab qiladi. Xususiy sektorga investitsiyalar kiritish hajmini oshirishda ichki investitsiyalarni o‘rnini bosuvchi omil, bu albatta xorijiy investitsiyalar va kredit mablag‘lari hisoblanadi. Shunday ekan, bugungi kunda xorijiy investitsiyalarni xususiy sektorga jalb etishni rag‘batlantirish va investitsiya jozibadorligini oshirish, chet el kapitalini milliy korxonalariga jalb qilish mexanizmini takomillashtirish borasida kerakli ish olib borish lozim bo‘ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, xususiy sektorning mamlakat iqtisodiyotida naqadar muhim o‘rin tutishini, uning ahamiyati ushbu sektor tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar, ko‘rsatilayotgan xizmatlar, bajarilayotgan ishlar bilan ichki bozordagi iste‘molchilar talablarini qondira olayotganligi hamda tashqi bozorga eksport qilayotganligi, bu bilan mamlakat import mahsulotlarini kamaytirishga va eksport salohiyatini oshirishga ko‘mak berayotganligi, iqtisodiyotning yetakchi sohalarida o‘z o‘rniga ega ekanligi, mehnatga layoqatli aholiga bo‘sh ish o‘rinlarini yaratayotganligi, mamlakatda raqobatchilik muhitini hamda investitsiya jozibadorligini oshirayotganligi, soliq to‘lovlari orqali davlat byudjetini to‘ldirayotganligi orqali ko‘rishimiz mumkin. Shu kabi sabablarga bog‘liq holda, iqtisodiyotda xususiy sektor va ushbu sektor investitsiya faoliyatining davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishini faollashtirish va rag‘batlantirish yuzasidan tadqiqot ishidagi ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar o‘zining ijobiy natijalarini berishiga ishonamiz

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Разумова Ю.В. Инвестиционный анализ и управление инвестициями: Учебно-методический комплекс / Разумова Ю.В., 2012. – 240 с.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida” O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son
3. Борисова О.В. Инвестиции. В 2 т. Т.1. Инвестиционный анализ: Учебник и практикум / О.В. Борисова. – Люберцы: Юрайт, 2019. – 218 с.
4. Бирман Г. Инвестиционный анализ / Г. Бирман. - М.: Банки и биржи.: ЮНИТИ, 2019. – 631 с.
5. Колмыкова Т.С. Инвестиционный анализ: Учебное пособие / Т.С. Колмыкова. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2018. – 214 с.
6. Чеботарев Н.Ф. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учебник для бакалавров / Н.Ф. Чеботарев. – М.: Дашков и К, 2019. – 352 с.
7. Официальный сайт Высшей школы экономики [Электронный ресурс] Электрон.дан. – Режим доступа: <https://www.hse.ru> (дата обращения 26.11.2021).
8. www.daryo.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning birinchi Toshkent xalqaro investitsiya forumining ochilish marosimidagi nutqi. 2022 yil 24 mart.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining 2019 - yilga mo‘ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4067-sonli Qarori.// Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 20.12.2018-y., 07/18/4067/2354-son

List of literature

1. Razumova Y.V. Investment analysis and investment management: Educational and methodological complex / Razumova Y.V., 2012. - 240 p.
2. In the editorial of the law of the Republic of Uzbekistan “on investment and investment activities” dated April 21, 2021, OORQ-683 // National base of Legislative Data, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375.
3. Borisova O.V. Investments. In 2 vols. Vol.1. Investment analysis: Textbook and workshop / O.V. Borisova. – Lyubertsy: Yurayt, 2019. – 218 p.
4. Birman G. Investment analysis / G. Birman. - M.: Banks and exchanges.: UNITY, 2019. – 631 p.
5. Kalmykova T.S. Investment analysis: Textbook / T.S. Kolmykova. – M.: SIC INFRA-M, 2018. – 214 p.
6. Chebotarev N.F. World economy and international economic relations: Textbook for bachelors / N.F. Chebotarev. – M.: Dashkov and K, 2019. – 352 p.
7. Chebotarev N.F. World economy and international economic relations: Textbook for bachelors / N.F. Chebotarev. – M.: Dashkov and K, 2019. – 352 p.
8. www.daryo.uz -speech of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoev at the opening ceremony of the first Tashkent International Investment Forum. March 24, 2022.
9. PQ-4067 of December 19, 2018.// National base of legislative maelomotlar, 20.12.2018., 07/18/4067/2354.

SIFATLI RESTAVRATSIYA - MUVAFFAQIYATLI DAVOLASH KALITI

Tursunova G. J

Magistrant, Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro

Davlat tibbiyot instituti,

Buxoro, 200100

ANNOTATSIYA

Restavratsiya jarayonida material va usulni tanlash muammosi hozirgi vaqtda dolzarbdir. Axir, stomatologiya bozorida kariyes bo'shliqlarini to'ldirish uchun turli xil plomba materiallari taqdim etiladi. Ushbu maqolada tishlarning chaynov yuzasini sendvich texnikasi (Filtek Ultimate & Vitremer (3M ESPE)) va CB Flow texnikasi (Filtek Ultimate & Filtek Flow (3M ESPE)) bilan to'ldirish samaradorligining qiyosiy tahlili o'tkazildi. Tadqiqot 60 ta olingan tishlar ustida o'tkazildi. Samaradorlikni baholash mezonlari sifat va miqdoriy (morfometrik) usullar edi. Tadqiqot natijalari ikkala o'rganilayotgan guruhning plomba materiallarining yuqori muhrlanish qobiliyatini ko'rsatdi, ammo oquvchan kompozitsion va pastaga o'xshash kompozitsiyaning kombinatsiyasi tish to'qimalariga yaxshiroq chegaraviy moslashishni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: restavratsiya, germetizm, plomba materiali.

Stomatologiya bozorida paydo bo'lgan juda ko'p yangi materiallar bilan stomatolog oldida materialning tish to'qimalariga yopishishi, qisqarishi va eskirishini oldini olish tufayli mikroorganizmlarning ko'payishi uchun nomaqbul muhit yaratish asosiy vazifa sifatida turibdi. Aksincha, plomba va tish o'rtasidagi chegarada qoldiq chekka o'tkazuvchanlik paydo bo'lib, ikkilamchi tish kariesining rivojlanishiga olib keladi [3]. Ushbu masala bo'yicha munozara ilmiy va tibbiy adabiyotlar

ma'lumotlari, tadqiqotchilar, amaliyotchilar tomonidan olingan ilmiy faktlar bilan oldindan belgilanadi, ular o'z ishlari bilan "plomba tishlari" chegarasida chekka o'tkazuvchanlik hodisalarini ishonchli tasdiqlaydilar [1]. Yillar davomida turli xil plomba materiallari va karies bo'shliqlarini to'ldirish usullari taklif qilingan va foydalanish uchun tavsiya etilgan [4].

Tadqiqot maqsadi. Molyar va premolyarlarning chaynov yuzasida karioz bo'shliqlarni tiklash misolida CB-Flow usuli va sendvich texnikasi samaradorligini qiyosiy baholash.

Materiallar va usullar. Tadqiqotlar klinik ko'rsatkichlarga ko'ra olib tashlangan 60 ta tishda o'tkazildi, ularda Black bo'yicha I sinf bo'shliqlari dentinning o'rta uchdan bir qismida tayyorlangan. Keyinchalik, tayyorlangan material ikki guruhga bo'lingan. I guruhda (30 tish) Filtek Ultimate (3M ESPE) kompozit material bilan birgalikda Vitremer shisha ionomer tsement yordamida yopiq sendvich texnikasi qo'llanildi. II guruhda tiklash Filtek Ultimate kompozit (3M ESPE) bilan birgalikda Filtek Flow suyuqlik kompozit yordamida Cbflow texnikasi yordamida amalga oshirildi. Tugatish silliqlash va charxlash Sof Lex disklari bilan amalga oshirildi. Usul va materiallarning bunday tanlovi amaliy sog'liqni saqlashda keng tarqalganligi bilan bog'liq.

Keyinchalik, tishlar uch oy davomida 2% metilen ko'k eritmasiga joylashtirildi. Metilen ko'k eritmasi past molekulyar og'irlikka ega va boshqa bo'yoqlarga qaraganda ildiz plombalari bo'ylab chuqurroq kirib boradi. Bundan tashqari, u o'tkazuvchan tish segmentlariga osongina kirib boradi va tish matrisasi yoki apatit kristallari tomonidan so'rilmaydi. Belgilangan vaqtning oxirida, olmosni ajratish diskidan foydalanib, tishlar ularning uzunlamasiga o'qi orqali o'tadigan vertikal tekislikda ajratildi.

Bu bo'yoqning yaxshiroq ekstraksiyasini ta'minladi va bo'yoqning tish to'qimalariga kirib borish chuqurligini o'lchash imkonini berdi. Mikrooqishni tahlil qilish uchun sifatli usul ishlatilgan, ya'ni plomba / dentin chegarasi bo'ylab har

qanday bo‘yoq mavjudligi germetizmning buzilishi sifatida qayd etilgan. Plombalarning mikroqish chuqurligi eng uzoqdagi bo‘yash nuqtalari bilan o‘lchandi, ya’ni tekshirilgan tishlarning har bir guruhi uchun namunalardagi bo‘yoqning o‘rtacha kirib borish chuqurligi o‘lchandi - miqdoriy usul. Turli plombalarning moslashuv zonasini mikroskopik tekshirish o‘tkazildi. Statistik tahlil o‘rtacha qiymatni (M), uning o‘rtacha xatosini ($\pm m$) aniqlash, guruhlardagi farqlarning ahamiyatini Student t-testi yordamida baholash bilan o‘zgaruvchanlik statistikasi usulida o‘tkazildi. Taqqoslangan ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi farq $p < 0,01$ da muhim deb hisoblandi.

Natijalar va uning muhokamasi. Sifat ko‘rsatkichlarini baholashda shuni ta’kidlash kerakki, tishning bo‘ylama qismidagi har ikkala guruhdagi emal dentin zonasiga silliq o‘tadi, uning yo‘nalishi bo‘ylab emal prizmalari S shaklidagi burmalarni hosil qiladi, shuning uchun bo‘ylama bo‘limda (tish bo‘limi) emal prizmasining ba’zi qismlari uzunlamasiga, boshqalari esa bo‘ylama kesilgan bo‘ladi. I guruh namunalarida (sendvich texnikasi - Filtek Ultimate & Vitremer (3M ESPE)) muqobil aloqa joylari va tirqishli bo‘shliqlar topilgan. II guruh namunalarida (CB Flow - Filtek Ultimate & Filtek Flow (3M ESPE)) oquvchan kompozitsiyaning aloqa zonasida, o‘rganilayotgan zona bo‘ylab plomba va tish to‘qimalari o‘rtasida bo‘shliqlarsiz silliq o‘tish kuzatiladi. Moylar va premolyarlarning chaynov yuzasini tiklashda mikroqimni miqdoriy tahlili shuni ko‘rsatdiki, barcha o‘rganilgan materiallar tish to‘qimalari bilan yuqori mustahkam bog‘lanish hosil qiladi, bu materialning yaxshi mahkamlanishiga va muhrlangan restavratsiya hosil bo‘lishiga yordam beradi. Plomba natijalarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatdiki, I guruhda bo‘yoqning tish to‘qimalariga kirib borishi qayd etilgan tishlar soni tadqiqot guruhidagi umumiy tishlarning 4 tasini (13%) tashkil qiladi. II guruhdagi shunga o‘xshash ko‘rsatkich 2 baravar kam va 2 (6,7%) ga teng. Tishlarni sendvich texnikasi (Filtek Ultimate & Vitremer (3M ESPE)) bilan tiklashda bo‘yoqning kirib borish chuqurligining o‘rtacha qiymati $0,28 \pm 0,13$ mm ni tashkil etdi. II guruhdagi shunga

o'xshash ko'rsatkich (Filtek Ultimate & Filtek Flow (3M ESPE)) $0,11 \pm 0,08$ mm. Bu qiymat statistik ahamiyatga ega ($p < 0,01$). Shuni ta'kidlash kerakki, CBFlow texnikasidan foydalangan holda guruhda aniq dentin - plomba chegarasi mavjud emas, bu vosita bondingini shakllantirmasdan mukammal bog'lanishdan dalolat beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalarini hisobga olgan holda, CBflow texnikasida (Filtek Ultimate & Vitremer (3M ESPE)) oquvchan kompozitlardan foydalanish shisha ionomer sement va kompozit birikmasi bilan solishtirganda optimal davolash natijalarini berishi mumkin degan xulosaga kelish mumkin. Sendvich texnikasidan asosiy astar sifatida foydalanish har doim ham intervalgacha aloqa tufayli materialning tish to'qimalariga ishonchli moslashuvini ta'minlamaydi. Filtek Ultimate & Filtek Flow kombinatsiyasi samarali gibril qatlamning shakllanishiga yordam beradi, uning o'zi izolyatsion funktsiyani bajaradi va izolyatsion astardan foydalanishni ixtiyoriy protseduraga aylantiradi. Gibril qatlam shaklida pulpa uchun mikroorganizmlarning kirib kelishidan germetik himoya yaratib, biz uning funktsional faolligini tiklash va mavjud infeksiyaga qarshi kurashish uchun sharoit yaratamiz, immunitet tizimiga muammoni o'z-o'zidan hal qilish imkonini beradi. Bunday holda, suyuq material moslashuvchan qatlam rolini o'ynaydi, uning funktsiyalari: amortizatsiyalanuvchi, polimerizatsiyadan keyingi stressni kamaytiradigan, pastaga o'xshash kompozitsiyani bo'shliq devorlariga moslashishi, materialning yaxshi chegaraviy mosligini ta'minlaydi..

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Brats S. W&H Dentalwerk, Avstriya tomonidan ishlab chiqarilgan WD-74 M (128:8) endodontik qarama-qarshi burchakli tutqichni nikel-titanli fayllar bilan ildiz kanallarini tayyorlash uchun qo‘llash // Stomatologiyaning Maestro. 2006 yil. № 3. 49-51-betlar.
2. Firsova I.V., Poroykiy S.V., Makedonova Yu.A. Zamonaviy muhrlarning muhrlanish qobiliyatini baholash // Tinch okeani tibbiyot jurnali 2014 yil 3-bet. 74-75.
3. Firsova I.V., Poroikiy S.V., Makedonova Yu.A., Kamaletdinova R.S., Kobelev E.V. Zamonaviy stomatologik amaliyotda sifat va xavfsizlik printsiplari // Fan va ta’limning zamonaviy muammolari. 2014 yil, № 6; URL: <http://www.scienceeducation.ru/120-15530> (kirish sanasi: 24.11.2014)
4. Firsova I. V., Poroykiy S. V., Makedonova Yu. A., Dordjiev V. V., Dordjiev C. V. Endotizimlarni mahkamlash uchun materiallarning chegaraviy o‘tkazuvchanligini qiyosiy tahlil qilish // Bugungi kunda endodontika. 2015 yil. № 1. Bilan. 39-43
5. Peters S.I., Peters O.A. Kompyuter tomonidan boshqariladigan chaynash apparatida EBA va MTA plomba materiallarining okklyuzion yuki: skanerlash elektron mikroskop ostida o‘rganish / S.I. Peters, O.A. Peters // J. Endod. 2002. 35-jild. S. 22 - 29.
6. Stomatologiyada ishlatiladigan zamonaviy davolash tagliklarning arsenali Chen Vey, El Uazzani Muhammad, G. P. Kazantseva \ Akademik I. P. Pavlov nomidagi Rossiya tibbiy-biologik gazetasi, no 1, 2013 yil
7. Guryanova S. V., Kolesnikova N. V., Gudima G. O., Lejava N. L., Karaulov A. V. Kariesni davolashda og‘iz suyuqligining immunologik va mikrobiologik ko‘rsatkichlari dinamikasi \ Immunologiya 42-Jild № 4 , 2021

8. Bolalar stomatologiyasi amaliyotida profilaktika tadbirlarini o'tkazish imkoniyatlari to'g'risida dalillar va argumentlar\ Lev Mixaylovich Yanovskiy\ Sibir tibbiyot jurnali, 2014 yil, № 1
9. Lazer Doppler fluometriyasi va densitometriya ma'lumotlariga ko'ra dentin kariesini kompleks davolash samaradorligi Sufiyarov R. M. 1, Gerasimova L. P. \ Stomatologiya muammolari 2016, Vol. 12 № 4, p. © 2016, Yekaterinburg
10. Yosh bolalarda bo'shliq hosil qilmasdan kariozli zararlanishlarni davolash samaradorligi Shakovets Natalya Vyacheslavovna\ Zamonaviy stomatologiya * N1 2018. 47
11. Kombinatsiyalangan infiltratsion davolanishdan so'ng demineralizatsiya qilingan tish emalining yorilishga chidamliligi ko'rsatkichlarini eksperimental tahlil qilish© O. S. Gileva*, A. D. Levitskaya\ Пермский медицинский журнал 2021 \ № 3
12. Psixonevrologik kasalliklarga chalingan bolalarda og'iz suyuqligining Ekspress diagnostikasi stomatologik davolanishni personifikatsiya qilish manbai sifatida \O. V. Gulenko\ Sechenov medical journal No. 3 (33), 2018
13. Ftoridlar: Ularning zamonaviy sharoitda inson salomatligi uchun ahamiyati va ulardan foydalanish istiqbollari\ Iordaniyashvili A. K.\ Kursk ilmiy-amaliy gazetasi "inson va uning salomatligi". – 2019. – № 2.
14. Xeygetyan A. V. 1, Bragin E. A. 2, Maksyukov S. Yu. 1, Labushkina A. V. 1, Alutina E. L. 1, Xarseyeva G. G. Yon tishlarnig kontakt yuzalarida karies bo'lgan bemorlarda immunologik ko'rsatkichlar\ Klinik laboratoriya diagnostikasi, № 8, 2015 yil

IBORALARDA METONIMIYA HODISASINING NAMOYON BO'LISHI

G'aniyeva Dildora Azizovna

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fanlari doktori, Ingliz tili kafedrası dotsenti

Sharipova Shokhsanam Qodirjon qizi

Fargona Davlat Universtiteti Magistratura yo'nalishi

Lingvistika ingliz tili 2-bosqich talabasi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada frazeologik polisemiyaning metafora asosida shakllanishini tahlil qilish asosida muayyan xulosalarga kelingan. Mavzuning tadqiq etilishi tasniflangan va muayyan darajada munosabat bildirilgan. Frazeologik birliklarning kontekstda ifodalayotgan ma'nolari, iboralarning ko'p ma'noliligi va ma'nodoshligini farqlash, izohlashga doir misollar asosida ayrim taklif-mulohazalar bayon qilingan.*

***Kalit so'zlar:** metafora, metonimiya, polisemiya, frazema, iboralarda ko'p ma'nolilik, ma'nodoshlik, semantika.*

KIRISH

Har qanday xalqning frazeologiyasi ushbu tilda gaplashadigan millat tarixi, madaniyati, urf-odatları va adabiyoti bilan uzviy bog'liqdir va shunga mos ravishda adabiy-badiiy asarlarda aks etadi.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi, chunki rus frazeologik birliklari ko'pincha bir cho'qqili frazeologik birikmalar bo'lib, ularda eskirgan yoki kam ishlatilgan so'zlar saqlanib qoladi: *бить баклуши, точить лясы*. Ingliz tilidagi frazeologik birliklar odatda

ko‘proq moslashuvchan, ma‘no jihatidan shaffofroqdir va shuning uchun ko‘pincha tarkibiy qismlarni almashtirish yoki qo‘shimcha kiritish mumkin. Masalan, *Die Hard* («Крепкий орешек») beshinchi seriyasida *Good Day to Die Hard* gacha kengaytirildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tilning ifoda vositalari orasida metaforalar alohida o‘rin egallaydi. Jumladan, N.D.Arutyunova ta’kidlaganidek, “leksika metafora asosida rivojlanadi” [1:33]. Metafora tilning, aniqrog‘i, insoniyatning muhim muloqot vositalaridan biridir. U tilda fundamental qiymatga ega bo‘lib, nisbatan aloqa munosabatlari yaqin bo‘lgan kishilar o‘rtasida qo‘llanadi. O‘zbek tilshunosligida o‘tgan asrning ikkinchi yarmida so‘z ma‘nosiga, ma‘no ko‘chish usullariga e‘tibor qilish boshlandi. Jumladan, tilshunos T.Aliqulov shunday yozadi: “Polisemiya tilshunoslikning aktual masalalaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham uning tildagi o‘rnini belgilash, tarixiy rivojlanish etaplarini kuzatib, qay usullar bilan vujudga kelish qonuniyatlarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega” [2:36]. Olim XX asrning ikkinchi yarmida “Polisemiyalarning hosil bo‘lishi haqida”gi maqolasida va o‘zbek tilida polisemiya hodisasiga bag‘ishlangan boshqa maqolalarida o‘z nuqtai nazarlarini bayon qiladi va natijalar darslik va qo‘llanmalardan o‘rin ola boshladi [3:31-37].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Shu o‘rinda ma‘no ko‘chish turlari haqida ham mulohaza yuritishga to‘g‘ri keladi. Bugungi kunda o‘zbek tilshunosligida ma‘no ko‘chishining metafora, metonemiya, sinekdoxa, vazifadoshlik, kinoya va tag ma‘no kabi turlari farqlanadi. Vazifadoshlik ham metafora kabi o‘xshashlikka asoslangani uchun til birliklarini farqlashda ayrim chalkashliklar yuzaga chiqmoqda. Shu ma‘noda O.Azizovning sinekdoxani metonimiya tarkibiga kiritishi [4:76], S.Usmonov, Sh.Rahmatullaevlarning mazkur yondashuvni yoqlashi muayyan asoslarga egaligini ko‘rsatadi. Biroq O.Azizov sinekdoxani metonimiya tarkibiga kiritgan holda vazifadoshlik haqida o‘z munosabatini bildirmaydi. M.Mirtojiev bo‘lsa, ma‘no

ko'chish usullarini metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik va tobelilik kabi 5 taturga bo'ladi [5:35].

Bizningcha ham, ma'no ko'chish turlarining tushunarli va ixcham bo'lishi ularning umumlashtirilishga bog'liq, bu borada metafora va metonimiyagagina ajratish to'g'ri yondashuv bo'ladi, vazifadoshlik metafora tarkibiga, sinekdoxa metonemiya tarkibiga kiritilgani ma'qul. Shunday tasnif qilinsa, ham ilmiy ham ta'limiy nuqtai nazardan foydali bo'ladi, qolaversa, boshqa til birliklari tadqiqida ham nisbatan qulaylik paydo bo'ladi, ma'lumki, frazeologizmlar ko'chma ma'noga asoslagan bo'ladi, ularni hosil bo'lish yoki shakllanish jihatdan tasniflashda ikkiga ajratish qulaylik tug'diradi. Maqolada frazeologik polisemiyaning metaforik asosda shakllanishiga doir kuzatish natijalari ayrim misollar orqali bayon qilindi. Bizningcha, iboralar yo aloqadorlik yoki o'xshashlik asosida ko'chma ma'nolar hosil qilsa-da, tahlillardan ma'lum bo'lishicha, frazeologizmlar orasida o'xshashlik, ya'ni metafora asosida shakllanish ustuvorlik qiladi.

Masalan, "bosh ko'tarmoq" FB 1) qaradi 2) qilib turgan ishini to'xtaldi 3)qo'zg'aldi, harakat qildi 4) kurashga chog'landi kabi ma'nolarni ifodalagan. Shuningdek quyidagi misollarda ham frazeologik birikmalar metaforik ma'no ifodalash asosida polisemiyaning hosil qilmoqda: Boshlarini bir joyga qovushtirdi – 1) hamjihat bo'lib birlashtirdi 2) oila qurdirdi.

Boshi aylandi – 1)behud bo'ldi, muvozanatini yo'qotdi 2)esankiradi. Bo'yniga qo'ydi -1) to'nkadi, ayb ag'dardi 2) bajarishga rozi qildi Bosh suqdi -1)gavdasi tashqarida qolib, boshini tiqqan holda qaradi2)aralashdi.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, harakatni ifodlovchi, fe'l asosli ko'plab iboralar harakat yoki holat o'xshashligi asosida metaforik ma'no ifodalamoqda. Metafora va metonimiya tilda polisemiya bilan bog'liq asosiy vazifani bajaradi, frazeologik birliklarning shakllanishida ham metonimiyaga nisbatan metaforalar o'ziga xos muhim o'rinni egallaydi.

FB larning shakllanishida metaforalarning hissasini alohida tadqiq qilish frazeologik polisemiya metaforik va metonimik asosda shakllanishi, ularning darajasi nisbiy ekanligi, bir iboraning ba'zi hosila sememalari faqat metaforik, ba'zan faqat metonimik asosda bo'lishi dalillandi. O'zbek tilidagi polisemantik frazeologizmlarning leksikografik talqinida o'zbek formal leksikologiyasi yutuqlari ustuvor ekanligi, ulardagi semik farqlarning e'tiborga olinishida frazeologik birliklarning semasiologik talqini zarurligi asoslandi. O'zbek tilining umumiy izohli lug'atlaridagi frazeologik polisemiya talqiniga munosabat bildirildi va uni mukammallashtirish bilan bog'liq takliflar berildi, frazeologizmlarni til korpuslarida berish vazifalari ko'rsatildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Arutyunova N.D. Metafora i diskurs. Teoriya metaforы. – M., 1990.– b. 5-33.
2. Aliqulov T. Polisemiylarning hosil bo'lishi haqida / - Toshkent: O'zbek tili va adabiyoti, 1963. 6-son. – 36 b.
3. Хайтов, Л. А. (2014). Значение эстетического воспитания в развитии личности студента педагогического вуза. *Наука. Мысль: электронный периодический журнал*, (10), 40-44.
4. Azamatovich, X. L. (2021). The Concept of Heart In The Treatises Of Hakim Termizi. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE*, 2(3), 63-67.
5. Azamatovich, K. L. (2020). The role of the Hakim Termizi architectural complex in visiting tourism in Uzbekistan. *Вопросы науки и образования*, (9 (93)), 27-31.
6. Yuldasheva, D. THE IMPORTANCE OF COOPERATIVE LEARNING AND GROUP WORK IN ENGLISH CLASSES. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 100.
7. Artikbayeva, Z. A., & Egamova, G. A. (2022). Boshlang 'ich sinf ona tili darsliklarida so 'z birikmasi yuzasidan berilgan bilimlar tahlili. *Science and Education*, 3(2), 734-739.
8. Sadikov, E. (2022). TIL O 'QITISHDA PRAGMATIKA MASALALARI: TA'RIFLAR, TANQIDLAR, TAHLILLAR VA TALQINLAR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).

METONYMY ANALYSIS INVOLVING SOME LEXICONS

Ganieva Dildora Azizovna

Doctor of Philology, Associate professor of Ferghana State University

Sharipova Shokhsanam Kadirjon kizi

Ferghana State University, Linguistics, 2nd year master's degree in English.

***Abstract.** The main goal of the article is to present a survey of recent research on the role of conceptual metonymy in grammar and discourse. A related goal is to argue that metonymy is more than just a lexical phenomenon. After defining conceptual metonymy from a cognitive-linguistic perspective, a detailed summary of recent research (including the author's own contributions) on the functioning of metonymy in conceptualization, phonology, grammar and discourse-pragmatic inferencing is offered.*

***Keywords:** metonymy, metaphor, cognitive linguistics, grammar, discourse.*

INTRODUCTION

The goal of this paper is to present a brief survey of recent research in cognitive linguistics (CL) on metonymy aimed at (a) providing illustrative examples of the role of metonymy in grammar and discourse, (b) emphasizing the usually overlooked fact that metonymy regularly operates *under* (phonology, morphemics), *in*, and *above* (phrases, clauses, sentences, utterances and discourse) the lexicon. The reason for its multi-level operation is that metonymy is a fundamentally cognitive phenomenon.

MATERIALS AND METHODS

Another problem is the status of certain WHOLE FOR PART metonymies, especially “active-zone” (AZ) metonymies [1]. This issue is connected to the controversial distinction between metonymy and “facets” or “modulation”. Only those AZ phenomena which are clearly metonymic will be considered, that is, instances like *The Times criticized the minister* [where a mapping of COMPANY (NEWSPAPER) onto EMPLOYEE(S) (JOURNALIST(S))] occurs, but not unclear instances like *Your dog bit my cat*, where the conceptual shifts

ANIMAL (DOG) to ANIMAL’S BODY PART (DOG’S SET OF TEETH) and ANIMAL (CAT) to UNSPECIFIED PART OF ANIMAL’S (i.e. CAT’S BODY) are not clearly metonymic (it is not clear whether there is a stable pragmatic function relating source and target in these shifts). In any case, the difference between AZ and metonymy is a *gradual* one. The characterization of metonymy presented is very broad, but only uncontroversial instances will be discussed.

RESULTS AND DISCUSSION

One of the main tenets in CL is that “invisible” conceptual operations and conceptual structures often underlie online linguistic structure at all levels of linguistic processing [2]. The role of metonymy in them is evidence both of the conceptual nature of metonymy and of the fact that metonymy is not confined to lexical meaning.

Among the various types of metonymic models, Lakoff (Lakoff 1987: 77-90) cites what he calls “social stereotypes”.

An example of the MOTHER stereotype is the “housewife-mother” who metonymically stands for the whole MOTHER category. See this instance of reasoning in terms of this stereotype (the concessive conjunction is quite revealing): *Jane is an excellent mother although she has a very demanding job outside her home.*

Another example is the BACHELOR stereotype, which presents bachelors as dating a lot, frequenting single bars, and being only interested in sexual conquest,

stands for the whole BACHELOR category. It motivates such examples as *Mary's husband is a real bachelor*, which does not constitute a logical contradiction in the metonymic model. It would count as a contradiction in the “standard”, “rigid” BACHELOR model, whose prototype is an *unmarried* male adult human who has reached marriageable age. There are many more examples of metonymic cognitive models in the literature.

An example is the metonymic motivation of nominal morpheme {*ful*}, as in *armful* (Barcelona 2005a: 320-21). This morpheme occurs in this text in Eugene O'Neill's play *Long Day's Journey into Night*: TYRONE. *You're a fine armful now, Mary, with those twenty pounds you've gained*. This derivational morpheme derives nouns from nouns (*armful* from *arm*); other nouns with this morpheme are *bottleful*, *boxful*, *canful*, *worldful*, *churchful*. It historically originates in the adjective *full*. The meaning of the morpheme is “the quantity of X that fills or would fill Y” (adapted from the Webster's dictionary, 2nd edition, and the Oxford English Dictionary (OED), 2nd edition.. This sense of the morpheme seems to have been motivated in part by the metonymy DEGREE OF FILLING OF A CONTAINER FOR QUANTITY OF CONTENT FILLING IT, related to HEIGHT FOR QUANTITY. The domain of quantity is not directly activated by the subdomain of content within the FILLING ICM / frame, but by the subdomain of the degree to which the container has been filled by the content. In O'Neill's example, “the container” is a metaphorical one, namely Mary's arms.

Lexical metonymies are extremely frequent although they seem to be less frequent than purely inferential discourse-level metonymies (Barcelona 2005a). Therefore, most of the examples of metonymy usually offered in rhetoric and semantics handbooks are lexical metonymies, many of them of the sort that motivates polysemy, such as those motivating the extended senses of *hand* as manual worker or sailor, *nose* as the sense of smell illustrated by *this dog has a good nose*, or *chicken* as in *chicken meat*. These metonymies are well-known in historical linguistics,

rhetoric and lexical semantics, and they have been the object of detailed research in CL. Additional examples of lexical metonymies are discussed in sections six and seven on metonymy in grammar and discourse. We are mainly concerned here with the grammatical consequences of lexical metonymies (especially with regard to the morphosyntactic categorization of the respective lexemes) and with their discourse function (especially with regard to their role in reference-maintenance, discourse-pragmatic inferencing and, in general, in the creation of discourse coherence).

CONCLUSION

A rich amount of evidence and information has been provided to illustrate the role of metonymy in grammar and discourse and to emphasize the often overlooked fact that metonymy also regularly operates *under* (phonology, morphemics), *above* (phrases, clauses, sentences, utterance and discourse) the lexicon and *outside* oral language (such as sign languages, gestures, art), and that it is a primarily *conceptual mechanism*.

This conceptual nature explains why we regularly find the same general types of conceptual metonymies (EFFECT FOR CAUSE, PART FOR WHOLE, RESULT FOR CONDITION, ENTITY FOR SALIENT PROPERTY) operating at very different linguistic levels and in very different expressive and communicative modes.

Metonymies, on the other hand, chain to each other and to other conceptual factors such as metaphors and other types of contextual information to guide the processing of discourse.

REFERENCES

1. Alm-Arvius, Christina 2013: *Figures of Speech*. Lund: Studentlitteratur.
2. Хайтов, Л. А. (2014). Значение эстетического воспитания в развитии личности студента педагогического вуза. *Наука. Мысль: электронный периодический журнал*, (10), 40-44.
3. Azamatovich, X. L. (2021). The Concept of Heart In The Treatises Of Hakim Termizi. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE*, 2(3), 63-67.
4. Azamatovich, K. L. (2020). The role of the Hakim Termizi architectural complex in visiting tourism in Uzbekistan. *Вопросы науки и образования*, (9 (93)), 27-31.
5. Yuldasheva, D. THE IMPORTANCE OF COOPERATIVE LEARNING AND GROUP WORK IN ENGLISH CLASSES. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 100.
6. Artikbayeva, Z. A., & Egamova, G. A. (2022). Boshlang 'ich sinf ona tili darsliklarida so 'z birikmasi yuzasidan berilgan bilimlar tahlili. *Science and Education*, 3(2), 734-739.
7. Sadikov, E. (2022). TIL O 'QITISHDA PRAGMATIKA MASALALARI: TA'RIFLAR, TANQIDLAR, TAHLILLAR VA TALQINLAR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI VARVARIZMLARNING LINGVOMADANIY ASPEKTI

Xumoraxon Begmatova Omonjon qizi

Lingvistika: Ingliz tili yo‘nalishi magistranti(FarDU)

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi varvarizmlarning lingvomadaniy tahlili va aspekti ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: psixolingvistika, kognitiv, aspekt, S.A. Kuznetsov tahlili, ong, lingvomadaniy, varvarizmlar.

Zamonaviy psixolingvistika, kommunikatsiya va kognitiv lingvistika uchun kognitiv ong tushunchasi tasnifini o‘rganish dolzarb masalalardan biri bo‘lmoqda. Ong tushunchasi zamonaviy fanning qiyin ta’riflanadigan tushunchalariga kirsada, doimiy ravishda barcha ijtimoiy va aniq fanlarning aksariyat qismi tomonidan foydalaniladi. Bu bilan birga fanda xanuzgacha tafakkur va ong atamolari o‘rtasida aniq chegaralanish mavjud emas. Bu tushunchalar, ba’zan turlicha talqin qilinib qarama – qarshi ma’nolarda berilsa, ba’zan sinonimlar sifatida ishlatiladi.

Bizning fikrimizcha, ong tushunchasi turg‘un holat jihatini, tafakkur esa dinamik aspektga urg‘u beradi. Ong bu miyaning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, tafakkur esa onnga ega bo‘lgan miyaning faoliyatidir (ya’ni tafakkur qilish fikrlash faoliyatidir). Aynan shu jihatdan biz tafakkur va ong o‘rtasidagi, bu ikki tushuncha mavjudligi sababli ular o‘rtasidagi chegarani aniqlab berish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Quyidagi izlanishda biz diqqat- e’tiborimizni ongning tilga bo‘lgan munosabatini o‘rganishga qaratamiz.

Falsafiy va psixologik adabiyotlarda ong yuqori tashkil qilingan materiyao‘z ichida hissiy va aqliy qobilyatlarni jamlagan miya xususiyati (funksiyasi) sifatida

belgilanadi. Shu bilan bir qatorda, ongning tafakkur timsollari insonning maqsadga yo'naltirilgan faoliyatini aniqlab beradi, shaxsning atrofdagi tabiat va ijtimoiy haqiqat bilan o'zaro munosabatini tartibga soladi, shaxsning mavjud ekanligini, ichki ma'naviy dunyosini anglab olishga imkoniyat beradi va ijtimoiy-amaliy faoliyat jarayonida voqelikni mukammallashtirish sharoitini yaratib beradi.

Ong so'zi zamonaviy tilda ko'p ma'noli so'z hisoblanadi. S.A. Kuznetsov tahriri ostidagi "Rus tilining izohli lug'ati" ong so'zini shunday izohlaydi:¹⁸

1. Tafakkurda insonning reallikni tasvirlash qobiliyati;
2. Insonga xos bo'lgan atrof voqelikni anglash va tafakkur etish; fikrlash faoliyati, aql, idrok, voqelikni ongli ravishda qabul qila olish qobiliyati (hushdan ayrilish)
3. Inson, bir guruh insonlar tomonidan ijtimoiy hayotni anglab yetish; ijtimoiy tabaqa vakillari sifatida insonlarning dunyoqarashlari.
4. Biror narsani anglash, fikr, hissiyot, his qilish (burch hissi), aniq anglash.
5. So'zlashuv nutqida onglilik (Kallang qayerda edi ?)

Shuni tushunish qiyin emaski, barcha ma'nolar so'nggi ma'noni qo'shgan holda ham ongni voqelikni aksi sifatida ko'rsatib uni turli tomondan ochib beradi holos. Bunday holda ko'p ma'nolik degan narsani nisbiy desa bo'ladi. Ong to'g'risidagi tasavvurlar turlarning ko'pligi va ongning shakillaridan kelib chiqadi.

Ongning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatish mumkin: Tafakkur faoliyati bo'yicha siyosiy, ilmiy, diniy, ekologik, maishiy, tabaqaviy, estetik, iqtisodiy va xak. Ong subyektiga asosan gender yoshga oid, ijtimoiy (kaspiy, gumanitar, texnik), shaxsiy, jamoaviy, guruhli va hakoza.

Shakllanish jihatidan rivojlangan va rivojlanmagan ong; ong asosidagi tamoyilga nisbatan global, demokratik, konservativ, progressiv, reaksiyon va hakoza ongga ajratiladi; Aqliy faoliyat asosida kelib chiqadigan ko'nikmaga asosan kreativ, texnik, everestik, badiiy va hakoza.

---

¹⁸ Axmanova O.S. Slovar lingvichiskiy terminov, M. Se. 1966.

Shu tarzda tasnifni davom ettirish mumkin, lekin bu biz oldimizga qo‘ygan vazifaga kirmaydi. Ong turlarining barchasi “umumiy anglash “yoki” shunchaki anglash “turli ko‘rinishlarida bo‘lib, ular kompleks tarzda global korib chiqiladi. “Umumiy ong” ni uning yetakchi “bilim orttirish“ tomonini hisobga olgan holda kognitiv deb atalishi taklif qilinadi, chunki ong subyekt tomonidan voqelikni o‘rganish natijasida paydo bo‘ladi, ongning o‘zi esa subektni bilim olish faoliyati paytida ega bo‘lgan bilimlar jamlanmasidir. Milliy ong va uning til bilan bog‘liqligi ustidan olib borilgan tadqiqotlar boy lingvistik tarixga ega bo‘lib, bular V.Gumboldt, V.Vundt, A.A.Potebnya, etnotilshunoslar, L.Veysgerber va boshqalar olib borgan ilmiy taqdiqotlarda uchraydi.

Oxirgi paytlarda “lisoniy ong” degan tushuncha keng tarqalmoqda va u asosan tilshunos, madaniyatshunos, etnograf va shu kabilar tomonidan ishlatilmoqda.

Masalan: Lisoniy ongning etnomadaniy xususiyatlari.¹⁹ M. 1996; Lisoniy ong: uning shakllanishi va ishlatilishi. M.,1998: Tilli Lisoniy ong va dunyo tasiri. M.2000 va boshq. Shuningdek, bu sohada olib borilgan tadqiqotlar “Til va milliy anglash” (1.soni, Voronej, 1998; 2.soni, Voronej, 1999, 3.soni, Voronej, 2002, hamda “Til va milliy ong. Nazariya va metodologiya masalalari kalliktiv monografiyasi. Voronej, 2002) to‘plamlarida chop etilgan.

“Lisoniy ong” atamasi biror faktni belgilash uchun moddiylashtirilishi samarali natijalarga olib kelmaydi. Bu holatda u masalaga yangicha yondashmaydi va “Lisoniy ong” ning o‘ziga hos xususiyatini topib bera olmaydi. Shu bilan birga, haligacha lingvistika va psixolingvistikada inson nutqi faoliyati, til haqidagi bilimlar majmuini ta‘minlab beruvchi nutqning psixik mexanizmlari atama sifatida kiritilmagan.

---

¹⁹ Reformatitskiy V.V. Vvedeniye yazykoznanije. M. Prosvesheniye. 1967

Adabiyotlar:

1. Axmanova O.S. Slovar lingvitichiskiy terminov, M. Se. 1966.
2. Reformatitskiy V.V. Vvedeniye yazikoznaniye. M. Prosvesheniye. 1967
3. G'ofurova M. O'zbek tilidagi varvarizmlarning funksional- semantik tahlili// Ilm sarchashmalari. - Urganch, 2019.
4. Oxford Advanced American Dictionary. 2020. Oxford University Press
5. <https://new.tdpu.uz/articles>
6. <https://library-tsul.uz/category/ilmiy-maqolalar/>

IMPROVING THE METHODOLOGY TO DEVELOP PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS (AS AN EXAMPLE OF TEACHING ENGLISH)

Nargiza Samandarova Muxammadovna

Tashkent State University of Economics

ABSTRACT

Training of future economists is a direction that requires a specific methodology. First of all, it is necessary to develop professional competences in the representatives of this field, as well as communicative competences are an integral part of the field. This scientific research is devoted to the discussion of the necessity, methodology and importance of developing professional and communicative competences in the process of training future economists.

Keywords: *teacher, communication skills, professional competencies, economist, integrated learning, communicative culture, method.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ (НА ПРИМЕРЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ)

АННОТАЦИЯ

Подготовка будущих экономистов – направление, требующее определенной методики. В первую очередь необходимо развивать профессиональные компетенции у представителей данной сферы, так как коммуникативные компетенции являются неотъемлемой частью сферы. Данное научное исследование посвящено обсуждению необходимости, методологии и значения развития профессиональных и коммуникативных компетенций в процессе подготовки будущих экономистов.

Ключевые слова: *преподаватель, коммуникативные способности, профессиональные компетенции, экономист, интегрированное обучение, коммуникативная культура, метод.*

BO‘LAJAK IQTISODCHILARNING KASBIY VA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI (INGLIZ TILI O‘QITISH MISOLIDA)

ANNOTATSIYA

Bo‘lajak iqtisodchilarni tayyorlash o‘ziga xos metodologiyani talab etuvchi yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu soha vakillarida avvalo kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish lozim, shuningdek kommunikativ kompetensiyalar ham sohaning ajralmas qismidir. Ushbu ilmiy tadqiqot bo‘lajak iqtisodchilarni tayyorlash jarayonida kasbiy-kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish zaruriyati, metodologiyasi va ahamiyatining muhokamasiga bag‘ishlanadi.

***Kalit so‘zlar:** o‘qituvchi, muloqot qobiliyatlari, kasbiy kompetensiyalar, iqtisodchi, integratsiyalashgan ta’lim, kommunikativ madaniyat, metod.*

INTRODUCTION

In the system of higher education in Uzbekistan, large-scale reforms continue to be carried out, related to the transition to a two-level training of education according to new standards. In this regard, the problems of improving the training of teachers of vocational training are very relevant, new educational technologies are being developed based on the integration of education, science and innovation, and a single intellectual, economic and cultural space is being formed [2].

Changing social and economic conditions in the country also require the preparation of an economically literate and enterprising master of economics, who knows how to rationally use the potential of his knowledge.

MATERIALS AND METHODS

The implementation of the model for the formation of professional competencies of a specialist in economics is carried out at different types and forms

of conduct, goals and expected results of classroom activities: lectures, practical and laboratory classes. At lectures, the teacher sets out the general concept of the course, introduces students to the methodology for studying it, the requirements for the test / exam, etc. At seminars or practical classes in a dialogue mode, there is a more in-depth comprehension of the individual, most significant topics of the course; in laboratory classes, the necessary skills and abilities are worked out according to the course, in our case, this is how to conduct socio-economic surveys, make generalizations, mathematical processing of the data obtained, etc. The prerequisites for the technology of formation of professional competencies of the future economist in the process of studying the economic discipline are being created. The survey we conducted at the beginning of the course showed that most of the students' competencies were not formed even at the very initial stage, while we relied on the concepts of competence-based learning, the contextual approach, on the existing and tested pedagogical technologies (first of all, developmental learning technologies by L.V. Zankov, V.V. Davydov, I.S. Yakimanskaya, programmed learning by V.P. Bespalko, B.F.

Of course, we have not forgotten the general principles of education: scientific character, systematic approach, connection between theory and practice, continuity, etc. Creative competence - one of the key ones in the professional training of an economist - is defined as the ability to be creative. "A culturally oriented approach to education," says V.P. Salnikova, "is becoming more and more popular not only among the humanities, but also among economists [2]".

RESULTS AND DISCUSSION

In this article, we will try to consider only some of the main professional competencies of a future economist. The system of professional competencies is determined by us based on the research of I.V. Ovchinnikova (tab. 1).

Table 1.

System of professional competencies [1]

Competency Name	Definition	Compound
1	2	3
Communicative	The ability of a specialist to business constructive communication	<ul style="list-style-type: none"> -the ability to competently express one's point of view orally and in writing; -the ability to participate in discussions, to defend one's point of view; -knowledge of foreign languages; -the ability to present scientific and research materials; -knowledge of the basics of business communication; -willingness to work with general and special purpose software
Moral and social	Determines the responsibility of a specialist to society for his developments, projects, designs	<ul style="list-style-type: none"> - knowledge about the rights and obligations of a specialist in the field of professional self-determination; - ability to analyze the situation in society; - ability to act in accordance with personal and social benefit; -respect for any individuality; - taking into account the requirements of safety and labor protection
Organizational	Ability to demonstrate organizational skills	<ul style="list-style-type: none"> - team work skills; the ability to show oneself as a manager and executor of projects; -demonstrate independent work skills; - have practical skills in the organization of research and production work (in accordance with the profile); -ability to plan and organize relevant activities
Creative	Creativity	<ul style="list-style-type: none"> - readiness for creative understanding and application of knowledge and skills in professional activities; - the ability to create and maintain a creative atmosphere in the team; - display of intuition, flexibility and originality of thinking

Gnostic	The ability to find, use, broadcast, apply theoretical and practical knowledge in practice and in various practical areas	<ul style="list-style-type: none"> - have basic ideas about the diversity of objects of professional activity; -use knowledge in a specific area; - the ability to acquire new knowledge using modern information technologies; - ability to solve production and research problems; -to know various methods and forms of cognition and activity; - the ability to scientifically analyze the problems and processes of the professional field
Design	The totality of knowledge in a certain area, knowledge in the structure of project activities, the ability to apply this knowledge and skills in a specific activity	<ul style="list-style-type: none"> - the ability to develop sketches of parts, technical and working designs of structures, products of varying complexity; - ability to draw up instructions for the operation of structures and other technical literature; - ability to coordinate projects with other departments; -participation in the implementation of developed projects, testing, technical support
Research	Participation in works related to the search for new solutions to problems	<ul style="list-style-type: none"> - collection, processing, analysis, systematization of scientific and technical information on the topic; - study of special literature; -participation in scientific research, testing of prototypes of products; -analysis, processing of research results; -creation of test and control tools
Reflective	The ability of a specialist to evaluate his work, find himself in the chosen profession, the ability to self-regulate	<ul style="list-style-type: none"> -readiness to realize their activities; - the ability to see cause-and-effect relationships between tasks, goals, methods of implementation and performance results; - Ability to supervise and correct work at all stages.

All of these professional competencies are formed in the process of training a future specialist at a university, and we should talk about an integrated approach to training. Analyzing the state educational standard in the specialty, we see that among the special disciplines "State regulation of the economy" occupies a relatively small place: 36 hours, one semester, but, nevertheless, the knowledge, the content component of this discipline is used in many other disciplines, which, in turn, integrate their content components into this discipline. This is an organic and natural process in vocational training.

The professional competence of an economist as a whole has an integral characteristic, including: research, design, economic, analytical, organizational, managerial and pedagogical components, which ensure the quality of the performance of the relevant types of professional activities [10].

All types of professional activity are carried out primarily through communication, implemented at the verbal and non-verbal levels. In this regard, it is necessary to note the importance of communicative competence, which can be considered both as a component and as a condition and means of forming the professional competence of an economist.

I.A. Zimnyaya [4] in her work "Key competencies as a result-oriented basis of a competency-based approach in education" defines three groups of key competencies, highlighting as the central competence in the interaction of a person with other people. As a substantive aspect of this competence, I.A. Winter examines the competence of social interaction and competence in communication.

Thus, the communicative competence of an individual can be considered as a kind of "key" to the process of forming the professional competence of an economist, a means of forming the structural components of human capital as a whole.

In the educational process of higher education, the communicative competence of the teacher acquires special significance, since pedagogical communication is not only a means of scientific and pedagogical communication, but also a source of

development of the student's personality, a condition for the formation of his communicative and professional competence. Advanced pedagogical practice has brought the educational process to the level of "subject-subject" relations, considering it as a process of interaction, as a source of personal growth for both sides of the process.

Based on the analysis of scientific, pedagogical and psychological research, we have found that the process of forming the communicative competence of the student is directly dependent on the communicative competence of the teacher.

The communicative competence of a university teacher can be considered as "a system of internal resources necessary to build effective communication in a certain range of pedagogical situations of personal interaction in systems "teacher - student" and "teacher - teacher" [5, 6]. It presupposes the presence of knowledge, skills, abilities necessary for understanding others and building their own speech behavior programs that are adequate to the goals and situations of pedagogical communication.

Studies show that students, building a theoretical model of the "ideal teacher", following the criterion of competence within the discipline taught, put forward such criteria as goodwill in communication, respect for the student's personality, understanding, i.e. communication skills. The communicative abilities of a teacher, identified in the structure of pedagogical activity, along with gnostic, design and organizational ones, are considered by Z. F. Esareva as a combination of the following components:

- 1) the ability to establish communication in the systems "teacher - student" and "teacher - teacher";
- 2) the effectiveness of communication in these systems in terms of solving pedagogical problems.

The communicative abilities of a teacher have a pronounced intrinsic value, since they not only determine the quality of the process of transferring knowledge to students, but also influence the motivation of the further learning process within any

discipline being studied, thereby determining the quality of the process of forming professional competence in general.

Considering the formation of communicative competence and communicative culture in the process of preparing both bachelors and masters and graduate students, it should be noted that in practice there are two main contradictions that seriously complicate the possibilities of implementing this process. On the one hand, modern economic and political conditions for the development of society have determined the priority of business communication as the most massive in the field of social communication, implemented through speech activity. On the other hand, in the current situation in the field of higher education, there is a decrease in the level of communicative culture necessary for optimal self-realization of the individual in the process of business communication.

This contradiction is especially evident in the process of education in economic and technical universities. Communicative competence is a prerequisite for successful business communication in any area of interaction between the "person - person" system.

Studies show that in pedagogical practice, the communicative culture, the communicative competence of economists are far from the desired criteria of formation. In situations of pedagogical communication, students often switch to low-level speech stereotypes that are far from the concept of "communicative culture". An analysis of the reasons showed that several components can be distinguished in this problem, which are a complex combination of both speech and psychological and pedagogical aspects.

CONCLUSION

The future economist, who is aware of the determinism of his own career (and well-being in general) by the presence of a communicative culture and communicative competence, builds a qualitatively different motivation for learning in

studies. This has a positive effect on the effectiveness of the learning process and on the process of forming the professional competence of the future economist, including his intellectual capital as a whole.

REFERENCES

1. Ovchinnikova I.V. Formation of professional competence of aerospace specialists in the process of studying natural science disciplines: Abstract of the thesis. diss. cand. ped. Sciences. - Samara: 2019. - p. 11 - 12.
2. Salnikova V.P. Culturological grounds for the modernization of domestic education. - Samara: 2018. - P. 7.
3. Bodaleva A.A. Psychological communication. M.; Voronezh: Publishing House "Institute of Practical Psychology"; NPO "Modek", 2016. 256p.
4. Zimnyaya I. A. Key competencies as an effective-target basis of the competency-based approach in education. Author's version. M.: Research Center for Quality Problems in Training Specialists, 2014. 40 p.
5. Kozlova A. Professional deformations of the teacher's personality // Higher education in Russia. 2007. No. 3. P.141-143.
6. Ovsyannikova O.A. Psychological and pedagogical aspects of the problem of the formation of the communicative competence of a university teacher // Humanitarian sciences at the beginning of the third millennium: monograph / ed. A.V. Repnikov. St. Petersburg: Info-da, 2017. p.73-90.
7. Ovsyannikova O.A., Suganova M.I., Pravdyuk V.N. The role of the category "human capital" in the formation of professional competence of future masters in economics. // News of TulGU. Pedagogy. Issue 1. Tula: Publishing House of TulGU, 2014. p. 145-152.
8. Pravdyuk V.N., Ovsyannikova O.A. Psychological and pedagogical competence of the teacher as a condition for the success of the pedagogical process in

the university // Uchenye zapiski Oryol State University. Series "Humanities and social sciences". 2012. No. 2. p. 303-309.

9. Usanova O.G. Formation of the teacher's communicative competence in the process of pedagogical communication // Russian speech in a modern university: materials of the Second Intern. scientific-practical. internet conferences. Orel: Orel GTU, 2016. p.129-133.

10. Рашидов, Д. (2022). TRANSPORT KORXONALARI UCHUN NOGIRONLAR TOMONIDAN ISHLAB CHIQRILAYOGAN MAXSUS KIYIMLAR VA BOSHQA MAHSULOTLAR XARIDINI KO 'PAYTIRISH ORQALI NOGIRONLAR MEHNATINI RAG'BATLANTIRISH. *Scienceweb academic papers collection*.

11. Sharipov F.V. Professional competence of a university teacher // Higher education today. 2010. №1. pp. 72–77.

MUQIMIY SATIRALARI MAZMUNI, MOHIYATLARI VA IQTISODIY QARASHLARINING TASNIFI

Azimova Go‘zal Ravshan qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Xalqaro turizm fakulteti talabasi

azimovagozal@gmail52.com

***Annotatsiya:** Muqimiy ilmiy va adabiy izlanishlari bilan bir qatorda siyosat bilan ham shug‘ullangan. U 20-asr boshlarida Markaziy Osiyoni modernizatsiya qilish va uni keng islom olami bilan yanada yaqinlashtirishga qaratilgan siyosiy islohotlarda muhim rol o‘ynadi. U Qo‘qon xonligi hukmron kengashi a‘zosi bo‘lib, keyinchalik Buxoro amirining maslahatchisi bo‘lib ishlagan. Muqimiy o‘zining siyosiy faoliyatiga qaramay, ta‘lim va madaniy almashinuvni rivojlantirishga sodiq qoldi. U o‘zbek madaniyati va an‘analarini asrab-avaylash va targ‘ib qilishning kuchli targ‘ibotchisi bo‘lgan, O‘zbekistonda bir qancha ta‘lim muassasalari va madaniyat markazlarining tashkil etilishiga yordam bergan.*

***Kalit so‘zlar:** She‘riyat, adabiyot, kirdikorlik, hissiyot, odmi, davr, tanob, o‘lchov, qiyinchiliklar, madaniyat, iqtisodiy qarashlar, komillik.*

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy nomi bilan mashhur o‘zbek olimi, shoiri edi. U 1850-yilda O‘rta Osiyoda siyosiy va madaniy o‘zgarishlar ro‘y bergan bir davrda hozirgi O‘zbekiston tarkibidagi Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. Muqimiy yoshligida ta‘lim olishni boshlagan va mintaqadagi eng nufuzli islom maktablarida tahsil olgan. U arab, fors va turk tillarini yaxshi bilgan, islom huquqi va ilohiyot bo‘yicha yetakchi mutaxassis hisoblangan.

Muqimiy ilmiy izlanishlari bilan bir qatorda mohir shoir ham edi. U ham o‘zbek, ham fors tillarida ijod qilib, nafis uslubi, mulohazali misralari bilan mashhur edi. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy 1903-yilda vafot etgan bo‘lsa-da, uning merosi saqlanib qolgan. U o‘zbek adabiyoti va madaniyatining eng muhim namoyandalaridan biri sifatida e‘tirof etilgan bo‘lib, uning islom ilmi va siyosiy islohotlar sohalariga qo‘shgan hissalar Markaziy Osiyo va undan tashqaridagi olimlar va faollarni ilhomlantirishda davom etmoqda. Uning xizmatlari inobatga olinib, O‘zbekistonda bir qator maktablar, kutubxonalar va madaniyat markazlariga uning nomi berilgan. Bundan tashqari, uning bir qancha asarlari nashr etilgan va turli tillarga tarjima qilingan. Muqimiyning adabiy asarlari o‘zbek adabiyoti va madaniyatining muhim qismi sanaladi. Uning she‘rlari hozirgacha ham olimlar, ham talabalar tomonidan o‘qilib, o‘rganilib kelinmoqda, asarlari qo‘shiq va pyesalarga moslashtirilgan. Uning ijtimoiy adolat, ta‘lim va madaniy almashinuv haqidagi g‘oyalari zamonaviy O‘zbekistonda ham dolzarb va ta‘sirchan bo‘lib qolmoqda.

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy hayoti va ijodi O‘rta Osiyo madaniyatining boyligi va rang-barangligini, bu mintaqadan kelgan alloma va shoirlarning keng islom olamiga qo‘shgan hissalarini ko‘rsatadi. Uning merosi ta‘lim, madaniyat va adabiyot turli jamoalar o‘rtasida ko‘prik o‘rnatish va ijtimoiy adolat va taraqqiyotni ta‘minlashda muhim rol o‘ynashini eslatib turadi. Muqimiy o‘zining siyosiy faoliyatiga qaramay, ta‘lim va madaniy almashinuvni rivojlantirishga sodiq qoldi. U o‘zbek madaniyati va an‘analarini asrab-avaylash va targ‘ib qilishning kuchli targ‘ibotchisi bo‘lgan, O‘zbekistonda bir qancha ta‘lim muassasalari va madaniyat markazlarining tashkil etilishiga yordam bergan. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy hayoti va ijodi O‘zbekiston va undan tashqaridagi olimlar, shoirlar, faollarni ilhomlantirishda davom etmoqda. Uning adabiyot, islom ilmi va siyosiy islohotlarga qo‘shgan hissasi O‘rta Osiyo madaniyatining boyligi va rang-barangligi hamda bu mintaqadagi olimlar va shoirlarning keng islom olamida qanday muhim rol o‘ynaganligidan dalolat beradi. Muqimiy merosi O‘zbekistonda va undan tashqarida

keng nishonlandi. Ko'plab maktablar, kutubxonalar, madaniyat markazlari uning nomi bilan atalgan, uning asarlari butun mamlakat maktablari va oliy o'quv yurtlarida o'qitiladi. Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning adabiyot, islom ilmi va siyosiy islohotlarga qo'shgan hissasi Markaziy Osiyo madaniyati va keng islom olamiga doimiy ta'sir ko'rsatdi. Uning nafis she'riyati, innovatsion ilmi, ta'lim va madaniy almashinuv yo'lidagi tinimsiz targ'iboti O'zbekiston va undan tashqaridagi olimlar, shoirlar va faollarni ilhomlantirishda davom etmoqda. Uning merosi Markaziy Osiyo madaniyatining boyligi va rang-barangligi hamda bu mintaqadagi olimlar va shoirlarning keng islom olamining shakllanishida muhim rol o'ynaganligidan dalolat beradi.

Muqimiyning o'zbek adabiyoti va tili rivojiga qo'shgan xizmatlari ham katta bo'ldi. U zamonaviy o'zbek adabiyotining kashshoflaridan biri bo'lib, o'zbek tilida adabiy an'anani qaror toptirishda muhim rol o'ynadi. Uning an'anaviy o'zbek va fors adabiy shakllarini yangi, innovatsion uslublar bilan uyg'unlashtirgan she'riyati zamonaviy o'zbek she'riyatining poydevorini yaratishga xizmat qildi. Muqimiy asarlari o'zbek tilining o'z taraqqiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Uning sodda, tushunarli tildan foydalangan va oddiy odamlarning kundalik tajribalariga tayangan she'riyati o'zbek tilining keng omma uchun qulayroq va dolzarb bo'lgan yangi me'yorini shakllantirishga yordam berdi. Muqimiy merosi bugungi kunda ham O'zbekistonda davom ettirilmoqda. Uning asarlari keng o'qiladi va o'rganiladi, uning ta'lim, madaniyat va ijtimoiy adolat haqidagi g'oyalari O'rta Osiyo va undan tashqarida olimlar, shoirlar va faollarning yangi avlodlarini ilhomlantirishda davom etmoqda. Uning zamonaviy o'zbek adabiyoti va tili rivojiga, shuningdek, islom ilmi va siyosiy islohotlariga qo'shgan hissasi uni Markaziy Osiyo tarixidagi eng muhim shaxslardan biriga aylantiradi. Muqimiy she'riyati o'zining go'zalligi, nafisligi, ma'no teranligi bilan mashhur. U o'zbek va fors tillarida ijod qilgan, asarlarida muhabbat va ma'naviyatdan tortib, ijtimoiy adolat va siyosiy islohotlargacha bo'lgan

keng ko‘lamli mavzular yoritilgan. Uning she‘rlari nafis uslub, jonli tasvir, insoniy holatni chuqur anglashi bilan ajralib turadi.

Muqimiyning ko‘plab she‘rlari musiqaga qo‘yilgan va bugungi kunda ham O‘zbekistonda mashhur. Uning she‘rlari ham bir qancha tillarga, jumladan, rus va ingliz tillariga tarjima qilingan va dunyo olimlari tomonidan o‘rganilgan. Muqimiy o‘zining adabiy va ilmiy izlanishlari bilan bir qatorda, maorif va madaniy almashinuvni rivojlantirishga ham qattiq bel bog‘lagan. U O‘zbekistonda bir qancha ta‘lim muassasalari va madaniyat markazlarining tashkil etilishiga yordam bergan, o‘zbek madaniyati va an‘analarini asrab-avaylash va targ‘ib qilish yo‘lida tinimsiz mehnat qilgan. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy adabiyot, islom ilmi va siyosiy islohotlarga qo‘shgan hissalarini O‘rta Osiyo va undan tashqaridagi olimlar, shoirlar va faollarni ilhomlantirishda davom etayotgan haqiqiy bilimdon edi. Uning hayoti va ijodi mintaqaning boy madaniy merosi va dunyoning bu qismidan kelgan olimlar va shoirlarning keng islom olamida qanday muhim rol o‘ynaganligi haqida eslatib turadi. Muqimiyning siyosiy aralashuvi va islohotlar tarafdori bo‘lishi uning yangilanish va taraqqiyotning muhimligiga bo‘lgan ishonchidan kelib chiqqan. U Markaziy Osiyoning o‘zgaruvchan global sharoitlarga moslashishi zarurligini tan oldi va mintaqada siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotni rag‘batlantirishga harakat qildi.

Muqimiyning islohot haqidagi fikrlari faqat siyosat bilan cheklanib qolmagan. U, shuningdek, madaniy almashinuv va bilimlarni chegaralar orqali almashish muhimligiga ishonadi. U o‘zbek madaniyati va an‘analarini asrab-avaylash va targ‘ib qilish tarafdori bo‘lgan, biroq u boshqa madaniyatlar bilan muloqot qilish va ularning tajribasidan o‘rganish muhimligini ham anglagan. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy hayoti va ijodi O‘rta Osiyo madaniyatining boyligi va murakkabligini, bu mintaqadan kelgan alloma va shoirlarning keng islom olamiga qo‘shgan hissalarini o‘zida mujassam etgan. Uning she‘riyati, ilmiy izlanishlari va islohotlar tarafdoriligi O‘zbekiston va undan tashqarida olimlar, shoirlar va faollarni ilhomlantirishda

davom etmoqda va uning merosi yanada adolatli va adolatli dunyo qurishda ta'lim, madaniyat va taraqqiyotning doimiy ahamiyatini eslatib turadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Masalan, Hamroyeva Sevinch Hamroyevnaning Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning asarlaridagi takrorlanmas xususiyatlarining tasnifi haqida yozgan maqolasida Muqimiy ijodidagi betakrorlik, adibning aynanadabiyotning satira va sayohatnoma yo'nalishida barakali ijod qilganligi to'g'risida xulosalar berilgan. Muqimiyning ijodidagi mukammal yozilgan she'rlaridagi ayrim misralarning ma'nosi bugungi kun muammolarini ta'kidlayotgani haqida fikrlar keltirilgan. Shoirning ilg'or dunyoqarashi, farovon hayot hamda ozod jamiyat, insof va adolat, barkamol inson hamda insoniylik, iymon-e'tiqod va erk haqidagi orzu-intilishlari bilan mustamlaka sharoiti, zo'ravonlik hukmron bo'lgan zamona o'rtasidagi jiddiy ziddiyat, bir so'z bilan aytganda yuksak ideal bilan razil borliq o'rtasidagi nomutanosiblik Muqimiy ijodida voqelikka nisbatan keskin tanqidiy munosabatning uzil-kesil shakllanishiga olib kelganligi haqida yozgan.

NATIJALAR

Barcha ilmiy izlanishga va tavsiflashga bel bog'lagan muqimiyshunoslar izlanishlari uning qadriyatlarini bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqdaligini isbotlab berishmoqda. Uning ta'lim va madaniy almashinuvga e'tibori turli madaniyatlar va an'analarni tushunish va hurmat qilish jamiyatlar o'rtasida ko'prik o'rnatish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan globallashtirilgan dunyoda muhimligicha qolmoqda. Muqimiyning ijtimoiy adolat, siyosiy islohotlar haqidagi g'oyalari zamonaviy O'zbekiston sharoitida ham ahamiyatlidir. Bugun mamlakatda siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar jarayoni kechmoqda, uning ijtimoiy adolat va demokratik qadriyatlarni targ'ib qilish haqidagi g'oyalari ko'plab o'zbekistonliklarda hamon aks-sado berib kelmoqda. Umuman olganda, Muhammad Aminxo'ja Muqimiy hayoti va ijodi O'rta Osiyoning boy madaniy merosi, bu mintaqadan kelgan alloma va shoirlarning keng islom olamiga qo'shgan muhim hissalarini eslatib turadi.

Uning merosi ta'lim, madaniyat va ijtimoiy adolatni rivojlantirishga intilayotgan barcha uchun ilhom manbai bo'lib, uning g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb va ta'sirli bo'lib qolmoqda.

Muqimiy merosi O'zbekiston va undan tashqarida yozuvchi va olimlarning yangi avlodini ham ilhomlantirdi. Muqimiyning adabiyot, islom ilmi va siyosiy islohotlarga qo'shgan hissasi O'rta Osiyo madaniyatining boyligi va rang-barangligi hamda bu mintaqadagi olimlar va shoirlarning keng islom olamida qanday muhim rol o'ynaganligidan dalolat beradi. Muqimiy she'riyati va nasri o'zbek adabiyoti va madaniyatining muhim qismi sanaladi. Uning asarlarida muhabbat, e'tiqod, ijtimoiy adolat mavzulari yoritilgan, til va shaklga innovatsion yondashuvi o'zbek yozuvchi va shoirlarining avlodlariga ta'sir qilgan. Muqimiyning ijtimoiy adolat, ta'lim, madaniy almashinuv haqidagi g'oyalari hozirgi O'zbekistonda ham dolzarb va ta'sirchan bo'lib qolmoqda. Uning merosi ta'lim, madaniyat va adabiyot turli jamoalar o'rtasida ko'prik o'rnatishda, ijtimoiy adolat va taraqqiyotni ta'minlashda muhim rol o'ynashini eslatib turadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Muqimiy o'zining ko'plab asarlarida o'zi yashab o'tgan davrning ijtimoiy-iqtisodiy holati haqida ma'lumot bera olgan. Bundan tashqari u o'z davrida adolatparvarlardan biri bo'lgan va jamiyatdagi turli illatlarni doimo tanqid qilib kelgan. U uchun o'zining yaxshi yashashi emas, balki jamiyat farovonligi dastlabki o'rinda turgan. U xalq qadriyat va ana'analarini hurmat qilgan va o'z davrida oddiy inson bo'lib, xalq orasida katta hurmatga ega bo'lgan shaxslardan biri bo'lgan. Uning hayot yo'li insonlar uchun o'rnak sifatida qarash mumkin. Chunki u har doim adolat tarifida bo'lgan va jamiyat rivojlanishiga hissa qo'shishga harakat qilib yashagan. Shundan kelib chiqqan holda Muqimiyning hayotini va asarlarini nafaqat O'zbekistonda balkim butun dunyoda keng jamoatchilikka yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa yoshlar tarbiyasida Muqimiy tamoyillargi tayanish orqali yaxshi natijaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘afur G‘ulom „Boburiynoma”
2. <https://e-journal.uz/2021/04/08/muqimiy-asarlaridaaholining-ijtimoiy-iqtisodiy-hayoti-tasviri/>
3. Q. Pardayev Muqimiy lirik asarlarining matniy-qiyosiy tahlili
4. Ochilov 2009, 32].Muqimiy
5. Avazov Nuriddin., MUQIMIY ASARLARIDA AHOLINING IJTIMOY-IQTISODIY HAYOTI TASVIRI.

TAJRIBALAR ORQALI KIMYO O'QITISH

Odiljonova Muzifabonu Abbosxon qizi

QDPI talabasi

Annotatsiya: Hozirgi kunda yurtimizda kimyo fanini o'qitishga bo'lgan talab ortib bormoqda. Shuni inobatga olgan holda o'quvchilarni kimyo faniga qiziqtirish va ushbu fanni yanada chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradigan turli xil metodlar ishlab chiqilgan. Bu maqolada ulardan birini ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: konussimon kolba, chelak, tuxum, sklyanka, xlorid kislota, stakan, pinset, so'ndirilmagan ohak, kalsiy karbonat, marmartosh, konserva qutisi, Kipp apparati.

Аннотация: В настоящее время спрос на преподавание химии в нашей стране возрастает. С учетом этого разработаны различные методы, позволяющие заинтересовать учащихся наукой о химии и помочь им более глубоко освоить эту науку. Одну из них мы видим в этой статье.

Ключевые слова: коническая колба, ведро, яйцо, стакан, соляная кислота, стакан, пинцет, негашеная известь, карбонат кальция, мрамор, банка, аппарат Киппа.

Abstract: Today, the demand for teaching chemistry in our country is increasing. Taking this into account, various methods have been developed to interest students in chemistry and help them learn this science more deeply. We can see one of them in this article.

Key words: conical flask, bucket, egg, glass, hydrochloric acid, glass, tweezers, quicklime, calcium carbonate, marble, can, Kipp's apparatus.

Kimyo ta'limining sifati va samaradorligini oshirishda maktablarda o'tkaziladigan har bir laboratoriya ishlarning o'rnini muhim ahamiyatga egadir. Ayniqsa, kimyoviy kechalar, mushoiralar, turli xil musobaqalar va qiziqarli savol-javoblar o'tkazish o'qituvchilarning turli mavzular bo'yicha ilmiy-ommabop hamda ilmiy-uslubiy adabiyotlar bilan ishlashni talab etadi.

Tuxum bilan namoyishli tajribalar

Sahna kimyo kabinetini ko'rishida. Sahna oldida stol, orqaroqda sinf doskasi turadi. Unga bo'r va ho'llangan latta ham qo'yilgan. Stolda karbonat angidrid olish uchun marmartosh va xlorid kislota, sklyankada 100 ml konsentrlangan o'yuvchi kaliy eritmasi, bir litr xlorid kislota (1:2) eritmasi, og'zining diametri tuxum diametridan kichikroq bo'lgan konussimon kolba, bitta kichikroq chelak yoki konservadan bo'shagan uch litrli tunuka quti, ikki kilogramm so'ndirilmagan ohak, bitta yaxshi pishirilgan tuxum, ikkita xom tuxum, yarim chelak suv. Bir litrli stakan va pinset bo'ladi. Stol yonida VIII sinf o'quvchilari Dilnoza, Soliha va Xosiyatlar tajriba o'tkazishga tayyorlanmoqdalar. Sahnaga shoshilgan holda VII sinf o'quvchilari Oybek bilan Po'lat kirib keladi.

Oybek: Dilnoza opa, o'qituvchimiz qani?

Dilnoza: Hozirgina chiqib ketdilar, o'qituvchilar xonasida bo'lsalar kerak.

Soliha: Muncha hovliqmasanglar?

Xosiyat: Nima ishlaring bor edi?

Oybek: Bir necha savollarimiz bor, shularni so'rab olmoqchi edik.

Po'lat: Sizlar nima ish qilyapsizlar?

Dilnoza: Kimyo to'garagida ko'rsatiladigan tajribalarni tayyorlamoqchimiz.

Soliha: Nima savollaringiz bor edi?

Xosiyat: Savolingizni ayting qani, balki ko'plashib javob toparmiz.

Oybek: VII «A» sinfdan o'qiydigan Karimni bilasizmi?

Soliha: Ha, nima qilibdi?

Oybek: O'tgan kuni ana shu Karim bizlarga «Kimyo-dan topishmoqlar aytsam topasizlarmi?», deb so'radi. Bizlar «Qani aytchi» desak, u «olovsiz, elektrsiz, quyoshning issiqligidan foydalanmagan holda qanday qilib tuxumni pishirish mumkin?» deb so'radi.

Xosiyat: Hammasi shumi?

Po'lat: Yo'q, u yana bir necha savol berdi, bu savol-larga javob topish uchun Oybek bilan ikkimiz kitobning hamma betlarini varaqlab chiqdik. Ammo savollarning birortasiga ham javob topa olmadik.

Oybek: Axiri, o'qituvchimizdan so'rab olishga qaror qildik va shuning uchun bu yerga keldik.

Dilnoza: Kimyodan «Oksidlar, asoslar, kislotalar va tuzlar» mavzusini o'qib chiqdinglarmi?

Po'lat: Oksidlar, asoslar va kislotalarni o'qib chiqdik. Tuzlarni endi o'rganamiz.

Sanobar Unday bo'lsa, bu topishmoqni bemalol yechishlaringiz lozim ediku.

Po'lat: Sizlar bilasizlarmi?

Dilnoza: Albatta, bilamiz.

Po'lat: Billsanglar bizlarga ham aytib bera qolinglar. Biz javob topa olmasdan juda ko'p ovora bo'ldik.

Xosiyat: Faqat aytib berish emas, istasangiz tajriba qilib amalda ko'rsatib berishimiz ham mumkin.

Po'lat: Albatta istaymiz.

Oybek: Koshki edi (sevingan holda), ko'rsatib bersanglar juda soz bo'lardi-da.

Dilnoza (stol ustidagi tuxumlarni Po'latga ko'rsatib): Ana shu tuxumlardan bitta homini tanlab olib bering.

Oybek: Bu tuxumlarning pishgani ham bormi?

Soliha: Tuxumlarning bittasi pishgan, ikkitasi xom.

Po'lat: Tuxumning xom-pishig'ini qayerdan bilaman?

Xosiyat: Shuni ham bilmaysizlarmi?

Dilnoza: Tuxumning xom-pishig'ini fizikadan bilishlaringiz kerak edi. Birinchidan xom tuxumni stol ustida pildiratib aylantirsangiz, u yaxshi aylanmaydi. Pishgan tuxum esa yaxshi aylanadi.

Ikkinchidan, xom tuxumni qo'lga qisib, yorug'likka tutib qarasangiz, undan yorug'lik o'tib ko'rinadi. Pishgan tuxumdan yorug'lik o'tmaydi.

Po'lat (stol ustidagi tuxumlarni stol ustida aylantiradi, keyin yorug'ga tutib ko'radida, xomini ajratib olib, Dilnozaga uzatadi): Mana shu ikkitasi xom ekan.

Dilnoza (kichik chelakka ikki kilogramm so'ndirilgan ohak solib, ustiga xom tuxumlarni qo'yadi, uning ustidan 1,52 litr suv quyadi, shu ondayoq suv qaynay boshlaydi.) Ko'ryapsizlarmi? Suv qaynayapti. Hozir tuxumlar ham pishib qoladi.

Oybek: Chelakka solganingiz ohak emasmi, Dilnoza opa?

Soliha: Ko'rib turibsiz-ku, so'ndirilmagan ohak soldilar.

Dilnoza: So'ndirilmagan ohakka suv quyib, so'ndirilgan ohak hosil qildik.

Po'lat: Biz kimyo darsida oksidlarning kimyoviy xossalarini o'tgan vaqtimizda bu tajribani bajarib, undan juda ko'p issiqlik ajralganini kuzatgan edik.

Dilnoza: To'g'ri.

Oybek: Bu tajribadan issiqlik hosil bo'lishini bilar edikku-ya, lekin tuxum pishirish hech xayolimizga kelmaptida.

Xosiyat: Suv qaynagandan keyin, tuxum ham pishadida (Dilnoza pinset yordamida chelakdan tuxumlarni olib, suv bilan yuvadida, birini Po'latga, yana birini Oybekga uzatadi. Ular tuxumlarni aylantirib, yorug'likka tutib ko'radilar va pishganligiga ishonch hosil qiladilar. Poiat tuxumning po'chog'ini archib, kishilarga ko'rsa-tadi.)

Po'lat (sevinib): Juda qo'yilmaqom ish bo'ldi-da (qizlar kulishadi.)

Oybek: Endi men ikkinchi topishmoqni aytsam, uni ham topib berasizlar deb o'ylayman.

Soliha: Marhamat.

Oybek: Pishgan tuxumning po'chogini sindirmay turib, qanday qilib lining mag'zini olish mumkin?

Dilnoza: Bu ishni kislotalarning kimyoviy xossalari-ga asoslanib bajarish mumkin.

Po‘lat: Shuni tajribada tushuntirib bersangiz juda xursand bo‘lardikda.

Dilnoza: Solihajon shu tajribani siz ko‘rsata qoling.

Soliha: Ho‘p bo‘ladi. (Soliha bir litrli kimyoviy stakanga xlorid kislotaning 1:2 nisbatdagi eritmasidan 500 ml quyib, uning ichiga stol ustidagi pishgan tuxumning birini tushiradi. Tuxum stakandagi kislota ichida pastga-yuqoriga chiqib, tushib turadi, bunda vijillab gaz ajralib chiqadi.)

Oybek: Eha, Soliha opa, bu tuxum suv ichida raqsga tushib ketdi-ku.

Soliha: Stakandagi suyuqlik suv emas.

Xosiyat: U xlorid kislotaning eritmasi.

Oybek: Nega tuxumni xlorid kislota ichiga soldingiz?

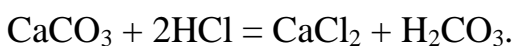
Soliha: Tuxumning po‘chog‘i asosan kalsiy karbonat tuzidan va qisman organik moddalardan iborat boigani uchun, tuxum po‘chog‘iga qattqlik berib turgan kalsiy karbonat tuzi xlorid kislotada erib ketadi.

Xosiyat: Kislotalarning kimyoviy xossalariidan biri shuki, kislotalar tuzlar bilan reaksiyaga kirishib, yangi tuz va yangi kislota hosil qiladi.

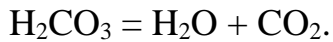
Po‘lat va Oybek (baravar): Uni biz ham bilamiz.

Po‘lat: Lekin uning tuxumga nima aloqasi bor? Nega tuxum kislota ichida yuqoriga chiqib, pastga tushib o‘ynaydi? (Dilnoza stakandagi kislotani aralashtirib turadi.)

Soliha: Sababi shuki, xlorid kislota tuxum po‘chog‘i tarkibidagi kalsiy karbonat tuzi bilan almashinish reaksiyasiga kirishadi. Xosiyat doskaga reaksiya tenglamasini yozadi):

Soliha (tenglamani ko‘rsatib): Ko‘rib turibsizki, bu reaksiya natijasida suvda erimaydigan kalsiy karbonat tuzi o‘rniga suvda eriydigan kalsiy xlorid tuzi hosil bo‘lib, u suvda erib ketadi. Xlorid kislota o‘rniga karbonat kislota hosil bo‘ladi va u beqaror birikma bo‘lganidan tezda parchalanib ketadi (Xosiyat reaksiya tenglamasini yozadi):

Dilnoza: Stakan ichiga tuxum tushirilganda vijillab ajralgan gaz ana shu karbonat angidrid edi. Tuxum ostida hosil bo'lgan karbonat angidrid gazi pufakchalari uni yuqoriga ko'taradi. Tuxum aylanganda gaz chiqib ketadi-da, tuxum yana pastga cho'kadi.

Xosiyat: Tushunarli bo'ldimi?

Po'lat va Oybek: Tushundik. (Shu vaqtga kelib tuxum po'chog'ining hammasi yoki ko'p qismi erib ketib, tuxumning sof mag'izi ajralib qoladi. Dilnoza stakan ichidan tuxum mag'zini olib, Po'lat bilan Oybekga va tomoshabinlarga ko'rsatadi.)

Dilnoza: Mana, ko'rdingizmi? Tuxumning mag'izi qoldi (agar po'chog'i erib bo'lmagan bo'lsa «Yana bir necha minut kislota ichida tursa, po'chog'i butunlay erib tamom bo'ladi» deydi). Bildingizmi?

Po'lat: Ha, bildik. Endi oxirgi topishmoqni ham aytib bersanglar juda ham minnatdor bo'lar edik.

Dilnoza: Ho'sh, qani uchinchi savolingizni eshitaylikchi?

Po'lat: Og'zining diametri, po'chog'i artilgan pishgan tuxum diametridan kichik bo'lgan kolba qanday qilib tuxumni yutadi?

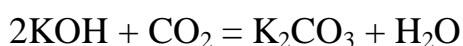
Xosiyat: Bu juda ham oson-ku.

Oybek: Sizlarga hammasi oson bo'laverar ekanda.

Dilnoza: Qani, Xosiyatxon buni siz tushuntirib bera qoling.

Xosiyat: Ho'p bo'ladi (Po'latga qarab).

Bu savolingizga javobni ishqorlarning kimyoviy xossasidan qidirish kerak. Ishqorlar bilan kislotali oksidlarning o'zaro ta'siridan tuz bilan suv hosil bo'lishini o'z'laringiz yaxshi bilasiz. Masalan, o'yuvchi kaliy bilan kislotali oksid - karbonat angidridning o'zaro ta'siridan kaliy karbonat tuzi va suv hosil bo'ladi (Solihaga reaksiya tenglamasini yozishni buyuradi, u tenglamani doskaga yozib qo'yadi):

Oybek: Buni hamma ham biladi. Lekin siz (stol ustidan po‘chog‘i artilgan pishgan tuxumni konussi-mon kolba og‘ziga qo‘yib) mana bu katta tuxumni og‘zi kichik kolba qanday qilib yutishini tushuntirib bering.

Xosiyat: Qarab turing, ko‘rasiz (Xosiyat kolba og‘zidan tuxumni olib, kolbaga Kipp apparatidan gaz to‘ldiradi va kolba og‘ziga yana tuxumni qo‘yadi. Tuxum qopqoq bo‘lib turadi.)

Po‘lat: Kolbaga nima yubordingiz, Xosiyat? Kolbani karbonat angidrid gazi bilan to‘ldirdim. Mana endi tuxumning qanday yutilganini ko‘rasiz.

Oybek: Qani kolba tuxumni yutmadi-ku?

Soliha: Bugun kolbaning ishtahasi yo‘qqa o‘xshay-di, oldin biroz «sirka» berib ishtahasini ochish kerakmikin?

Xosiyat: To‘g‘ri aytdingiz (u kolba o‘g‘zidagi tuxumni olib unga sklyankadagi eritmada biroz quyadida, tezlik bilan kolba og‘zida tuxumni qo‘yadi. Tuxum esa shu ondayoq, asta-sekin cho‘zilib, ingichkalashib butunligicha kolba ichiga tushib ketadi). Ko‘rdinglarmi (Po‘lat bilan Oybek sevinib bir-biriga qarashadi.)

Po‘lat: Ko‘rishga, ko‘rdikku-ya, ammo buning sababini tushuna olmayapmiz-da.

Xosiyat: Sababini tushunish oson, kolbani karbonat angidrid gazi bilan to‘ldirganimni ko‘rdinglar. Uning ustidan sirka emas, balki konsentrlangan o‘yuvchi kaliy eritmasini quydim. Karbonat angidrid o‘yuvchi kaliy bilan reaksiya-ga kirishadi (doskadagi tenglamani ko‘rsatadi). Kolba ichidagi gaz miqdori kamaygani uchun undagi bosim ham kamayadi. Kolba tashqarisidagi havoning bosimi kolba ichidagi bosimdan katta bo‘lgani sababli, havo kuch bilan tuxumning har tomonidan itarib kolba ichiga kiritadi. Tushudingizlarmi?

Oybek va Po‘lat: Juda yaxshi tushundik.

Oybek: Sizlarga ko‘p rahmat.

Soliha: Boshqa topishmoqlaringiz yo‘qmi?

Po‘lat: Yo‘q.

Ushbu tajribadan sinfdan tashqari ishlarda foydalanish mumkin. Sinfdan tashqati mashg'ulotlar qiziqarli tajribalar, kimyoviy kechalar, turli o'yinlar, topishmoqlar va boshqa tadbirlar juda qo'l keladi. Ularni tayyorlash va o'tkazish jarayonida o'quvchilarning bilim doirasini kengaytirish, dunyoqarashini mukamallashtirish va kimyo faniga bo'lgan muhabbatini orttirish, umuman, sirli olamning g'aroyib sinoatidan ko'proq xabardor bo'lishini ta'minlashga yangi imkoniyatlar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asqarov I.R, To'xtaboyev N.X, Gopirov K. "Kimyo" 8-sinf uchun darslik – T, "Yangi yo'l poligraf servis" 2006 yil 208-bet
2. Yo'ldashev J.G, Usmonov S.A "Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish". T., "Fan va texnologiya". 2008- 132 b.
3. Abduqodirov I.R, Pardoev A.A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" T-. iste'dod 20085
4. Tyurikov V, Shog'ulomov R. O'zbekiston Respublikasi "100 savolga 100 javob", T-."O'qituvchi" 2001 y

VARVARIZMLARNING LEKSIK-SEMANTIK MAZMUNI HAMDA XUSUSIYATLARI

Abbosova Nargiza Kobulovna
PhD, katta o'qituvchi (FarDU)

Xumoraxon Begmatova Omonjon qizi,
Komilova Nilufar Ixtiyorjon qizi
Lingvistika: Ingliz tili yo'nalishi magistranti(FarDU)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada varvarizmlarning leksik - semantik tahlili va mazmuni ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Olinma so'zlar, sheva, o'zlashma so'zlar, leksik- semantik, leksik sath, varvarizmlar, o'zlashma til, affikslar.*

O'zbek tilining lug'at tarkibi bir necha asrlar davomida shakllanib, boyib kelmoqda. Til lug'at boyligining shakllanishida ikki manba:

- 1) ichki, ya'ni til materialini asosida so'z yasash, shevalardan so'z olish;
- 2) boshqa tillardan so'z o'zlashtirish, yoki olinma so'zlar mavjud bo'lib, xuddi shu asosda til boyib, rivojlanib boradi.

O'zbek tilining o'z qatlamini umumturkiy va o'zbekcha so'zlar , shu bilan birga o'zbek tili materiallari zaminida yasalgan so'zlar tashkil etsa-da, unda o'zlashma affikslar va asos komponentlarning ham salmog'i katta. Demak, hozirgi o'zbek adabiy tili lug'at boyligining asosiy qismi o'z qatlamga mansub. Shu bilan birga tilimizning boshqa tillar hisobiga boyib borishi ham mavjud fakt sifatida e'tirof etiladi.

Boshqa xalqlar bilan uzoq yillar davomida ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, diplomatik aloqalarning kuchayib borishi, madaniy munosabatlarning yaqinlashishi tilga ham kuchli ta'sir qiladi. O'zbek xalqining uzoq yillar davomida tojik xalqi bilan

yonma-yon yashashi uning tiliga ko'plab fors-tojikcha so'zlarning kirib kelishi va bunda og'zaki muloqotning bevosita ta'siri ko'zga tashlansa, arab tilidan so'z o'zlashtirishda yozma manbalarning yetakchi ekanligini ko'ramiz. Shuningdek, uzoq yillar davomida rus tilining ta'siri orqali tilimizga slavyanizmlarning kirib kelishi jarayoni yuz berdi. Bu borada rus tili orqali baynalmilal leksika kirib kelishi ham kuzatildi.

O'zlashma so'zlar hisobiga boyib borgan o'zbek tili lug'at tarkibining asosi turkiy va o'zbekcha so'zlardan iborat bo'lib qolaverdi. Bu uning fonetik, grammatik sathlaridagi holatlarda yaqqol seziladi. O'zbek tili o'zining milliy xususiyatlarini saqlab, boyitib borishida xuddi shu sathlarga suyandi.

Ma'lumki, o'z va o'zlashgan qatlamni ajratib olish, ular orasiga chegara qo'yish oson ish emas. Bu narsa avvalo, so'zlarning etimologiyasi masalasining yoritilmaganligi bilan bog'liq. Avvalo juda ko'p so'zlar, ayniqsa, arxaik so'zlarning etimologiyasini aniqlash qiyin. Ikkinchidan, mavjud etimologik tahlillar ham so'zning qaysi tilga mansubligini aniq ko'rsatib berolmaydi. Buning asosiy sababi leksik o'zlashmalarning bir tildan ikkinchi tilga to'g'ridan – to'g'ri emas, ko'p hollarda vosita tili orqali o'tishidir. Jumladan, o'zbek (turkiy) tilidan rus tiliga o'tgan xauz, kanal, kazna, plov, shurpa so'zlarining asli kelib chiqishi boshqa tillardan ekanligi ham fikrimizning dalili bo'la oladi.

O'zlashma so'zlarning o'ziga xos jihatlarini ularning fonetik tarkibida ham ko'rish mumkin. Chunonchi, sof o'zbekcha so'zlarda portlovchi lab-tish *v* undoshi, sirg'aluvchi *j* va qorishiq *s* undoshlarining uchramasligi, so'z boshida *z*, *l*, *r*, *ng* undoshlarining kelmasligi, so'z oxirida *g* undoshining deyarli uchramasligi va boshqa hodisalarni kuzatish mumkin. Xuddi shu tarzda rus tilida so'z boshida *a* tovushi kelishi (*anketa*, *agent*, *ariya*), so'z tarkibida *f* tovushining bo'lishi (*kafe*, *kefir*, *fonar*), ikki va undan ortiq unlining yonma-yon kelishi (*karaul*, *poet*), *e* tovushining qatnashishi (*etaj*, *epoxa*) va boshqalar so'zning o'zlashma ekanligini ko'rsatadi.

Demak, tilda leksik o'zlashmalar fonetik o'zlashmalarni (*fonemalar o'zlashtirilishini*) ham keltirib chiqaradi. Nutq tovushlari (*fonema*) o'zlashtirilishi ularning soni kamligi uchun ko'zga uncha tashlanmaydi. Shuning uchun bo'lsa kerak, barcha adabiyotlarda tilning leksik sathida bo'lgan o'zgarishlarga asosiy e'tibor qaratiladi. Vaholanki, tillar orasidagi munosabatlar ularning barcha sathlarida o'z izini qoldiradi.

O'zbek tili asosiy leksik birliklari zamirida asrlar davomida taraqqiy etib, rivojlanib kelayotgan va o'zining jamiyat talablariga javob berishi bilan ijtimoiy hayotning barcha sohalarida qo'llanib xizmat qilayotgan adabiy shakliga ega ekanligi bilan xarakterlanadi. Shu bilan birga o'zbek tili dunyodagi barcha tillar kabi qardosh tillar hamda jahon xalqlari tillari ta'sirida boyib, o'zgarib borayotgan til hamdir. Qariyb barcha lingvistik adabiyotlarda qayd qilinganidek, leksik sathda yuz bergan o'zgarishlar ikki yo'l bilan: bevosita muloqot, o'zaro so'zlashuv jarayonida va yozma manbalar, kitobiy aloqalar, diplomatik munosabatlar, tarjima ishlarining keng yo'lga qo'yilishi bilan so'z o'zlashtirish ko'zga tashlanadi.

O'zbek xalqining tojik (*fors*) tili bilan bo'lgan munosabati birinchi shaklda yuz bergan bo'lsa, arab, rus va bu til vositasida baynalminal leksikadan o'zlashtirish ikkinchi shaklini o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, o'zbek tili leksikasining boyib borishida olinma, o'zlashtirma so'zlarning ham o'z o'rnini bor. O'zlashma so'zlar tilda paydo bo'lgan yangi hodisalarning nomlanishini qondirishda asosiy vosita bo'lib, xizmat qiladi. Demak, tillar orasidagi o'zaro munosabatlar ularning boyishi, rivojlanishi va taraqqiy qilishida asosiy vositadir. Shuning uchun o'zga tillardan so'z o'zlashtirish, agar ular lingvistik talablarga to'g'ri javob bersa hamda o'zlashtiruvchi til vakillari ehtiyojini to'liq qondirolsa, ijobiy hodisa hisoblanadi. Bunda o'zlashma leksika muayyan tilning fonetik va grammatik qonuniyatlari, talafuz meyorlariga moslashishi, bo'ysunishi talab qilinadi.

Adabiyotlar:

1. Sh.S.Mahmadiyev «O‘zbek Tilshunosligining Dolzarb Muammolari» fanidan o‘quv-uslubiy majmua. Samarqand – 2021.
2. Миртожиев М. М. Ўзбек тили лексикологияси ва лексикографияси (Ўқув қўлланма). Тошкент, 2000, 54-58-бетлар
3. Мухиддинова ва бошқалар. Хозирги узбек адабий тили. Тошкент, 2006, 58-бет
4. Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. Ўзбек тили, Т., 1970, 48-бет
5. Саидов А., Қосимова М., Каримова Л. “Ўзбек ҳуқуқий атамалари муаммолари”“Ўзбек тили ва адабиёти”, 1993,

IMPROVING THE COGNITIVE APPROACH OF METAPHOR TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE (IN THE EXAMPLE OF ENGLISH LANGUAGE)

Sardorbek Abdug'offorov

EFL teacher of NamSU, Uzbekistan

Abstract: *The article proposes to consider the assessment of metaphorical abilities as part of the measurement of the assessment of pragmatic competence. In this regard, the author aims to describe the principles of teaching a foreign language, taking into account the possibilities of forming metaphorical competence and assessing the level of its formation as an important component of pragmatic competence, important for effective intercultural interaction.*

Key words: *metaphorical competence, pragmatic thinking, metaphorical thinking, intercultural interaction, foreign languages, methods of teaching foreign languages.*

INTRODUCTION

The word language is not easily defined without reference to the context in which it is used. Knowing a language means knowing how to produce and understand sentences with particular meaning. Moreover, it is plain to everyone, linguist and non-linguist alike, that very little human communication through language is confined to isolated sentences. To be of more than immediate and limited value in communication, a sentence must stand in relation with other sentences (Chapman, 1982). Given a set of sentences, our knowledge of the language leads to a judgment about whether the sentences follow the normal patterns of a language or not. We have the capacity to determine when a sentence has more than one meaning or when several sentences all have the same meaning. The notion of a text is semantic rather than grammatical and a sentence in a text, which is always grammatically correct, is seldom semantically complete. It gains meaning either from other sentences with

which it is being used or written or from other sentences with which it occurs. Learning about language is obviously a process of analysis, of explicit attention and conscious reflections on the forms and functions of language and on the means by which meaning is made. Literary texts are examples of language in use. Nevertheless, literature frequently contains deviations from accepted norms, that is, language which is different from what may be loosely termed the ‘normal’ or ‘everyday’ usage of speech community, yet which is intelligible to the members of that discourse community, if they are willing to apply a special standard of acceptability. Brumfit and Carter (1986) argue that “these deviations maybe lexical, as in the use of neologisms, archaisms, compounds or one part of speech as another, or they maybe grammatical involving departures from syntactical or morphological rules or semantic as in the use of metaphors”.

LITERATURE REVIEW

Figurative language, especially the metaphor, has received considerable attention from a foreign language perspective in recent years (Cooper, 1999; Deignan, Gabrys, & Solska, 1997; Kovecses & Szabo, 1996; Lazar, 1996). This renewed interest in pedagogical approaches to figurative language has been fuelled by the gradual introduction of cognitive-semantic metaphor theory (Johnson, 1987; Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff, 1986, 1987) to the field of applied linguistics (Low, 1988) and psycholinguistics (Gibbs, 1993). An important idea in contemporary cognitive science is that the metaphor is not just an aspect of language, but constitutes a significant part of human cognition (Gibbs, 1993; Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Lakoff & Johnson, 1980; Sweetser, 1990). In the cognitive study of metaphor, an emphasis is made on the psychological as well as on the socio-cultural and linguistic aspects of metaphor. From a psychological point of view, the metaphor highlights the phenomenon of semantic creativity, the capacity of language users to create and understand novel linguistic combinations.

METHODOLOGY

Later on, we worked on other metaphors through numerous activities (see section 4), such as anger is heat, responsibilities are weights, feeling happy is like being high up or moving upward, feeling sad is like being low down or like falling, etc. and their corresponding expressions, in order for students to be able to identify metaphors, add expressions to different categories and detect equivalents in their mother tongue. Finally, other common metaphors were discussed (ideas are food, love is a journey, affection is warmth, etc.) and pupils were provided with resources (web links and reference manuals), so that they had the tools to progress in their learning autonomously. We follow a communicative methodological approach since oral communication is the main means of learning the language in our subjects. Our classes are taught entirely in English and have an eminently practical nature. In this section we describe the activities and sequencing of the taught contents. We dedicated 6 sessions to the project. We analyzed what a metaphor is and how it works and pointed out the importance of metaphors that are part of everyday language. We also showed them a folder created on the virtual platform (Blackboard) called 'Language awareness in which, following the guidelines established in the face-to-face sessions, they would find information, activities and web links for further practice, as well as the so-called 'metaphor boxes explained in the article by Moon (2002). These metaphorical boxes are made up of 66 words. Each of them is associated with one or more metaphors and their corresponding instantiations. Here is an example:

This is a big opportunity for me. ♦He is the greatest writer of the twentieth century. ♦It is a sizeable / massive achievement. ♦These are weighty matters. ♦Her ideas carry a lot of weight with the boss. ♦She's a performer who has grown in stature. ♦They are the only intellectual heavyweights in the government. ♦I have two little points to make. ♦There are some tiny mistakes to correct. ♦The novel seems very lightweight / thin / slight. ♦I don't expect you to be impressed –it must seem very small beer / potatoes to you. ♦I'd rather be a big fish in a little pond than the other way around.

CONCLUSION

Although the importance and relationship between metaphoric competence and communicative competence was analyzed in this study, it can be pointed out that this subject matter closely involves cognitive variations and is related to one's personality, which is interwoven with the second culture of learning. The ability to interpret metaphors quickly in conversation can be a crucial element of interaction. The same conceptual metaphors in different languages are realized through different linguistic expressions and L2 learners find it difficult to use metaphors appropriately. What contextual conditions facilitate or inhibit the access of conceptual metaphors in language processing, at what point during the moment-by-moment processing of idioms conceptual metaphors are accessed, and how the activations of conceptual metaphors persist when idioms are understood are important questions for further research. Although the metaphor is claimed to be a neglected dimension in second language teaching (SLT) and second language acquisition research (SLAR), this study quite rightly claims that it is necessary to integrate metaphorical language in L2 curriculum, which could lead to not only linguistic and metaphorical competence but it also enhances their communicative competence.

REFERENCES

1. Abrams, M. H. (1999). *A glossary of literary terms*. (7th ed.). Boston, MA: Heinle & Heinle.
2. Boers, F., & Demecheleer, M. (2000). Metaphor awareness and vocabulary retention. *Applied linguistics*, 21(4), 553-571.
3. Boers, F., & Demecheleer, M. (2001). Measuring the impact of cross-cultural differences on learners' comprehension of imageable idioms. *ELT Journal*, 55(3), 255-62.
4. Brumfit, C., & Carter, R. (1986). *Literature and language teaching*. Oxford: OUP.
5. Cameron, L., & Low, L. (1999). *Metaphor*. *Language Teaching*, 32, 77-96.
6. Collins COBUILD dictionary of idioms. (1995). London: Harper Collins.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'SMIRLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA O'SMIRLIK DAVRINING NAMOYON BO'LISHI

Tilagov Ortiqboy Abduevich

Sirdaryo viloyati, Xovos tuman 5-maktab amaliyotchi psixologi

Qarshiboyeva Lobar Baxramovna

Sirdaryo viloyati, Yangiyer shaxar 7-maktab amaliyotchi psixologi

Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi,

Guliston Davlat Universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'smirlarning psixologik xususiyatlari va o'smirlilik davrining namoyon bo'lishi masalalari ko'rilgan.

Tayanch tushunchalar: Spesifik, jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy, ijtimoiy, muloqot, yaqin o'rtoqlar, do'stga ega bo'lish.

Maktab va o'qish o'smir hayotida katta o'rin egallaydi. Lekin o'qishning muhim va zarurligini anglaganligiga qaramay turli bolalar bu masalaga har xil qaraydi. Ko'pchilik uchun maktabning qiziqarliligi tengdoshlar bilan keng muloqot qilish imkoniyati tufayli ortadi, lekin o'qishning o'ziga bundan ko'p zarar etadi. O'smir uchun dars – faqat 45 daqiqalik o'quv emas, balki ko'plab muhim harakatlar, baholar, kechinmalar bilan boyigan sinfdoshlar va o'qituvchi bilan muloqot vaziyati hamdir.

O'rta maktabga o'tish bilan o'smirlarning o'qishi sezilarli darajada murakkablashadi: bitta o'qituvchi o'rniga besh–oltita yangisi paydo bo'ladi, ularning tushuntirish va so'rash usuli ham, o'quvchilarga talab va munosabati ham har xil.

Buning ustiga o'qituvchilar ularni avvaliga yaxshi bilmaydilar, natijada «sevimli» va «sevimli bo'lmagan» o'qituvchilar paydo bo'ladi.

O'smirlar bilimdon va talabchan, lekin materialni qiziqarli va aniq tushuntirib beradigan, darsni bir me'yorda tashkil eta oladigan, unga jalb qila oladigan, darsni har bir o'quvchi uchun maksimal darajada unumli eta oladigan adolatli, oqko'ngil va madaniyatli o'qituvchilarni yoqtiradilar.

O'rta sinflarda o'quvchilar fanlar asosini o'rganish va o'zlashtirishga kirishadilar. Bolalar katta hajmdagi bilimlarni egallashi kerak bo'ladi. O'smirlik yoshining oxiriga kelib esa, ular o'zlarining bo'lg'usi kasbi va, umuman, kelajaklari haqida o'ylay boshlaydilar.

O'smirlik davri chegaralari taxminan 5-8-sinfiga to'g'ri keladi va 11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi, lekin o'smirlik yoshiga o'tish 5-sinfga o'tish bilan mos tushmasligi va bir yil oldin yoki keyin sodir bo'lishi mumkin.

Spesifik yangidan shakllanish sifatida kattalik hissi – shaxsning asosiy xususiyatidir. Chunki u o'smirning o'ziga, odamlar va dunyoga munosabatida yangi hayotiy nuqtai nazarni ifodalaydi, uning ijtimoiy faolligi, bir me'yor va qadriyatlardan boshqasiga – bolalarnikidan kattalarnikiga moslashishdan iborat spesifik yo'nalishni belgilaydi.

O'smirning kattalarga o'xshashga urinishi tashqi tomondan ular kabi bo'lish, kattalar hayoti va faoliyatining ayrim taraflariga qo'shilishda kattalar xislatlari, malakalari, xulqlari, mavqelarini o'zlashtirishga harakat qilishida namoyon bo'ladi.

O'smirning yangi huquqlarga da'vosi, avvalo, kattalar bilan o'zaro munosabatlarning butun muhitiga oid bo'ladi. O'smir avval bajonidil bajaradigan talablarga endi qarshilik ko'rsata boshlaydi: uning mustaqilligini cheklashganda, vasiylik qilishganda, yo'naltirishganda, nazorat qilishganda, quloq solishni talab qilishganda, jazolashganda, uning qiziqishlari, munosabat-lari va fikrlari bilan hisoblashishmaganda u xafa bo'ladi va norozilik bildiradi. O'smirda o'z qadrini bilish hissi paydo bo'ladi va u o'zini kamsitish, mustaqillik huquqidan mahrum qilish

mumkin bo'lmagan inson, deb biladi. Bolalikdagi kattalar bilan munosabat turi o'zgaradi, uning o'z kattaligi darajasi haqidagi tasavvurlari bilan mos kelmay qoladi. U kattalar huquqini cheklaydi, o'zinikini esa kengaytiradi. kattalarning shaxsi va insoniylik qadrini hurmat qilishlarini xohlaydi, ishonch va mustaqillik namoyon etishga da'vo qiladi, ya'ni kattalar bilan ma'lum tenghuquqlilikka va ularning shu narsani tan olishiga erishishga harakat qiladi.

Kattalar bilan munosabatlarning yangi me'yorlari – o'smirning etik dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim asosdir.

Agar kattalarning o'zlari tashabbus ko'rsatsa yoki o'smirning talablarini hisobga olib, unga nisbatan munosabatini o'zgartirsagina, yangi turdagi munosabatlarga o'tishning maqbul shakli yuzaga keladi.

Tengdosh bolalarning prinsipial tenglik holati mazkur munosabatlar muhitiga nisbatan o'smirda alohida qiziqish uyg'otadi, bu hol o'smirda yuzaga keladigan shaxsiy kattalik hissining etik mazmuniga mos keladi. O'smirde kattalarga nisbatan tengdoshlariga ko'proq tushunarliroq va yaqinroq bo'lgan qadriyatlar shakllanadi. Kattalar bilan muloqot tengdoshlar bilan muloqotning o'rnini bosa olmaydi.

O'smir uchun tengdoshlar bilan muloqot u mustaqil harakat qilgan o'zining shaxsiy munosabatlari muhitiga ajraladi. U bunga haqqim bor, deb o'ylaydi, o'z huquqlarini himoya qiladi va aynan shuning uchun ham kattalarning o'rinsiz, qo'pol aralashuvi xafagarchilik va norozilikka olib keladi.

O'smirde bir tomondan tengdoshlar bilan muloqot qilish va hamkorlikdagi faoliyatga intilish yaqqol namoyon bo'ladi. Jamoa hayoti bilan yashash, yaqin o'rtoqlar, do'stga ega bo'lish xohishi – do'stlar tomonidan qabul qilingan, tan olingan, hurmat qilingan bo'lishdek kuchli xohishdir. Bu muhim talabga aylanib boradi.

O'smir uchun eng yoqimsiz vaziyat – jamoa va o'rtoqlarining noroziligi, muloqot qilishni istamaslik, eng og'ir jazo esa – ochiq yoki nooshkor aloqa uzish, gaplashmaslikdir.

O‘smirlar do‘stlik kodeksining muhim me‘yorlari – sha‘nini hurmat qilish, tenglik, sodiqlik, do‘stga yordam, to‘g‘ri so‘zlik.

Do‘stlik me‘yorlarini egallash bolaning o‘smirlikdagi muhim yutug‘idir.

ADABIYOTLAR

1. Nishonova E.T. Bolalar psixik taraqqiyoti muammolari bo‘yicha psixologik maslahatlar berish. T., 1997.
2. Nishonova E.T. Bolalar psixodiagnostikasi. T., 1998.
3. Pedagogika G‘ Y. K. Babanskiy tahriri ostida. T., 1993.
4. Pedagogika tarixidan xrestomatiya O.Xasanbaeva. T., 1992.
5. Qodirov B.R. Sinf zukkolarini tanlash metodikasi (Yosh iste‘dodlarini izlaymiz): Metodik qo‘llanma. T., 1998.
6. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya: darslik. I, II kitob. T., 2002.

THE DIFFERENT TECHNIQUES AND SIGNIFICANCE OF CRITICAL THINKING IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Rakhimova Mokhlaroyim Mahammadjonovna

Teacher of Uzbekistan State World Language University

Abstract. *Critical thinking refers to the individuals' ability to think and make correct decisions independently. Nowadays enhancing critical thinking in learners is considered one of the foreign language teachers' tasks due to its high position in foreign language classrooms. There are various factors affecting language learners' critical thinking skills. Among these factors is the assessment methods used. Therefore, through managing the ways of assessing language learners' ability, language teachers can help them develop critical thinking skills. In this presentation, some suggestions for language teachers to make sound choice of assessment methods and activities will be presented. Critical thinking has been the focus of many studies considering the educational and social contexts. However, English as a foreign language (EFL) context is the one in which studies about critical thinking and its link to classroom engagement have not been carried out as much as expected. Hence, this study investigated to understand the association between EFL teachers' critical thinking ability and students' classroom engagement to get a broader understanding of the impact critical thinking has on students' success.*

Key language: *critical thinking, assessment practice, teaching context, enhanced learning, assessment, assignment, technique, concept.*

Introduction. Assessment practices mainly influence learning through affecting the objectives the learners set for themselves in learning the foreign language. In fact, in many cases the way of assessment is determinant of the objectives of the language

learning program. If in a language teaching context, assessment focuses on linguistic competence of the learners, mastery of linguistic competence becomes the learners' objective, while in a context emphasizing communicative competence, learners do their best to become communicatively competent in the foreign language.

In the same way, if the focus of assessment is on integrating language and thinking skills, the learners do their best to achieve this objective. In fact, when the purpose of teaching is understanding the process of assessment, in addition to evaluation, is a substantive contribution to learning. Assessment that fosters understanding needs to inform students and teachers about both what students currently understand and how to proceed with subsequent teaching and learning. Language and critical thinking grow together and nurture each other's development. As children engage in critical thinking, their language skills expand because they're encouraged to develop and use more complex language with words like "because", phrases with "if" and "then" and different verb tenses. Conversely, as children's language development progresses, their ability to think critically grows as well.

Here are presented a number of suggestions for enhancing critical thinking among language learners through assessment practices:

1. Use ongoing assessment rather than one-shot exams at the end of the semester. While one-shot exams require the test taker to have a limited amount of knowledge, mostly linguistic, ongoing assessment carried out during the course gives the teacher the opportunity to test a larger range of knowledge and skills, including critical thinking skills.

2. Use criterion-referenced testing rather than norm-referenced testing. NR testing encourages learners to attempt to be better than others without thinking about what they learn and how they use it. Moreover, CR testing welcomes the differences among learners and consequently, differences among learners lead to learners' learning from each other in a friendly non-competitive atmosphere. While the learners become more cooperatives than competitors, they become more concerned

with understanding than with outcomes. As such the help each other in developing critical thinking skills.

3. Include activities in your assessment which encourage the learner to think about the major objectives of the course, including developing critical thinking skills. The type of activities used in assessing language learners determines the goals of learning. Those activities which can be carried out through simpler processes such as memorizing, substituting, etc. are not appropriate activities for enhancing critical thinking in language learners. Better activities for the purpose of promoting critical thinking skills are those which require the learners to think, cooperate, ask questions from themselves and others, etc. These activities also require the learners to the activities with the purposes of such activities.

4. Provide learners with feedback which gives learners understanding that thinking is an integral part of their learning experience. This integration of performance and feedback is exactly what students need as they work to develop their understanding of a particular topic or concept. Feedback needs to occur frequently, from the beginning of the unit to its conclusion, in conjunction with performances of understanding. Some occasions for feedback may be formal and planned; some may be more informal. Feedback also needs to provide students with information not only about how well they have carried out the activities but also how they might improve them. Furthermore, it needs to inform learners of the teachers' planning of subsequent classes and activities. Another requirement of feedback is that it must come from a variety of perspectives: from students' reflection on their own work, from classmates reflecting on one another's work, and from the teacher. Model for students how to provide feedback that both tells them how well they are doing and gives them information about how they might do better.

5. Co-develop criteria for assessment. Even if you have a sense for what the criteria for a particular performance should be, try inviting learners to develop the criteria themselves by looking at models of similar performances. Help students to

see how the criteria relate to the goals of the activities. The points suggested here are just a few among many points which if taken into account can help language learners think critically. In fact, what is highly important is the teachers' understanding and having in mind that assessment is a key determinant of what is learnt in the language class and how it is learnt. In that case, the teachers can choose the most appropriate ways of language assessment with regard to the specific context of their own classroom.

In order to improve critical thinking, evaluate the questions you're asking: Are your questions crafted to produce detailed, in-depth responses, or do they lead to one-word answers? Do they allow students to draw on their personal experiences or offer their opinions? Do they inspire students to passionately debate, or to engage in an exchange with a peer? Are students answering these questions enthusiastically? Let's look at an example of a flat question versus a dynamic one.

Place culture at the core of your lessons and units: Language teachers are not solely responsible for teaching a language - we should also be exposing our students to the culture(s) associated with the target language.

Incorporate authentic resources: There's no better way to expose students to culture and higher-order thinking than with authentic resources - real-life materials from the target country, including infographics, articles, songs, films, podcasts, commercials, written ads, and so on. Authentic resources need not be reserved for higher-level classes - they can be used at any level. Adapt the task -not the resource - for the appropriate level. Level one students often need an authentic resource to pique their interest in the language and culture. For example, when teaching novice students about foods and eating habits in the target country, incorporate an authentic menu for them to examine and analyze. Using authentic resources can entice students to continue on their language learning journey, igniting their curiosity. Such resources also present an increased level of rigor and challenge. Students are required to evaluate and analyze an authentic cultural product when evaluating these resources.

Give students independence: While it's sometimes tempting to lecture students and control the entirety of the class period, releasing some control can be empowering. Let students think independently and design some of their own tasks. Require them to problem-solve. Give them choices. Let them own their learning and take an active role in it. Giving students time to work independently fosters a rigorous environment in which students are able to think critically without constant assistance.

Rather than providing questions immediately after reading an article with your students, allow them to come up with the questions. Identify key vocabulary by asking students which words they associate with the given topic instead of providing a list. And instead of leading every class discussion, assign student's different jobs in group discussions, or allow them to take turns facilitating a whole-class discussion. When students are given a chance to lead, they generally rise to the occasion, which can lead to deeper learning.

Conclusion. Critical thinking needs to be enhanced among language learners due to its significance in developing effective language learning. So promoting critical thinking skills is considered one of the tasks of language teachers. As we have seen, critical, analytical and higher-order work can be incorporated into the language classroom without too much disturbance of your planned work. A few small additions here and there, and some rethinking of tasks and activities, can raise the level of thinking that goes on, and help students to help themselves when they come to perform in English in situations outside the classroom. They can do this task through various ways, including using appropriate ways of assessment as assessment practices usually determine the learning objectives of the language learners. Critical thinking means making reasoned judgments that are logical and well-thought out. It is a way of thinking in which you don't simply accept all arguments and conclusions you are exposed to but rather have an attitude involving questioning such arguments and conclusions. It requires wanting to see what evidence is involved to support a particular argument or conclusion.

References:

1. Alderson, C., & Wall, D. (1993). Does washback exist? *Applied Linguistics*, 14, 115-129.
2. Brinton, D. M., Snow, M. A., & Wesche, M. B. (1989). *Content-based second language instruction*. Boston, Massachusetts: Heinle & Heinle.
3. Brown, H.D. (2004) Some practical thoughts about students- sensitive critical pedagogy. *The Language Teacher*, 28(7), 23-27
4. Tara DeLecce. 2018. What is Critical Thinking? – Definition, Skills & Meaning.
5. <https://study.com/academy/lesson/what-is-critical-thinking-definition-skills-meaning.html>. [Accessed 6 April 2018].
6. <https://www.languagepointtraining.com/post/4-ways-to-increase-critical-thinking-in-the-english-language-classroom>
7. <https://zety.com/blog/critical-thinkingskills>

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	O' Sultonova, B.Soqieva, & M.Qodirova. (2023). TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH. SCHOLAR, 1(13), 4–11. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954549
2	Norqo'ziyev Jahongir Sherali o'g'li. (2023). SHREDINGER OPERATORI DISKRET SPEKTRINING XOS QIYMATLARI HAQIDA. SCHOLAR, 1(13), 12–16. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954563
3	Паянова Ф.К. (2023). ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ. SCHOLAR, 1(13), 17–21. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954567
4	Aliyeva Navruza, & Shodiyeva Gulrux Nazir qizi. (2023). INGLIZ TILIDA SO'Z TURKUMLARI TASNIFI MASALALARI SHARHI. SCHOLAR, 1(13), 22–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954574
5	Rasulova Soxiba Ulug'bekovna. (2023). ADABIY HIKOYALARDA SATIRANING ASOSIY XUSUSIYATLARI. SCHOLAR, 1(13), 28–33. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954580
6	Babayeva Maxfuza Abduvaitovna. (2023). TA'LIMDA KREATIVLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI. SCHOLAR, 1(13), 34–38. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954590
7	M.N.Samatova. (2023). TALABALARNI KOMPYUTER GRAFIKASIDAN FOYDALANIB GRAFIK ISHLARNI BAJARISHGA OID TAVSIYALAR VA USLUBIY KO'RSATMALAR. SCHOLAR, 1(13), 39–43. https://doi.org/10.5281/zenodo.7954600

8

To'xtaev Og'abek Foziljon o'g'li. (2023). AHOLI TURMUSH DARAJASINI OSHIRISHDA AHOLINING MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING O'RNI. SCHOLAR, 1(13), 44–48.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954606>

9

Erkinov Davronbek Yusupovich, & Kadirov Ulug'bek Ravshanovich. (2023). YASHIL IQTISODIYOTNING MAMLAKATIMIZ IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI TUTGAN O'RNI. SCHOLAR, 1(13), 49–56.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954610>

10

Babashev Alixan Irgashevich, Muhammadjonov Samandar Yorqinjon o'g'li, & To'xtabayeva Gullola Shuxrat qizi. (2023). ITLARDA QULOQ VA DUMLARNI KESISHNING AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(13), 57–60.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954616>

11

Abdurasulova Diyoraxon Nurmukhammad kizi. (2023). NATURE OF GENDER OF JURIDICAL RHETORIC IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. SCHOLAR, 1(13), 61–65. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954620>

12

Юлдашева Умида Асаналиевна, & Наимов Шахоббидин Озодмурод ўғли. (2023). ХАЛҚАРО ВАЛЮТА БОЗОРИ ВА ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ. SCHOLAR, 1(13), 66–72.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954626>

13

Ф.М.Бойжигитов, & С. Бегимқулова. (2023). НЎХАТДА УЧРАЙДИГАН АСОСИЙ КАСАЛЛИКЛАРНИ ҚЎЗҒАТУВЧИ ЗАМБУРУҒЛАР ЗАМБУРУҒСИМОН ОРГАНИЗМНИНГ ТАКСОНОМИЯСИ ҲАМДА КАСАЛЛИКЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ТАРҚАЛИШИ. SCHOLAR, 1(13), 73–79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954630>

14

Махмудова Сайёра Миралиевна. (2023). ЧОЛҒУ ЖЎРЛИГИНИНГ ВОКАЛ АСАРЛАРДАГИ ЎРНИ. SCHOLAR, 1(13), 80–86.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954633>

15

Mamatqulov Abdulxamid, Mamatqulov Oybek, & Mamatqulova Mahfuza. (2023). DOIRA CHOLG'USI TARIXIGA NAZAR. SCHOLAR, 1(13), 87–91. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954641>

16

Yusupova Alfiya Shavketovna, & Hamroyeva Maftuna Rasulovna. (2023). ANTHROPONYMOUS UNITS AND THEIR LINGUISTIC CHARACTERISTICS. SCHOLAR, 1(13), 92–97. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954653>

17

Ergasheva Nargiza Bahriddin qizi. (2023). YANGILANGAN KONSTITUTSIYADA O'QITUVCHILAR HUQUQLARINING KAFOLATLARI. SCHOLAR, 1(13), 98–102. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954665>

18

Erkinov Davronbek Yusupovich, & Kadirov Ulug'bek Ravshanovich. (2023). YASHIL IQTISODIYOT VA UNING KELAJAKDAGI ISTIQBOLLARI. SCHOLAR, 1(13), 103–108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954673>

19

To'xtasinova Muhayyo Xabibullo qizi, & Aliyeva Navruza Habibullayevna. (2023). YOSHLAR NUTQIDA ISHLATILADIGAN SLENGLAR. SCHOLAR, 1(13), 109–113. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954677>

20

M.Z.Ahmadxojayev. (2023). JAMIYAT BARQARORLIGI VA IJTIMOIIY ADOLAT QAROR TOPISHIDA SIYOSIIY LIDER FENOMENI. SCHOLAR, 1(13), 114–119. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954686>

21

Meyliyev To'lqin Meyli o'g'li, Boyburiev Azizbek Abdurashid o'g'li, & Choriev Aslidin Ravshan o'g'li. (2023). O'ZBEKISTONDA KONCHILIK SANOATINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI. SCHOLAR, 1(13), 120–125. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954700>

22

KH.U.Panjiev, & B.B.Ismailov. (2023). COLLECTION OF INFORMATION IN THE SYSTEM OF INTERNAL MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION AND ITS PEDAGOGICAL ANALYSIS. SCHOLAR, 1(13), 126–132. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954705>

23

Qo'ziyeva Salima Qabuljonovna. (2023). ANALYSIS OF THE STYLISTIC DEVICES IN THE FIRST CHAPTER OF THE BOOK "THE ALCHEMIST" BY PAULO COELHO. SCHOLAR, 1(13), 133–136.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954709>

24

Kuchkorov T.A, Hamzayev J.F, & Choriyev N.S. (2023). INTELLEKTUAL TRANSPORT TIZIMLARINING ILOVALARI ISH FAOLIYATINI YAXSHILASH UCHUN TRAFFIKNI BASHORAT QILISH. SCHOLAR, 1(13), 137–145. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954724>

25

Ataxonova Maftuna San'at qizi. (2023). QOVUNNING XO'JALIK-BIOLOGIK AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(13), 146–152.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954853>

26

Meyliyev To'lqin Meyli o'g'li, & Absalomov Samandarbek Alisher o'g'li. (2023). METALLURGIYA SANOATIDA SUYUQ CHIQINDILARIDAN QIMMATLI KOMPONENTLARNI OLIISH IMKONIYATLARI. SCHOLAR, 1(13), 153–157. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954859>

27

Hayitov G'iyos Xudaynazar o'g'li, Qurbonmurodov Xumoyun Shavkat o'g'li, & Mamadiyev Muxammadali O'rol o'g'li. (2023). NEFT UYUMLARINI ISHLATISH BOSQICHLARI. SCHOLAR, 1(13), 158–166.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954879>

28

Олимжонова Мафтуна Олимжон кизи, & Ибрагимов Хасанбой Абдусаломович. (2023). МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ. SCHOLAR, 1(13), 167–171.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954891>

29

Фаязова Д.Т. (2023). ПОВЫШЕНИЕ МОТИВИРОВАННОСТИ СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ ХИМИИ К ИЗУЧЕНИЮ ВЫСШЕЙ МАТЕМАТИКИ. SCHOLAR, 1(13), 172–176.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954895>

30

Qodirov Obidjon Olim o'g'li. (2023). BOLALAR MAHSULOTLARI UCHUN SAMARALI REKLAMALARNI YARATISH. SCHOLAR, 1(13), 177–181. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954905>

31

Juraev Sardor Abdulbasit o'g'li. (2023). DISCOURSE ANALYSIS IN COGNITIVE PRAGMATICS. SCHOLAR, 1(13), 182–186. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954930>

32

Majidova Maftuna Murod qizi. (2023). O'ZBEK TILIDA SHART GAPLARNING IFODALANISHI. SCHOLAR, 1(13), 187–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954946>

33

Saidakbarov Rovshan Xaydar o'g'li. (2023). INVESTITSIYA FAOLIYATINING IQTISODIY MOHIYATI VA UNING XUSUSIY SEKTORDAGI O'RNI. SCHOLAR, 1(13), 192–202. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954954>

34

Tursunova G. J. (2023). SIFATLI RESTAVRATSIYA - MUVAFFAQIYATLI DAVOLASH KALITI. SCHOLAR, 1(13), 203–208. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954958>

35

G'aniyeva Dildora Azizovna, & Sharipova Shokhsanam Qodirjon qizi. (2023). IBORALARDA METONIMIYA HODISASINING NAMOYON BO'LISHI. SCHOLAR, 1(13), 209–212. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954977>

36

Ganieva Dildora Azizovna, & Sharipova Shokhsanam Kadirjon kizi. (2023). METONYMY ANALYSIS INVOLVING SOME LEXICONS. SCHOLAR, 1(13), 213–217. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954991>

37

Xumoraxon Begmatova Omonjon qizi. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI VARVARIZMLARNING LINGVOMADANIY ASPEKTI. SCHOLAR, 1(13), 218–221. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954993>

38

Nargiza Samandarova Muxammadovna. (2023). IMPROVING THE METHODOLOGY TO DEVELOP PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS (AS AN EXAMPLE OF TEACHING ENGLISH). SCHOLAR, 1(13), 222–231. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954997>

39

Azimova Go'zal Ravshan qizi. (2023). MUQIMIY SATIRALARI MAZMUNI, MOHIYATLARI VA IQTISODIY QARASHLARINING TASNIFI. SCHOLAR, 1(13), 232–238. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955009>

40

Odiljonova Muzifabonu Abbosxon qizi. (2023). TAJRIBALAR ORQALI KIMYO O'QITISH. SCHOLAR, 1(13), 239–246. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955098>

41

Abbosova Nargiza Kobulovna, Xumoraxon Begmatova Omonjon qizi, & Komilova Nilufar Ixtiyorjon qizi. (2023). VARVARIZMLARNING LEKSIK-SEMANTIK MAZMUNI HAMDA XUSUSIYATLARI. SCHOLAR, 1(13), 247–250. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955102>

42

Sardorbek Abdug'offorov. (2023). IMPROVING THE COGNITIVE APPROACH OF METAPHOR TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE (IN THE EXAMPLE OF ENGLISH LANGUAGE). SCHOLAR, 1(13), 251–254. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955106>

43

Tilagov Ortiqboy Abduyevich, Qarshiboyeva Lobar Baxramovna, & Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi. (2023). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'SMIRLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA O'SMIRLIK DAVRINING NAMOYON BO'LISHI. SCHOLAR, 1(13), 255–258. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955112>

44

Rakhimova Mokhlaroyim Mahammadjonovna. (2023). THE DIFFERENT TECHNIQUES AND SIGNIFICANCE OF CRTICAL THINKING IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES. SCHOLAR, 1(13), 259–264. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7955118>